

ReferNet

Česká republika

Odborné vzdělávání v České republice

Přehledová zpráva

Listopad 2004

Autorský kolektiv:

RNDr. František Barták, Ústav pro informace ve vzdělávání (téma 8)

Mgr. Milena Bubíková, Národní ústav odborného vzdělávání (téma 9)

Ing. Věra Czesaná, CSc., Národní vzdělávací fond – Národní observatoř (téma 2, 5, 8)

Mgr. Kateřina Čechlovská, Národní ústav odborného vzdělávání (téma 11)

Ing. Věra Havlíčková, Národní vzdělávací fond – Národní observatoř (téma 5)

Doc. Ing. Anna Kadeřábková, Ph.D., Národní vzdělávací fond – Národní observatoř (téma 1)

Ing. Dana Kočková, Národní ústav odborného vzdělávání (téma 8)

PhDr. Olga Kofroňová, Národní ústav odborného vzdělávání (téma 7)

PhDr. Helena Marinková, Ph.D., Národní ústav odborného vzdělávání (téma 8)

Ing. Zdeňka Matoušková, CSc., Národní vzdělávací fond – Národní observatoř (téma 10)

Doc. RNDr. Pavel Petrovič, CSc., Národní ústav odborného vzdělávání (téma 4)

Mgr. Richard Veleta, Národní ústav odborného vzdělávání (téma 6)

Ing. Alena Zuckersteinová, Národní vzdělávací fond – Národní observatoř (téma 3, 5)

Odborná koordinace a redakce:

Ing. Věra Czesaná, CSc.

Ing. Alena Zuckersteinová

Technická redakce:

Irena Dvořáková, DiS.

Podkladové materiály připravili:

RNDr. František Barták (ÚIV), PhDr. Bohumír Fiala (ATKM), Mgr. Marcela Frajmanová (MPSV), Ing. Pavel Chejn (Svaz průmyslu a dopravy ČR), Mgr. Igor Krupka (MŠMT), PhDr. Jiří Valenta (ČMKOS)

Připomínky dodali:

Ing. Jaromír Coufalík, CSc. (NVF), Mgr. Marcela Frajmanová (MPSV), Ing. Zuzana Frajbergová (NVF), Michal Karpíšek (SŠVS), Mgr. Igor Krupka (MŠMT), PhDr. Zdeněk Palán, Ph.D. (AIVD), RNDr. Miroslav Procházka, CSc. (NÚOV), Ing. Vojtěch Šrámek (MŠMT), PhDr. Jiří Valenta (ČMKOS)

Obsah:

Téma 1: Sociálně-ekonomický kontext.....	4
1.1 Politický a sociálně ekonomický kontext.....	4
1.2 Obyvatelstvo a demografie.....	4
1.3 Ekonomika a ukazatele trhu práce.....	5
1.4 Vzdělanostní úroveň populace	6
Téma 2: Vývoj vzdělávací politiky – cíle, rámce, mechanismy, priority	7
2.1 Cíle a priority	7
Téma 3: Institucionální rámec.....	9
3.1 Administrativní rámec	9
3.2 Legislativní rámec pro odborné vzdělávání a přípravu	10
3.3 Role sociálních partnerů	11
Téma 4: Počáteční odborné vzdělávání.....	13
4.1 Východiska – systém všeobecného a počátečního odborného vzdělávání.....	13
4.2 Nižší sekundární úroveň počátečního odborného vzdělávání	16
4.3 Počáteční odborné vzdělávání na vyšší sekundární úrovni	17
4.4 Učňovské vzdělávání.....	20
4.5 Ostatní vzdělávací cesty pro mladé, alternativní vzdělávací programy/cesty	20
4.6 Odborné vzdělávání na postsekundární (neuniverzitní) úrovni.....	20
4.7 Odborné vzdělávání na terciární úrovni	20
Téma 5: Další odborné vzdělávání a příprava dospělých.....	24
5.1 Základní východiska a hlavní typy dalšího odborného vzdělávání a přípravy dospělých	24
5.2 Plánování a organizace vzdělávání.....	27
5.3 Způsoby vzdělávání a poskytovatelé.....	29
5.4 Přístup ke vzdělávacím příležitostem a programům	32
5.5 Propojení počátečního a dalšího vzdělávání a přípravy	34
5.6 Potřeba rekvalifikace z důvodu změn na trhu práce a mobility	35
Téma 6: Vzdělávání učitelů a školitelů v odborném vzdělávání a přípravě.....	37
6.1 Východiska.....	37
6.2 Vzdělávání pedagogických pracovníků ve vzdělávacích zařízeních.....	38
6.3 Vzdělávání lektorů a učitelů učňovského a dalšího vzdělávání působících v podnicích	41
6.4 Vzdělávání lektorů a učitelů dalšího vzdělávání působících mimo podniky	41

Téma 7: Rozvoj dovedností a způsobilostí a inovační pedagogika	42
7.1 Mechanismy prognózování kvalifikačních potřeb	42
7.2 Propojování vzdělávacích cest a nová partnerství ve vzdělávání.....	43
7.3 Inovace kurikula.....	44
Téma 8: Hodnocení výsledků vzdělávání – uznávání a mobilita	46
8.1 Oceňování (validace) formálního vzdělávání – obecný rámec	46
8.2 Oceňování a uznávání neformálního vzdělávání a informálního učení	48
Téma 9: Poradenství v oblasti vzdělávání, volby povolání a profesního rozvoje.....	51
9.1 Stávající systém kariérového poradenství v ČR a strategie jeho dalšího rozvoje	51
9.2 Hlavní cílové skupiny v oblasti kariérového poradenství	55
9.3 Personální zajištění služeb kariérového poradenství.....	56
Téma 10: Financování - investice do lidských zdrojů.....	58
10.1 Základní informace týkající se financování vzdělávání	58
10.2 Financování počátečního odborného vzdělávání a přípravy	59
10.3 Financování dalšího odborného vzdělávání a přípravy, a vzdělávání dospělých.....	62
10.4 Financování vzdělávání nezaměstnaných a skupin ohrožených vyloučením z trhu práce	64
10.5 Perspektivy a východiska: od financování k investicím do lidských zdrojů.....	64
Téma 11: Evropský a mezinárodní rozměr –otevřený prostor celoživotního učení	69
11.1 Národní strategie vztahující se k politic. prioritám, programům a iniciativám na úrovni EU .	69
11.2 Vliv internacionalizace/europeizace na vzdělávání.....	70
Seznam zkratk	71

Téma 1: Sociálně-ekonomický kontext

1.1 Politický a sociálně ekonomický kontext

Česká republika vznikla v roce 1993 rozdělením České a Slovenské Federativní Republiky. Státním zřízením se ČR řadí mezi parlamentní demokracie, v čele státu stojí prezident. V roce 2004 se ČR zařadila mezi země Evropské unie. Je členem Severoatlantické aliance. Z hlediska správního členění je ČR od roku 2000 rozdělena do čtrnácti územněsprávních celků nazývaných kraje (NUTS 3) řízených krajskými samosprávami, v jejichž čele stojí hejtmani.

1.2 Obyvatelstvo a demografie¹

Rozloha České republiky činí 78,9 tis. km², počet obyvatel v roce 2003 dosáhl 10,2 mil. Po změně společenského systému po roce 1989 došlo zejména k prudkému propadu porodnosti, která je od poloviny 90. let na evropském i světovém minimu. Pozitivní trendy se objevují ve vývoji úmrtnosti. I přes stárnutí populace počet zemřelých osob dlouhodobě klesá a roste hodnota ukazatele naděje dožití. Důsledkem nízkého počtu narozených je přirozený úbytek obyvatelstva, jen částečně korigovaný migračním ziskem. Počet obyvatel ČR od roku 1994 klesá, teprve v roce 2003 dochází poprvé po devíti letech k celkovému populačnímu přírůstku, ale pouze díky pozitivnímu saldu migrace.

Z hlediska dlouhodobých vývojových trendů předpokládá střední varianta demografické prognózy změnu struktury obyvatelstva v neprospěch mladších věkových skupin. Důsledkem je stárnutí populace se závažnými sociálními i ekonomickými dopady. Stárnutí populace se projevuje v indexu stáří (podíl obyvatel 65+ na 0-14 let), který vzroste z hodnoty 89 v roce 2003 na předpokládaných 163 v roce 2025. Současně se bude zvyšovat zátěž ekonomicky aktivního obyvatelstva vyjádřená indexem závislosti (podíl obyvatel 65+ a 0-14 na 15-64 let) z hodnoty 42 v roce 2003 na 53 v roce 2025.

Struktura obyvatelstva podle věkových skupin

Věková skupina	Počet obyvatel		Struktura obyvatelstva (v %)	
	2003	2025	2003	2025
0 – 24	2 958 575	2 319 205	29,0	22,7
25 – 59	5 281 655	5 044 361	51,7	49,4
60 +	1 971 225	2 853 634	19,3	27,9
Celkem	10 211 455	10 217 200	100,0	100,0

Pramen: Věkové složení obyvatel České republiky podle pohlaví a věkových skupin v roce 2003; Projekce obyvatelstva ČR (střední varianta s migrací), ČSÚ 2004, vlastní výpočty.

¹ *Prameny: Vývoj obyvatelstva ČR v mezinárodním srovnání, ČSÚ 2002; Věkové složení obyvatel České republiky podle pohlaví a věkových skupin v roce 2003, ČSÚ 2004; Projekce obyvatelstva ČR (střední varianta s migrací), ČSÚ 2004, vlastní výpočty.*

1.3 Ekonomika a ukazatele trhu práce²

Struktura české ekonomiky se výrazně změnila po roce 1989. Dochází k poklesu podílu zemědělství a průmyslu a naopak k růstu podílu služeb. Ve srovnání s EU-25 však ČR dosud vykazuje přetrvávající strukturální rozdíly. Výrazně vyšší je v ČR podíl průmyslu a stavebnictví na hrubé přidané hodnotě a zaměstnanosti, za hodnotami EU-25 naopak ČR zaostává v případě podílu sektoru služeb. Význam sektoru služeb se soustavně zvyšuje zejména díky rostoucímu podílu služeb pro podniky. Význam stavebnictví klesá, mírně však v posledních letech roste význam průmyslu zejména díky zpracovatelským odvětvím, v nichž působí zahraniční podniky.

Struktura hrubé přidané hodnoty (v běžných cenách) a zaměstnanosti (v %)

	Hrubá přidaná hodnota				Zaměstnanost			
	EU-25	ČR			EU-25	ČR		
	2003	1995	2000	2003	2003	1995	2000	2003
Zemědělství	2,1	4,6	3,9	2,8	5,8	6,0	4,7	3,9
Průmysl a stavebnictví	26,8	39,9	38,5	38,0	25,3	39,9	38,5	38,6
Služby	71,1	55,5	57,6	59,2	68,9	54,1	56,8	57,5

Pramen: EUROSTAT – New Cronos database (National Accounts, Labour Force Survey), Structural indicators (Employment); Výběrové šetření pracovních sil – Trh práce v České republice 1993 - 2003, ČSÚ 2004, vlastní výpočty.

Míra zaměstnanosti v České republice dosud převyšuje úroveň EU-25, nicméně od roku 1989 s menšími výkyvy soustavně klesá. Tento pokles byl od druhé poloviny 90. let spojen s nárůstem nezaměstnanosti (míra nezaměstnanosti vzrostla z 4 % v roce 1995 na 7,8 % v roce 2003) a rovněž počtu ekonomicky neaktivních (míra ekonomické participace obyvatelstva se snížila z 61,5 % v roce 1995 na 59,4 % v roce 2003). ČR vykazuje oproti EU-25 větší rozdíl mezi mírou zaměstnanosti mužů a žen, tento rozdíl se pohybuje na stabilní úrovni.

Míra zaměstnanosti (skupina 15-64 let, v %)

	EU-25	ČR		
	2003	1995	2000	2003
celkem	62,9	69,4	65,0	64,7
muži	70,8	77,9	73,2	73,1
ženy	55,1	61,0	56,9	56,3

Pramen: EUROSTAT – New Cronos database (Labour Force Survey), Structural indicators (Employment); Výběrové šetření pracovních sil – Trh práce v České republice 1993 - 2003, ČSÚ 2004, vlastní výpočty.

Vývoj **nezaměstnanosti** v České republice byl v období transformace značně odlišný oproti ostatním tranzitivním zemím. Míra nezaměstnanosti začala totiž v ČR výrazněji narůstat až od roku 1997 (do té doby se pohybovala kolem 4 %). Nejvyšší úroveň zatím míra nezaměstnanosti (podle definice ILO) dosáhla v roce 2000 (8,7 %). Registrovaná míra nezaměstnanosti mírně překročila v roce 2004 úroveň 10 %. Rozdíly v míře nezaměstnanosti

² Prameny: EUROSTAT – New Cronos database (National Accounts, Labour Force Survey), Structural indicators (Employment, Innovation and research); Výběrové šetření pracovních sil – Trh práce v České republice 1993 - 2003, ČSÚ 2004, vlastní výpočty; Education at a Glance, OECD 2004.

mužů a žen jsou v ČR vyšší oproti EU-25. Nárůst vykazuje v ČR míra nezaměstnanosti ve skupině mladší 25 let a v roce 2003 už přesahuje úroveň EU-25.

Míra nezaměstnanosti (v %, definice ILO/EUROSTAT)

	EU-25	ČR		
	2003	1995	2000	2003
celkem	9,1	4,0	8,7	7,8
muži	8,3	3,4	7,3	6,2
ženy	10,0	4,8	10,4	9,9
< 25 let	18,4	..	17,8	18,6

Pramen: EUROSTAT – New Cronos database (Labour Force Survey), Structural indicators (Employment); Výběrové šetření pracovních sil – Trh práce v České republice 1993 - 2003, ČSÚ 2004, vlastní výpočty.

Podíl **veřejných výdajů na vzdělávání** na HDP se v ČR oproti roku 1995 snížil z 4,62 % na 4,16 % v roce 2001 (v EU-25 je podíl těchto výdajů vyšší a dosahuje 5,09 %). K výrazné nerovnováze došlo u výdajů na studenta v terciárním vzdělávání. Zatímco index nárůstu počtu studentů dosáhl 162 oproti roku 1995, index nárůstu výdajů pouze 103. Podíl veřejných výdajů na vzdělávání na **celkových veřejných výdajích** v ČR mírně vzrostl z 7,7 % v roce 1995 na 8,3 % v roce 2001, stále však zaostává za hodnotou EU-25 (10,9 %).

1.4 Vzdělanostní úroveň populace³

Vzdělanostní struktura populace (25-64 let) podle základních úrovní ISCED se v ČR oproti EU-25 vyznačuje výrazně nižším podílem skupiny se základním vzděláním a nižším podílem skupiny s terciárním vzděláním, oproti tomu velmi vysoký je podíl skupiny se středoškolským vzděláním. Nízký podíl skupiny s terciárním vzděláním je připisován zejména dosud nedostatečné nabídce terciárního vzdělávání, zejména krátkodobých studijních programů typu ISCED 5B.

Struktura populace podle vzdělanostní úrovně (25-64 let, v %)

	ISCED 0-2	ISCED 3-4	ISCED 5-6
EU-25	34	42	21
ČR	12	76	12

Pramen: EUROSTAT – New Cronos database (Labour Force Survey).

Ve srovnání s EU-25 je velmi příznivá pozice České republiky v případě podílu populace ve skupině **18-24 let s nejvýše základním vzděláním** a neúčastníci se vzdělávání či dalšího vzdělávání. Přes mírný nárůst tohoto podílu v roce 2003 stále dosahuje méně než poloviční úrovně oproti EU-25.

Podíl populace ve věku 18-24 let s nejvýše základním vzděláním neúčastníci se vzdělávání či dalšího vzdělávání (v %)

	2002	2003
EU-25	18,5	18,0
ČR	5,5	6,0

Pramen: EUROSTAT – New Cronos database (Labour Force Survey).

³ Prameny: EUROSTAT – New Cronos database (Labour Force Survey).

Téma 2: Vývoj vzdělávací politiky – cíle, rámce, mechanismy, priority

2.1 Cíle a priority

V roce 1999 byla k veřejné diskusi předložena Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v ČR. (schéma viz kap. 4) První etapa byla odborná, pak následovala diskuse široké veřejnosti tzv. Výzva pro 10 milionů. Výsledkem těchto příprav je **Národní program rozvoje vzdělávání v ČR, tzv. Bílá kniha**, která byla v březnu 2001 projednána vládou. V návaznosti na Bílou knihu byl vypracován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v r. 2002 **Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy**, který je klíčovým strategickým dokumentem vymezujícím základní státem podporované záměry rozvoje vzdělávací soustavy. Jeho význam je i v tom, že má fungovat jako účinný nástroj, který umožní harmonizovat koncepční představy státu (MŠMT) a jednotlivých krajů v podmínkách, kdy došlo k přesunu významné části řídicích a rozhodovacích kompetencí v oblasti vzdělávání ze státu na kraje. V návaznosti na Dlouhodobý záměr publikovaný MŠMT v r. 2002 byly vypracovány v r. 2003 **Dlouhodobé záměry rozvoje vzdělávání v jednotlivých krajích ČR** (14). Příprava obou úrovní zpracování, republikové i krajské, je navzájem propojena – časově, postupem zpracování i strukturou, je metodicky řízena a koordinována MŠMT. Školský zákon ukládá MŠMT zpracovávat DZ ČR, stejně jako krajům, vždy po dvou letech, kdy se vyhodnotí výsledky a v případě potřeby se DZ upraví či doplní. DZ ČR publikovaný v r. 2004 se má orientovat na vzdělávací politiku v evropském kontextu, zejména s ohledem na Lisabonské cíle. Dle nového školského zákona (platného od roku 2005) budou mít DZ ČR závazný charakter (budou projednávány parlamentem a schvalovány vládou).

V devadesátých letech probíhala rozsáhlá odborná diskuse a pilotní ověřování týkající se zdokonalování obsahu vzdělávání a kvality jeho výsledků. Mnohé z těchto zásad se promítly i do **nového školského zákona**, který byl schválen r. 2004. Současně byl zpracován **věcný záměr nového zákona o dalším vzdělávání**, který má být právním rámcem celoživotního učení.

Z uvedených koncepčních a legislativních materiálů platných pro celou vzdělávací soustavu vyplývají i hlavní směry a priority rozvoje VET. K nim patří zejména:

Kurikulární reforma

Kurikulární reforma je založena zejména na přechodu od osvojování velkého množství faktů k rozvoji klíčových kompetencí jako je práce s informacemi a informačními technologiemi, cizí jazyky, komunikační dovednosti apod. a na kontaktu škol s trhem práce. Tento trend se odrazí v dvoustupňové tvorbě vzdělávacích programů, kdy rámcové vzdělávací programy budou celostátně závazné pro určitý stupeň a obor vzdělání. Školní vzdělávací programy umožní výraznou individuální profilaci škol, přizpůsobení potřebám jejich žáků a potřebám regionálních trhů práce. (viz také téma 7)

Reforma ukončování středoškolského studia a přípravy

Závěrečné zkoušky v učebních oborech se budou zkvalitňovat zavedením objektivizace všech částí závěrečných zkoušek (písemné, ústní a zejména praktické části, při níž se významně uplatní spolupráce se sociálními partnery). Reforma maturitní zkoušky bude spočívat v zavedení státní centrálně zadávané a vyhodnocované části (v r. 2008) pro všeobecně

vzdělávací předměty. Odborná část maturitní zkoušky bude součástí její školní části a odpovědnost za její realizaci a hodnocení bude mít škola. (viz také téma 8)

Péče o kvalitu, monitorování a hodnocení výsledků vzdělávání

Poměrně značný stupeň autonomie škol je nezbytné vyvážit systematickým hodnocením dosažených výsledků. Cílem je vytvoření uceleného systému monitorování a hodnocení škol, který využívá nástroje externí evaluace a zavedení systému péče o kvalitu škol založeného na jejich vlastní evaluaci a evaluaci výsledků vzdělávání žáků. (viz také téma 8)

Rozvoj integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělávání

Tento systém má integrovat systémy pedagogicko-psychologického poradenství a informačně poradenská střediska pro volbu povolání a rozšířit je o služby školních psychologů. (viz také téma 9)

Optimalizace vzdělávací nabídky a institucionální struktury počátečního odborného vzdělávání

Vzdělávací nabídka počátečního odborného vzdělávání se má více přiblížit potřebám jednotlivých krajů, trhu práce a očekávaným možnostem budoucího uplatnění absolventů. Posílit se má zejména nabídka počátečního odborného vzdělávání ukončeného maturitní zkouškou. Základním úkolem zejména na úrovni krajů je optimalizace sítě středních škol, tzn. zvětšování velikosti škol, vytváření polyfunkčních škol a zavádění oborů s širokým odborným profilem.

Podpora rozvoje terciárního vzdělávání, zejména bakalářského studia

Dořešit je potřeba zejména další vývoj vyšších odborných škol, posílit jejich pojetí jako krátkého typu profesního terciárního vzdělávání (ISCED 5B), postavení a vazby na vysokoškolské vzdělávání a rozložení sítě škol po republice. Omezený okruh těchto škol se má stát základem pro několik nově vznikajících veřejných neuniverzitních vysokých škol s převážně bakalářskými studijními programy.

Rozvoj dalšího odborného vzdělávání jako součásti celoživotního učení

Vzhledem k tomu, že chybí ucelená právní úprava tohoto sektoru, je prioritou příprava návrhu věcného záměru zákona o dalším vzdělávání.

Mnohé z uvedených priorit se již daří naplňovat. Ve fázi ověřování jsou některé vypracované rámcové vzdělávací programy, společná část maturitní zkoušky i objektivizovaná zadání závěrečných zkoušek v některých učebních oborech. Prioritou dlouhodobých záměrů na úrovni krajů je optimalizace sítě škol, které se kraje intenzivně věnují. Péče o kvalitu vzdělávání i rozvoj informačního a poradenského systému je koncepčně rozpracován a jeho realizace se předpokládá za podpory systémových projektů z ESF. K rozvoji bakalářského studia dochází ovšem zatím spíše díky soukromým iniciativám a rozvoj dalšího odborného vzdělávání dosud stále stagnuje.

Téma 3: Institucionální rámec

3.1 Administrativní rámec

Řízení a správa odborného vzdělávání a přípravy byly silně ovlivněny reformou veřejné správy probíhající v oblasti vzdělávání od r. 2001. Hlavními principy této reformy byly decentralizace, posílení úlohy regionální samosprávy a podpora autonomie škol. Podobné trendy se týkají i systému financování. Všechny školy počátečního odborného vzdělávání, s výjimkou škol vysokých, jsou financovány ministerstvem školství přes krajské úřady, které rozdělují prostředky jednotlivým školám. Soukromé školy, které jsou zařazené do sítě škol, jsou rovněž financovány obdobným způsobem z veřejných zdrojů a pouze menší část svých příjmů získávají ze zdrojů soukromých (více viz téma 10).

Až do r. 2000 byly hlavní pravomoci v oblasti odborného vzdělávání soustředěny v rukou **Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy**. Od ledna 2001 v souvislosti s reformou státní správy převzaly jeho kompetence orgány nově vzniklých regionálních samospráv. MŠMT tak pozbylo své zřizovatelské kompetence vůči středním a vyšším odborným školám. Ty jsou nyní v samostatné působnosti krajů. V současné době je hlavní odpovědností MŠMT:

- vytvářet koncepci a strategii národní vzdělávací politiky především ve formě dlouhodobého záměru rozvoje vzdělávání a vzdělávací soustavy a metodickým vedením a koordinací vytváření Dlouhodobých záměrů rozvoje vzdělávání v jednotlivých krajích;
- stanovit kurikulární politiku a starat se o kvalitu ve vzdělávání, a to na základě stanovení cílů a obsahu vzdělávání prostřednictvím schválené soustavy oborů vzdělání a rámcových vzdělávacích programů; zajistit systém monitorování a evaluace výsledků žáků i škol;
- koordinovat veřejnou správu a financování v oblasti vzdělávání včetně komunikace se sociálními partnery na národní úrovni; vydávat vyhlášky upravující podmínky vzdělávání ve školách; zajišťovat rozvojové a inovační programy apod.

Na úrovni kraje vznikly **samosprávné orgány – krajské zastupitelstvo a rada kraje**. Krajské zastupitelstvo, které má rozhodovací funkci, povinně vytváří komisi pro vzdělávání a zaměstnanost, která se vyjadřuje např. ke struktuře sítě škol a vzdělávacích programů, ke kvalitě škol, k otázkám financování vzdělávání v regionu apod. Rada kraje (9-11 členů) volená zastupitelstvem má výkonnou funkci. Vytváří komise složené z profesionálů v příslušné oblasti, které mají poradní funkci. Jedna z komisí se zpravidla věnuje problematice mládeže a vzdělávání. Regionální samosprávné orgány mají přímou odpovědnost při zřizování a rušení škol a školských zařízení VET, spravují tyto školy a zabezpečují jejich investiční a provozní náklady. Jmenují ředitele jimi zřizovaných škol na základě konkursního řízení a se souhlasem ministerstva.

Regionálním orgánem státní správy je **krajský úřad**, který má rovněž odbor pro vzdělávání, mládež a tělovýchovu. Je odpovědný za výkon státní správy v regionu a jeho hlavní úkoly v oblasti vzdělávání spočívají zejména ve zpracování krajského dlouhodobého záměru rozvoje vzdělávání a vzdělávací soustavy a ve zpracování výroční zprávy o stavu vzdělávání v regionu. Krajský úřad dále poskytuje školám finanční prostředky ze státního rozpočtu na mzdy pedagogických pracovníků a přímé náklady na vzdělávání a kontroluje jejich využití.

Vzhledem k rozšíření autonomie škol mají jejich **ředitelé** významné pravomoci. Jsou zodpovědní za implementaci schválených vzdělávacích programů, za kvalitu pedagogické práce a personální politiku i za management školy a efektivní vynakládání finančních

prostředků. Při škole je zřízena jako poradní orgán rada školy, která se skládá ze zástupců zřizovatele, pedagogických pracovníků, rodičů (popř. zletilých žáků) a dalších partnerů⁴.

3.2 Legislativní rámec pro odborné vzdělávání a přípravu

Počáteční odborné vzdělávání až po úroveň vyšších odborných škol je právně upraveno zákonem o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. školským zákonem). Od 1. 1. 2005 platí nový školský zákon⁵, který nahradí starý zákon a další dosavadní roztržité, nepřehledné a mnohokrát novelizované právní normy. Tento zákon stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání uskutečňuje ve školách a školských zařízeních, vymezuje práva fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství. Současně začnou platit ministerské vyhlášky a další normy, které blíže specifikují podmínky stanovené zákonem.

Vysoké školy se řídí **zákonem o vysokých školách**⁶ z r. 1998, který umožnil zakládání soukromých vysokých škol a který změnil právní statut státních vysokých škol. Ty se staly tzv. veřejnými vysokými školami, přičemž novela z r. 2001 jim umožňuje také podnikat s vlastním majetkem a vybírat školné za kurzy tzv. celoživotního učení.

Administrativní rámec IVET byl také zásadně ovlivněn **zákonem o vytvoření vyšších územně samosprávných celků**⁷ (krajů), který nabyl účinnosti 1. 1. 2000. Komplexní reforma veřejné správy významně ovlivnila systém řízení počátečního odborného vzdělávání. Tato reforma měla odstranit nejzávažnější nedostatky, které se týkaly zejména vysoké míry pravomocí státní správy a vysoké míry centralizace státní správy v ústředních orgánech. Reforma veřejné správy umožnila vytvořit její potřebnou a dosud chybějící regionální úroveň (kraje).

K 1. 1. 2005 vstoupí v platnost **zákon o pedagogických pracovnících**⁸, který nově definuje postavení pedagogických pracovníků a upravuje předpoklady pro výkon jejich činnosti, další vzdělávání a kariérní systém.

V oblasti dalšího odborného vzdělávání neexistuje v ČR ucelená právní úprava. Existují pouze dílčí předpisy, které pokrývají některé jeho oblasti. (viz také téma 5) Např. rekvalifikace uchazečů o zaměstnání se řídí **zákonem o zaměstnanosti**⁹, vzdělávání dospělých spadá ve školském systému do školského zákona a další odborné vzdělávání v určitých profesích (např. lékaři, elektrikáři, učitelé) upravují příslušné právní předpisy na nižší úrovni než jsou zákony. Vzhledem k tomu byl zpracován **věcný záměr zákona o dalším vzdělávání**¹⁰. Tento zákon by měl komplexně a přehledně řešit otázky propojení počátečního a dalšího vzdělávání, uznávání neformálního vzdělávání a informálního učení, definovat zákonné povinnosti hlavních aktérů, vymezit podmínky pro financování, zavést jednotný systém hodnocení úrovně a kvality kursů dalšího odborného vzdělávání, zavést systém motivace pro všechny zúčastněné subjekty (vzdělavatele, vzdělávané, zaměstnavatele) a vymezit pravidla pro fungování informačně poradenského systému, který by usnadnil

⁴ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

⁵ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

⁶ Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů.

⁷ Zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územně samosprávných celků.

⁸ Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

⁹ Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti.

¹⁰ Návrh věcného záměru zákona o dalším vzdělávání. Praha MŠMT, říjen 2004.

zájemcům orientaci v nabídce dalšího vzdělávání. Přestože navržený věcný záměr neřeší uceleně rámec celoživotního učení, je to vzhledem k současné situaci významný pokrok, který by mohl v případě přijetí zákona podnítit rozvoj dalšího odborného vzdělávání v ČR. (viz také téma 8)

Řízení a správa IVET

Funkce Úroveň správy	rozhodovací	výkonná	poradní
národní	Parlament	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy	Rada pro rozvoj lidských zdrojů
regionální	Krajské zastupitelstvo	Rada kraje (samostatná působnost) Krajský úřad – odbor pro školství, mládež a tělovýchovu (přenesená působnost)	Komise pro vzdělávání Krajská rada pro rozvoj lidských zdrojů
lokální		Ředitel školy nebo vzdělávacího zařízení	Rada školy

3.3 Role sociálních partnerů

Začlenění sociálních partnerů do odborného vzdělávání je založeno na dobrovolnosti a iniciativě zúčastněných stran. Neexistuje právní úprava pro jejich začlenění a vymezení jejich role. Stanoviska sociálních partnerů mají jen konzultativní povahu.

Na **národní** úrovni je orgánem pro sociální vyjednávání Rada hospodářské a sociální dohody. Mimo jiné pokrývá také problematiku vzdělávání, kterou se zabývá „pracovní tým pro vzdělávání a lidské zdroje“. Sociální partneři jako členové rady se na této úrovni účastní zejména na formulování a připomínkování právních norem a vládních dokumentů. Významnou roli v podpoře uceleného přístupu k rozvoji lidských zdrojů hraje Rada vlády pro rozvoj lidských zdrojů, která byla zřízena v r. 2003. Má tripartitní zastoupení a předmětem její činnosti je spolupráce při přípravě strategických národních dokumentů a rozhodnutí propojujících otázku zaměstnanosti, odborného vzdělávání, kvalifikace a podpory podnikání. Obdobné orgány pro strategické řízení RLZ začaly vznikat i na úrovni krajů.

Obecně se na **regionální** úrovni sociální partneři angažují v krajských Radách hospodářské a sociální dohody a Radách pro rozvoj lidských zdrojů. Avšak v různých regionech je situace odlišná. V praxi se podílejí zejména na změnách oborové skladby v rámci nabídky odborného vzdělávání a přípravy.

Na **sektorové** úrovni existují některé případy dobré spolupráce sociálních partnerů s odbornými školami. Jsou zpravidla iniciované profesními společenstvími (hospodářskými komorami), nikoli tedy zaměstnavateli nebo odbory. Spolupráce je podmíněna významem odvětví v regionu.

Na úrovni **podniků** se rovněž vyskytuje spolupráce se školami zejména tam, kde podnik přímo „odebírá“ absolventy. Vzdělávání v odborných školách není zaměřeno na specializovanou přípravu pro konkrétní pracovní místo. Praktické zapracování je plně v kompetenci firem. Důvodem je i to, že podniková sféra disponuje s často nejmodernějšími technologiemi, zatímco školy na výuku těchto novinek nemají ani vyučující, ani učebnice či technické zázemí.

Součástí sociálního partnerství je také proces kolektivního vyjednávání jak na úrovni resortů, tak i jednotlivých podniků a institucí. Tento proces je legislativně zakotven v právním systému ČR.¹¹ V současné době se v těchto smlouvách objevují pozitivní příklady, které mají dopad na účast v celoživotním vzdělávání.

Pozitivním krokem při přibližování obsahu odborného vzdělávání potřebám praxe je členství v tzv. oborových skupinách při Národním ústavu odborného vzdělávání, které vznikly v roce 1998 z pověření MŠMT a podílejí se na formulování cílů a obsahu odborného vzdělávání. V současné době pracuje 23 oborových skupin, které pokrývají celou šíři profesního uplatnění absolventů středních a vyšších odborných škol¹². Dalším významným krokem je povinnost sociálních partnerů účastnit se závěrečných zkoušek, která vyplývá z nového školského zákona.

Zapojení sociálních partnerů do rozvoje odborného vzdělávání probíhá na projektové bázi v rámci různých programů, které mohou být příkladem dobré praxe (zejména v rámci programu Leonardo da Vinci). Při řešení projektů se projevují výše popsané problémy sociálního dialogu, zejména nedostatek motivace sociálních partnerů a chybějící legislativa.

	Odpovědnost sociálních partnerů v oblasti odborného vzdělávání	Role (poradní/rozhodovací)
Národní úroveň	formulace a připomínkování právních norem a vládních dokumentů	poradní
Regionální úroveň	formulace, doporučení a připomínkování strategických dokumentů na úrovni krajů	poradní
Sektorová úroveň	formulace obecných rámců pro zajišťování dalšího vzdělávání v podnicích (realizuje se v ojedinělých případech v rámci kolektivního vyjednávání vyššího stupně)	poradní/rozhodovací
Podniková úroveň	plánování a implementace podnikového vzdělávání(kolektivní smlouvy – rozdíl mezi kolektivními smlouvami na úrovni podniků a škol), spolupráce škol a podniků	poradní/rozhodovací

¹¹ Zákon č. 2/1991 Sb. o kolektivním vyjednávání.

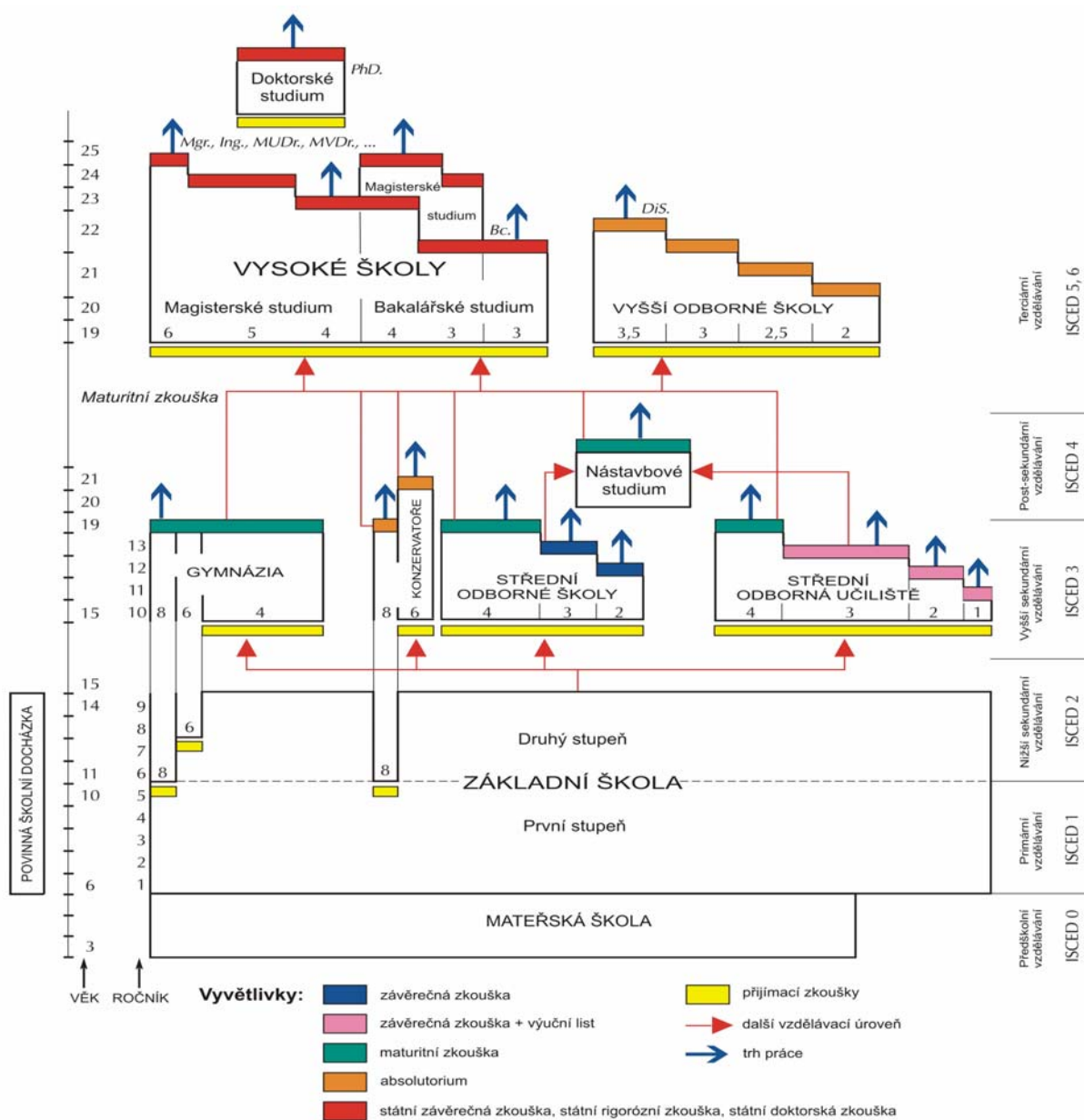
¹² Mají 8-20 členů. Jsou složeny z expertů, kteří znají vývoj ve světě práce, a z odborníků na přípravu kurikula. Členství expertů ve skupinách je dobrovolné a není honorováno. Proto bývá někdy problematické zajištění spolupráce.

Téma 4: Počáteční odborné vzdělávání

4.1 Východiska – systém všeobecného a počátečního odborného vzdělávání

Součástí výchovně vzdělávací soustavy ČR jsou mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a vyšší odborné školy, které jsou kodifikovány školským zákonem. Jsou sem začleněny i instituce poskytující základy uměleckého vzdělání (zájmového) - základní umělecké školy. Součástí výchovně vzdělávací soustavy jsou rovněž školská zařízení výchovná a účelová, která podléhají školskému zákonu, popř. zákonu o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Nejvyšším článkem školské soustavy jsou školy vysoké, které jsou předmětem zákona o vysokých školách.

Školská soustava České republiky

Školy poskytující odborné vzdělávání na sekundární a terciární úrovni (ISCED 2–5) se člení podle vzdělávacího stupně a podle charakteru poskytovaného vzdělávání na **střední školy (gymnázia, střední odborné školy, střední odborná učiliště), konzervatoře, vyšší odborné školy a vysoké školy**.

Střední školy

Střední školy poskytují střední vzdělání (vyšší sekundární - ISCED 3), a to buď všeobecné, nebo odborné. Charakteristickým znakem českého školského systému je, že prakticky všichni absolventi základní školy (téměř **95 %**) pokračují v postobligatorní docházce do škol. Z těchto žáků převážná většina získává odbornou kvalifikaci uznávanou trhem práce již na vyšší sekundární úrovni.

Předpokladem pro vstup na střední školu bylo původně úspěšné ukončení základní školy (všech devíti ročníků). Zákon v současnosti umožňuje přístup na střední školy i těm, kdo pouze splnili povinnou školní docházku (v nižším než 9. ročníku ZŠ), pokud vyhoví podmínkám přijímacího řízení. K přijetí na střední školy i do terciárního vzdělávání se koná přijímací řízení, jehož obsahem zpravidla bývá přijímací zkouška.

Střední školy navštěvují žáci ve věkovém rozmezí většinou od 15 do 19 let. Počáteční věková hranice je dána ukončením povinné školní docházky. Účast věkové skupiny 15–18 let na vzdělávání ve školním roce 2003/04 činila 91,1 %. Úkol středních škol je dvojí: připravit žáky pro výkon povolání a činností v národním hospodářství, ve správě, v kultuře, v umění a v dalších oblastech života, nebo připravit žáky pro další studium na vyšší úrovni.

Vývoj struktury středního všeobecného a odborného vzdělávání představuje jednu z nejvýznamnějších změn, k níž v české školské soustavě po roce 1989 došlo. Poměr žáků přijímaných do oborů maturitních a nematuritních, který činil před rokem 1989 zhruba 40:60, se již v roce 1997 obrátil a stabilizoval se na poměru zhruba 60:40 ve prospěch maturitních oborů. Zastoupení odborného vzdělání zůstává na střední úrovni i nadále mimořádně vysoké: získává ho asi 81 % středoškolské populace.

Významnou změnu na této úrovni představuje rovněž vznik soukromých a církevních škol. Rozvoj soukromých škol na všech úrovních, který začínal prakticky z nuly, se dynamizoval v devadesátých letech. Ve školním roce 2003/04 dosáhl jejich podíl na počtu vzdělávacích institucí v rámci celého středoškolského vzdělávání téměř 20 %.

Střední školy ve školním roce 1989/1990 až 2003/2004 - podíly podle zřizovatele

	1989/90	1992/93	1995/96	1998/99	2001/02	2002/03	2003/04
Střední školy celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
- veřejné	100,0%	87,7%	76,5%	75,9%	78,0%	78,0%	78,0%
- soukromé	0,0%	10,7%	21,5%	22,2%	20,0%	20,0%	19,9%
- církevní	0,0%	1,5%	2,0%	1,9%	2,0%	2,0%	2,1%

Pramen: Databáze ÚIV.

Předpokladem pro přijetí na střední školu je absolvování povinné školní docházky a splnění podmínek přijímacího řízení. Žáci zpravidla skládají (písemné nebo ústní) přijímací zkoušky na škole, kam zaslali přihlášku ke studiu; jejich obsah určuje střední škola na základě vzdělávacího programu základní školy a se zřetelem k vlastnímu profilu vzdělávání. Kritérii, na jejichž základě je žák přijat nebo odmítnut, jsou výsledky přijímacích zkoušek (obvykle z českého jazyka a matematiky, někdy také z cizího jazyka nebo – na uměleckých nebo

sportovních školách – z předmětu, který má vztah k uvedenému nadání), vysvědčení ze základní školy a někdy také výsledky psychologických testů. Rozhodnutí o tom, kolik žáků celkem a kteří žáci budou přijati, spočívá na řediteli školy.

Odpovědnost za tvorbu základních pedagogických dokumentů pro veřejné školy nese Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). To pověřuje touto činností příslušné odborné instituce, koordinuje jejich práci a schvaluje závěrečné dokumenty. K modernizaci existujícího kurikula a ke vzniku nového přispívají neformální skupiny učitelů, učitelské organizace a nezávislá odborná sdružení. Autonomie, kterou školy získaly, umožňuje značnou variabilitu v obsahu vzdělání a budování individuálního profilu škol, který bere na zřetel regionální potřeby a zájmy žáků.

Úspěšným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání se dosahuje těchto stupňů vzdělání: střední vzdělání s výučním listem, střední vzdělání s maturitní zkouškou, či pouze střední vzdělání (bez výučního listu i maturitní zkoušky). Maturitní zkouška na všech typech škol opravňuje ucházet se o přijetí k terciárnímu vzdělávání. Střední školy se člení na tyto typy:

a) **gymnázia** jsou střední všeobecně vzdělávací školy nazývané tak v souladu se středoevropskou tradicí. Poskytují všeobecné střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou (ISCED 3A) a připravují žáky především k vysokoškolskému studiu; studium může být čtyřleté (pouze vyšší sekundární), šestileté nebo osmileté (zahrnující nižší i vyšší sekundární), ve 2003 činil podíl absolventů gymnázií na celkovém počtu absolventů středních škol **20 %**;

b) **střední odborné školy**, které poskytují ve čtyřletém studiu střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou (ISCED 3A) opravňující ucházet se o vysokoškolské vzdělávání, a kvalifikují své absolventy k výkonu středních technických, ekonomických a obdobných funkcí. V roce 2003 činil podíl absolventů středních odborných škol na celkovém počtu absolventů středních škol **35,6 %**;

c) **střední odborná učiliště** poskytují ve dvou- a tříletých oborech kvalifikaci k dělnickým a obdobným povoláním (ISCED 3C). V roce 2003 činil podíl absolventů těchto oborů cca **38 %**. V malém počtu čtyřletých oborů ukončených maturitní zkouškou (ISCED 3A) poskytují střední odborná učiliště kvalifikaci k náročným dělnickým povoláním a k funkcím provozního charakteru a současně otvírají cestu k vysokoškolskému vzdělávání - v roce 2003 činil podíl absolventů těchto oborů **5,4 %**. Střední odborná učiliště mohou také poskytovat jedno a dvouleté programy (ISCED 2C) pro žáky, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než 9. ročníku, nebo 9. ročník nedokončili úspěšně, dále pro mládež se speciálními vzdělávacími potřebami a absolventy zvláštních či pomocných škol. V roce 2003 činil podíl absolventů těchto oborů necelé **1 %** všech absolventů středních škol.

Střední školy¹ - počty žáků v denním studiu (podle škol a úrovně ISCED) - 2003/2004

Druh studia	Střední odborné školy	Střední odborná učiliště	Gymnázia ²	SŠ celkem
Celkem	204 604	192 980	100 053	497 637
- z toho podíl	41,12%	38,78%	20,11%	100,00%
s maturitou (ISCED 3A)	199 310	30 341	100 053	329 704
bez maturity (ISCED 3C)	2 790	143 591	x	146 381
nástavbové (ISCED 4)	2 504	19 048	x	21 552

Pozn. ¹ Střední školy bez konzervatorií.

² Žáci vyšší sekundární úrovně víceletých gymnázií.

Pramen: Statistická ročenka školství 2003/2004, ÚIV.

Střední školy¹ - počty žáků, učitelů, škol a relativní údaje - 2003/2004

	Gymnázia	SOŠ	SOU	SŠ celkem
Žáci denního studia	100 053	204 604	192 980	49 7637
podíl v %	20,11%	41,12%	38,78%	100,00%
Učitelé	10 990,8	17 867,9	9 948,1	38 806,8
Instruktoři a mistři	x	x	11788,2	11788,2
Počet škol	348	924	735	2007
Počet žáků na učitele	9,1	11,5	19,4	12,8

Pozn. ¹ Střední školy bez konzervatoří.

Pramen: Statistická ročenka školství 2003/2004, ÚIV.

Konzervatoře

Vzdělávání v konzervatoři rozvíjí znalosti, dovednosti a další schopnosti žáků získané v základním a v základním uměleckém vzdělávání, poskytuje všeobecné vzdělání a připravuje žáky pro výkon náročných uměleckých činností v oborech hudba, tanec, zpěv a hudebně dramatické umění.

Úspěšným absolvováním konzervatoře získají žáci střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou (ISCED 3A), nebo vyšší odborné vzdělání (ISCED 5B) ukončené absolutoriem.

Vyšší odborné školy

Vyšší odborné školy (od roku 1995) připravují pro kvalifikovaný výkon náročných odborných činností. Poskytují absolventům středních škol, kteří své vzdělání ukončili maturitní zkouškou, vyšší odborné vzdělání (ISCED 5B) ukončené absolutoriem.

Vysoké školy

Vysoké školy poskytují vzdělání ve třech druzích vzdělávacích programů: *bakalářském* (ISCED 5B), *magisterském* (ISCED 5A) a *doktorském* (v návaznosti na magisterské - ISCED 6). Do konce roku 1998 měly všechny existující vysokoškolské instituce univerzitní status. Od roku 1999 se otevřela možnost vzniku neuniverzitních vysokých škol.

4.2 Nižší sekundární úroveň počátečního odborného vzdělávání

V rámci **středních odborných učilišť** se mohou realizovat jedno až dvouleté vzdělávací programy na úrovni **ISCED 2C** pro žáky s mentálním postižením různých stupňů. Dále mohou realizovat programy profesní přípravy žáků, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než 9. ročníku základní školy nebo 9. ročník základní školy absolvovali neúspěšně a programy připravující absolventy zvláštních škol na výkon jednoduchých prací pomocného charakteru v dělnických povolání. Na závěr těchto učebních oborů žáci skládají závěrečné zkoušky a získávají výuční list. Střední odborná učiliště nabízejí i programy připravující na vykonávání jednoduchých pomocných činností v oblasti služeb nebo výroby, jehož absolventi, většinou s těžším mentálním postižením, získají pouze vysvědčení dokládající dosažení základního vzdělání (ISCED 2).

4.3 Počáteční odborné vzdělávání na vyšší sekundární úrovni

Střední odborné vzdělávání má v ČR již více než stoletou tradici. Vzdělávání bylo orientováno na rozvíjení schopnosti používat získané technické znalosti a dovednosti v praxi. Postupně došlo k rozšiřování podílu všeobecného vzdělávání a k prohlubování teoretických základů jednotlivých odborných předmětů. Školy poskytující odborné vzdělávání mívaly velmi úzkou specializaci, která pramenila z jejich historického vývoje. Některé školy si ji uchovaly a slouží rozsáhlým regionům nebo přijímají dokonce žáky z celé republiky. Značná část škol však poskytuje více druhů vzdělávání, a to různé úrovně, tak oborů.

Do prvního ročníku se přijímají žáci, kteří splnili povinnou školní docházku (15letí).

Základním, v současnosti celostátně platným, kurikulárním dokumentem je **Standard středoškolského odborného vzdělávání**. Je rozdělen do tří částí: 1) všeobecné vzdělání (společné předměty vztahující se k sociálně kulturní funkci vzdělávání), 2) klíčové kompetence a 3) základní odborné vzdělání. Požadavky formulované ve standardu jsou vymezovány diferencovaně, a to

- pro dosahované stupně vzdělání, tj. střední vzdělání s výučním listem (ISCED 3C) a střední vzdělání s maturitní zkouškou (ISCED 3A),
- pro jednotlivé směry vzdělávání, (tzn. pro 21 obsahových tematických okruhů studia (např. strojírenství, elektrotechnika, zemědělství apod.).

V současné době probíhá rozsáhlá **kurikulární reforma**, jejíž podstatou je tvorba a následné uplatnění nově koncipovaných (s důrazem na celkové kompetence žáků) **rámcových vzdělávacích programů** pro jednotlivé obory vzdělání, které vstoupí v platnost s novým školským zákonem (v roce 2005). Na soustavu rámcových vzdělávacích programů budou navazovat vzdělávací programy zpracované školou – **školní vzdělávací programy**. (více viz téma 7.3) Cílem této dvoustupňové tvorby vzdělávacích programů je umožnit pružnější profilaci absolventů podle podmínek školy, potřeb regionu, vývoje oboru, zájmu a schopností žáků. Souběžně se vzdělávacími programy se formulují i profesní požadavky v budovaném *Integrovaném systému typových pozic*, který bude vymezovat požadavky na výkon jednotlivých povolání a má zajistit i srovnatelnost s odpovídajícími požadavky Evropské unie.

Programy odborného vzdělávání na vyšší sekundární úrovni jsou nabízeny následujícími typy škol:

- středními odbornými školami
- středními odbornými učilišti
- konzervatořemi

Střední odborné školy (SOŠ) mohou být veřejné, soukromé a církevní. Na veřejných školách je vzdělání bezplatné, školné mohou vybírat školy soukromé a církevní. V roce 2003/04 byl počet středních odborných škol 815, z toho veřejných 598, soukromých 201 a církevních 16. Průměrný počet žáků na školu byl 244.

Ve středních odborných školách se vyučuje podle kurikulárních dokumentů schválených MŠMT. Ředitelé škol však mají možnost tyto dokumenty upravit. Učební plán mohou změnit podle stanovených pravidel, obvykle v rozsahu do 10 % hodinové dotace, učební osnovy jednotlivých vyučovacích předmětů v rozsahu do 30 % hodinové dotace s ohledem na nové technologie, modernizaci oboru, podmínky regionu a požadavky sociálních partnerů. Školy mohou vytvářet i vlastní vzdělávací programy, které však mohou používat pouze po schválení MŠMT. Do učebních plánů jsou zařazeny všeobecně vzdělávací předměty (český jazyk a literatura, cizí jazyk, matematika, přírodovědné předměty, občanská nauka, dějepis a tělesná

výchova) a odborné předměty podle jednotlivých studijních oborů. Součástí odborných předmětů jsou i různá praktická, laboratorní, konstrukční aj. cvičení. Do učebních plánů SOŠ jsou zařazena i období souvislé odborné praxe v podnicích a jiných institucích. Délka těchto praxí je závislá na povaze studijních oborů. Podíly všeobecně vzdělávacích a odborných vyučovacích předmětů nejsou ve všech studijních oborech ani ve všech postupných ročnících stejné. Pohybují se v poměru kolem 45:55 ve prospěch odborných vyučovacích předmětů. Odborná praxe (v průměru 6-8 týdnů za celé studium) při níž se žáci dostávají na reálná pracoviště, umožňuje kontakty mezi žáky a zaměstnavateli.

Ve vyučování stále převládají klasické vyučovací metody. Postupně se začínají stále více uplatňovat i metodické postupy, jimiž se vyučování přibližuje diferencovaným předpokladům žáků, posiluje se výchovné působení výuky a zvýrazňuje se podíl samostatných činností žáků při vyučování. Vyučování probíhá ve třídách, popřípadě v odborných učebnách a laboratořích.

Ve středních odborných školách existuje jednak průběžné hodnocení, jednak závěrečné hodnocení žáků. Maturitní zkouška ve čtyřletých oborech SOŠ se skládá z českého jazyka a literatury, z volitelného předmětu a z odborných předmětů. Zkouška z odborných předmětů má část teoretickou a část praktickou. Po úspěšném složení maturitní zkoušky žáci získávají vysvědčení o maturitní zkoušce. Zaměstnavatelé bez výhrad uznávají vysvědčení o těchto zkouškách jako doklady o získané odborné kvalifikaci.

Střední odborná učiliště (SOU) podle současné legislativy vzdělávají žáky (učně) pro odborné činnosti odpovídající příslušným učebním oborům. Účast podniků v odborné přípravě učňů se rozvíjí především na úrovni škol. Školy v zájmu zlepšování svých vzdělávacích programů spolupracují s úřady práce, s podniky, s profesními svazy a se sdruženími i s obchodními komorami. Účast podnikatelské sféry ve financování odborné přípravy v SOU je vzhledem k legislativním podmínkám ale velmi slabá. Typickým rysem učňovské přípravy je vysoký počet žáků, kteří se nepřipravují pro žádný konkrétní podnik nebo organizaci.

Do prvních ročníků se přijímají žáci s ukončenou povinnou školní docházkou (15letí). Odborná příprava (dvouletá nebo většinou tříletá) poskytuje střední vzdělání; je zakončena závěrečnou zkouškou a vede k získání výučního listu. Závěrečná zkouška neumožňuje vstup na terciární úroveň vzdělávání. Absolventi ze dvou či tříletých oborů odcházejí rovnou do pracovního procesu. V dalším studiu mohou pokračovat pouze v případě, že si stávající studium doplní dvouletou nástavbou a složí maturitní zkoušku. Kromě toho mohou SOU vzdělávat žáky „ve studijních oborech pro výkon některých náročnějších dělnických povolání a některých technickohospodářských činností provozního charakteru”. V těchto případech je vzdělávání čtyřleté, je ukončeno maturitní zkouškou a umožňuje vstup na vysokou školu nebo vyšší odbornou školu.

Pokud jde o způsob vzdělávání, většina středních odborných učilišť poskytuje jak teoretickou, tak praktickou přípravu. Vedle toho existují SOU, která organizují pouze teoretickou výuku, nebo naopak nezávisle organizovaná střediska praktického vyučování nebo pracoviště praktického vyučování, která jsou obvykle v podnicích.

Střední odborná učiliště mohou být veřejná (453 - asi 90 % žáků), soukromá (90 - asi 10 % žáků) a církevní (zanedbatelný počet). Ve veřejných SOU je vzdělávání bezplatné, školné mohou vybírat školy soukromé a církevní. Průměrná velikost školy je 330 žáků denního studia na školu.

Do učebních plánů jsou zařazeny všeobecně vzdělávací předměty (stejně jako v SOŠ), odborné předměty, jejichž výběr a zařazení jsou závislé na povaze učebního a studijního oboru, a odborný výcvik. Poměr všeobecně vzdělávacích vyučovacích předmětů, odborných vyučovacích předmětů a odborného výcviku není ve všech oborech ani ve všech postupných ročnících stejný. V tříletých učebních oborech, které jsou nejrozšířenější, je všeobecně vzdělávacím vyučovacím předmětům vyhrazeno 30–35 % vyučovacího času, teoretickým odborným vyučovacím předmětům 20–30 % a odbornému výcviku 35–45 % vyučovacího času. Ve čtyřletých studijních oborech se tyto podíly pohybují kolem 40:30:30. Ve studijních oborech nástavbového studia pro absolventy tříletých učebních oborů SOU jsou do učebních plánů zařazeny pouze všeobecně vzdělávací vyučovací předměty a teoretické odborné vyučovací předměty; jejichž poměr činí zhruba 45:55. Také v SOU převládají ve vyučování stále klasické vyučovací metody. Teoretické vyučování probíhá ve třídách, v případě vyučování cizím jazykům se žáci jedné třídy dělí na skupiny. V hodinách odborného výcviku jsou žáci rozděleni do 6–17členných učebních skupin. Odborný výcvik se uskutečňuje převážně na provozních pracovištích, ve cvičných dílnách a v provozovnách. S ohledem na povahu jednotlivých oborů se však může uskutečňovat i v laboratořích a v odborných učebnách. Tak je tomu především ve čtyřletých studijních oborech.

Průběžné a závěrečné hodnocení žáků formou maturitní zkoušky (u čtyřletých oborů) je obdobné jako na SOŠ. Závěrečná zkouška v tříletých oborech SOU je odborná zkouška, při které žáci prokazují, jak jsou připraveni k výkonu příslušných pracovních činností a povolání. Skládá se z praktické zkoušky z odborných předmětů a z teoretické zkoušky z odborných předmětů. Po úspěšném složení závěrečné zkoušky žáci získávají vysvědčení o závěrečné zkoušce a výuční list.

Pokud žák absoluuje pouze střední vzdělání či střední vzdělání s výučním listem, nikoli střední vzdělání s maturitou, může si vzdělání doplnit v nástavbovém studiu ukončeném maturitní zkouškou (ISCED 3A). Nástavbové studium organizují jak střední odborná učiliště, tak střední odborné školy. Zájemci se k němu přihlašují buď bezprostředně po absolvování předchozího vzdělávání, nebo po určité době praxe. Tento segment školské soustavy představuje instituci druhé šance a významně zvyšuje průchodnost vzdělávací soustavy.

Konzervatoře jsou specifickým typem střední odborné školy, které se řídí odlišným režimem. Hudebně, pohybově a dramaticky nadaní žáci vykonávají, jako součást přijímacího řízení *talentovou zkoušku*.

Do šestiletých hudebních a dramatických oborů jsou přijímáni absolventi 9. ročníků základních škol. Osmiletý obor tanec je určen talentovaným žákům již po dokončení 5. ročníku základní školy, kteří si v nižších ročnících konzervatoře plní povinnou školní docházku.

Šesti a osmileté vzdělávání je zpravidla ukončeno *absolutoriem v konzervatoři*. Dokladem je vysvědčení o absolutoriu a diplom absolventa. Označení absolventa konzervatoře je „diplomovaný specialista“, zkráceně „DiS“ (uvádí se za jménem). Absolventi konzervatoří získávají vyšší odborné vzdělání (ISCED 5B). Žáci konzervatoře mohou v průběhu vzdělávání složit také nepovinnou maturitní zkoušku, nejdříve však po absolvování čtvrtého ročníku, v oboru tanec po osmém ročníku.

4.4 Učňovské vzdělávání

Podle definice užívané v rámci Evropské unie, v České republice „apprenticeship training“ neexistuje. (viz předchozí kapitola)

4.5 Ostatní vzdělávací cesty pro mladé, alternativní vzdělávací programy/cesty

V systému počátečního odborného vzdělávání ČR, které má podle stávajícího školského zákona výhradně charakter formálního vzdělávání, se alternativní vzdělávací možnosti uplatňují ve specificky koncipovaných vzdělávacích programech. Nový školský zákon, platný od ledna 2005, již umožňuje i různé vzdělávací cesty (např. dosažení stejného stupně vzdělání). Současně bude možné i vzájemně kombinovat vzdělávání formální (ve školách) se vzděláváním neformálním.

Střední školy mohou pro příslušné obory uskutečňovat také zkrácené 1 až 2leté denní studium pro získání středního vzdělání s výučním listem (pro uchazeče, kteří již získali střední vzdělání s maturitní zkouškou) nebo pro získání středního vzdělání s maturitou (pro uchazeče, kteří získali střední vzdělání s maturitou v jiném oboru vzdělání).

Specificky upravené vzdělávací programy vedoucí k dosažení určitého stupně vzdělání jsou koncipovány pro žáky se specifickými vzdělávacími potřebami nebo pro tzv. Waldorfské školy (jejich zastoupení v systému odborného vzdělávání je ale minimální).

Určité výjimky v běžném – schváleném vzdělávacím programu (např. uznání některé části jiného vzdělávacího programu) může v odůvodněných případech povolit ředitel školy. Kromě formálního vzdělávání ve školách mají mladí lidé možnost využívat i jiné formy zájmového vzdělávání, např. v jazykových školách a v jiných institucích a zařízeních rozvíjejících jejich talent (umělecký, sportovní aj.) a uplatňovat své nadání.

4.6 Odborné vzdělávání na postsekundární (neuniverzitní) úrovni

V současné době je jedinou formou odborného studia na post-sekundární úrovni tzv. **nástavbové studium** (ISCED 4). Střední školy, které poskytují střední vzdělání s maturitní zkouškou v daném oboru, mohou v tomto oboru organizovat nástavbové studium pro absolventy příbuzných tříletých učňovských oborů. Vzdělávání v nástavbovém studiu trvá 2 roky v denní formě, ukončuje se maturitní zkouškou, žák získává střední vzdělání s maturitou. Počet absolventů učebních oborů, kteří mají zájem doplnit si vzdělání v nástavbovém studiu, vykazuje rostoucí tendenci. Ve školním roce 2003/2004 činil podíl nově přijatých žáků do nástavbového studia k celkovému počtu absolventů tříletých učebních oborů z předchozího roku 27,4 %.

4.7 Odborné vzdělávání na terciární úrovni

Neuniverzitní studium

V tomto sektoru vzdělávací soustavy působí v ČR již 8 let **vyšší odborné školy** (VOŠ) poskytující vzdělání na úrovni ISCED 5B. Vznikaly většinou při středních odborných školách a většinou s nimi tvoří jeden právní subjekt, část z nich je soukromých (z celkového počtu vyšších odborných škol je v současné době 67 % veřejných, 26 % soukromých a 7 %

církevních). Samostatně působí jen čtvrtina z celkového počtu vyšších odborných škol. Některé z těchto škol získaly v posledním období status *neuniverzitních vysokých škol*. Cílem VOŠ je umožnit studentům získat odbornou kvalifikaci pro výkon náročných odborných činností nebo prohloubit dosaženou kvalifikaci.

Vyšší odborné školy - počet žáků, učitelů, škol a studijních skupin - 2003/2004

	počty
Žáci denního studia	25 550
Žáci celkem	30 681
Učitelé	2 184,8
Studijní skupiny	1 280
Počet škol	168
Počet žáků na učitele	14,0
Počet žáků na studijní skupinu	19,96

Pramen: Statistická ročenka školství 2003/2004, ÚIV.

Vyšší odborné školy nabízejí vzdělávací programy v délce 2 roky až 3,5 roku. Nejdelší programy obsahují praktickou přípravu ve formě odborné praxe delší než tři měsíce. Vyšší odborné školy mohou vybírat školné, a to i na školách veřejných. Ke studiu se přijímají žáci, kteří získali střední vzdělání s maturitou (obvykle starší 19 let). V rámci přijímacího řízení může ředitel rozhodnout o konání přijímací zkoušky a o jejím obsahu. Průměrný počet studentů denního studia ve školním roce 2003/2004 byl na jednu školu 152.

Teoretické vyučování probíhá ve studijních skupinách ustavených podle zaměření, praktická příprava se uskutečňuje ve skupinách sestavených se zřetelem na podmínky pracoviště. Studium může být organizováno jako denní nebo při zaměstnání.

Vzdělávací program si zpracovává každá jednotlivá škola. Tento však musí být schválen MŠMT na základě stanoviska Akreditační komise pro vyšší odborné vzdělávání. Všeobecně vzdělávací předměty, základní odborné předměty a specifické odborné předměty jsou ve vzdělávacím programu zastoupeny v poměru zhruba 20:40:40. Počet týdenních vyučovacích hodin v denním studiu se pohybuje v rozmezí 26–33 povinných a povinně volitelných předmětů. Podstatnou složkou tohoto typu studia je praktická odborná příprava v určitém oboru, která může trvat až jeden rok a během níž studenti pracují na práci nebo projektu, jež společně hodnotí škola i příslušný podnik či instituce. Školy udržují úzký kontakt se sociálními partnery ve svém regionu a odpovídajícím ekonomickým sektorem. Specialisté z praxe často pracují jako konzultanti a také jako členové školských poradních orgánů. Metody výuky jsou obdobné jako ve vysokoškolském studiu. Výuka se člení na přednášky a semináře, praktická cvičení, laboratorní cvičení a praxi.

Způsob hodnocení výsledků vzdělávání a klasifikace si každá škola upravuje vlastním klasifikačním řádem, který v souladu se zákonem schvaluje MŠMT. Klasifikační řád stanoví klasifikační stupnici (nejčastěji čtyřstupňovou) a způsob hodnocení: zkouškou, splněno a splněno s klasifikací. Zároveň stanoví, který z těchto způsobů bude ke klasifikaci vyučovacích předmětů v ročníku použit. Škola si dále upravuje školním řádem organizační podrobnosti opravných zkoušek včetně časových limitů splnění povinností za období, popř. za školní rok. Studium se ukončuje *absolutoriem*. Absolutorium je odborná zkouška, která se skládá z teoretické zkoušky z odborných předmětů, ze zkoušky z cizího jazyka, z absolventské práce a z její obhajoby. Skladbu a počet odborných předmětů, z nichž se koná zkouška, stanoví vzdělávací program. Součástí obhajoby může být ověření praktických dovedností. Úspěšným

absolutoriem získává absolvent VOŠ vyšší odborné vzdělání a označení *diplomovaný specialista* (zkratka DiS. uváděná za jménem).

Absolventi vyšší odborné školy nacházejí uplatnění na trhu práce v různých oborech vyžadujících zvládnutí kvalifikovaných činností na vyšší úrovni. Kvalifikaci si mohou dále zvýšit studiem na vysokých školách, a to za stejných podmínek jako absolventi středních škol s maturitní zkouškou.

Univerzitní studium

Převažující formou terciárního vzdělávání v ČR je zatím univerzitní studium. Poskytuje všeobecné i odborné vzdělávání. Vysoké školy uskutečňují akreditované studijní programy a programy celoživotního vzdělávání.

Bakalářský studijní program je zaměřen na přípravu k výkonu povolání a ke studiu v magisterském studijním programu. Bakalářské studium trvá 3–4 roky (ISCED 5B). **Magisterský studijní program** je zaměřen na získání teoretických poznatků založených na soudobém stavu vědeckého poznání, výzkumu a vývoje, na zvládnutí jejich aplikace a na rozvinutí schopností v tvůrčí činnosti; v oblasti umění je zaměřen na náročnou uměleckou přípravu a rozvíjení talentu. Magisterský studijní program navazuje na bakalářský; standardní doba studia je 1–3 roky (ISCED 5A). V případech, kdy to vyžaduje charakter studijního programu, může být udělena akreditace magisterskému programu, který nenavazuje na bakalářský. V tomto případě trvá 4–6 let. **Doktorský studijní program** může následovat po ukončení magisterského. Je zaměřen na vědecké bádání a samostatnou tvůrčí činnost v oblasti výzkumu a vývoje nebo na samostatnou teoretickou a tvůrčí činnost v oblasti umění. Standardní doba studia je 3 roky (ISCED 6).

Minimální podmínkou pro přijetí na vysokou školu je ukončené střední vzdělání s maturitní zkouškou, popřípadě absolutorium na konzervatoři. (Výjimku mohou činit umělecké obory vysokých škol; dodatečné složení maturitní zkoušky je však podmínkou pro udělení vysokoškolského diplomu.) Přijetí k magisterskému studiu navazujícímu na bakalářské je podmíněno řádným ukončením bakalářského studijního programu, přijetí k doktorskému studiu je podmíněno ukončením magisterského studijního programu.

Z těch, kteří jsou poprvé přijati na vysokou školu, tvoří asi 48 % absolventi gymnázií, 47 % absolventi středních odborných škol a 5 % absolventi středních odborných učilišť, kteří dosáhli středního vzdělání s maturitní zkouškou (data z roku 2002/03). V důsledku rostoucího zájmu uchazečů jsou vysokoškolské instituce přes trvalý růst počtu přijímaných schopny uspokojit pouze kolem 56 % žádostí.

Podle vysokoškolského zákona je vzdělání českých státních příslušníků na veřejných vysokých školách bezplatné s výjimkou některých speciálních poplatků (za úkony spojené s přijímacím řízením, za prodlužování studia nad stanovenou dobu, apod.). Zahraniční studenti, kteří přicházejí studovat na základě mezinárodních dohod, studují na českých vysokých školách za stejných podmínek jako studenti čeští.

Studijní program zpracovává a předkládá k akreditaci vysoká škola, popř. instituce, která ho chce ve spolupráci s vysokou školou uskutečňovat. Je určen typem (bakalářský, magisterský, doktorský) a formou (prezenční, distanční nebo jejich kombinace). Studijní program podléhá akreditaci, kterou uděluje ministerstvo školství na základě stanoviska Akreditační komise zřízené vládou. Výuka v bakalářských a magisterských studijních programech se opírá o dvě

hlavní metody – přednášky a cvičení. Studium v doktorském studijním programu probíhá podle individuálního studijního plánu pod vedením školitele.

Studium v bakalářském programu se ukončuje státní závěrečnou zkouškou a obhajobou bakalářské práce. Absolventům se uděluje titul bakalář (Bc.) nebo bakalář umění (BcA.). Studium v magisterském programu se ukončuje státní závěrečnou zkouškou a obhajobou diplomové práce. Absolventi magisterských studijních programů získávají titul magistr (Mgr.), magistr umění (MgA.), inženýr (Ing.), inženýr architekt (Ing. arch.), MUDr. a MVDr. Po získání titulu magistr lze složit v téže oblasti státní rigorózní zkoušku, jejíž součástí je obhajoba rigorózní práce. Po úspěšném vykonání zkoušky se udělují akademické tituly: JUDr. v oblasti práva, PhDr. v oblasti humanitních, pedagogických a společenských věd, RNDr. v oblasti přírodních věd, PharmDr. v oblasti farmacie atd. Studium v doktorském programu se ukončuje státní doktorskou zkouškou a obhajobou disertační práce. Po úspěšném vykonání zkoušky se uděluje titul doktor (Ph.D.).

Téma 5: Další odborné vzdělávání a příprava dospělých¹³

5.1 Základní východiska a hlavní typy dalšího odborného vzdělávání a přípravy dospělých

Další vzdělávání se začalo ve větší míře rozvíjet až v průběhu devadesátých let. Převládaly v něm tržní impulsy a spontánní rozvoj bez dostatečné koordinace a systémového rámce. Delší tradici má vzdělávání dospělých na školách, v určitých profesích a oblastech i podnikové vzdělávání. V posledních letech bylo zpracováno několik strategických dokumentů, které vymezují priority v této oblasti.

Dokumenty

Hlavní záměry rozvoje vzdělávání dospělých v ČR jsou obsaženy v několika dokumentech vypracovaných na národní úrovni. **Národní program rozvoje vzdělávání v České republice**, (tzv. Bílá kniha) schválený vládou na počátku roku 2001, zahrnuje vedle počátečního vzdělávání také charakteristiku problémů dalšího vzdělávání a doporučení pro jeho zlepšení. Jsou zde doporučována tři klíčová opatření, a to vytvořit právní rámec pro rozvoj dalšího vzdělávání, vypracovat a zavést soustavu finančních a nefinančních pobídek, a založit mechanismy systémového rozvoje vzdělávání dospělých.

V roce 2000 byla vypracována **Strategie pro rozvoj lidských zdrojů v České republice**, kterou přijala v roce 2003 vláda ČR. Zde je navrženo několik strategických bloků, mezi nimi i strategie rozvoje celoživotního vzdělávání.

Otázek dalšího vzdělávání se dotýkají i koncepční materiály stanovující cíle v jiných oblastech, zejména zaměstnanosti a sociálního rozvoje. Těmi jsou například národní akční plány zaměstnanosti, Národní akční plán sociálního začleňování na roky 2004 – 2006¹⁴, Národní program přípravy na stárnutí na období 2003 – 2007¹⁵, Státní informační a komunikační politika – e-Česko 2006¹⁶.

Přes stanovené cíle, jichž by ČR chtěla v příštím období v oblasti dalšího odborného vzdělávání dosáhnout se **většina navrhovaných opatření uskutečňuje jen velmi zvolna a často neúplně**.

Typy dalšího odborného vzdělávání

V současné době se **další odborné vzdělávání uskutečňuje některou z následujících forem**:

- studium dospělých ve školách vedoucí k dosažení stupně vzdělání,
- vzdělávání zaměstnanců podniků a dalších organizací,
- specifické vzdělávání pracovníků určitých resortů a odvětví (včetně normativního vzdělávání),
- rekvalifikace uchazečů o zaměstnání,
- zájmové vzdělávání.

¹³ Téma bylo zpracováno s využitím studie „Vzdělávání dospělých v rámci celoživotního učení“ (Coufalík a kol., NVF, 2004) a přehledové zprávy „Struktury systémů vzdělávání, odborné přípravy a vzdělávání dospělých v Evropě: ČR 2003“ (Eurydice, 2003).

¹⁴ Schválen usnesením vlády č. 730/2004.

¹⁵ Schválen usnesením vlády č. 485/2002.

¹⁶ Schváleno usnesením vlády č. 265/2004.

Studium dospělých ve školách vedoucí k dosažení stupně vzdělání se v ČR rozvinulo zejména během posledních padesáti let. Ve středních a vysokých školách dosáhl tento druh vzdělávání dospělých největšího rozmachu v 60. letech minulého století. Podíl vzdělávaných dospělých na středních školách dosáhl téměř 22 % z celkového počtu vzdělávaných¹⁷. Nyní tento podíl činí necelých 6 %. Na vysokých školách se v 60. letech vzdělávalo téměř 37 % dospělých z celkového počtu vzdělávaných. V současné době se na vyšších a vysokých školách vzdělává ve studijních programech vedoucích k dosažení stupně vzdělání asi 16 % celkového počtu zde vzdělávaných.

Podíl dálkového, večerního, externího a kombinovaného studia na středních školách
(ve školním roce 1990/1991 až 2002/2003)

	1990/91	1995/96	2000/01	2001/02	2002/03
Počet studentů celkem (všechny formy studia)	629 098	682 085	539 362	545 093	551 474
Počet studentů dálkového, večerního, externího a kombinovaného studia	51 131	42 120	29 424	28 605	29 821
Podíl na celkovém počtu studentů v %	8,1	6,2	5,4	5,2	5,4

Pramen: Vývojová ročenka školství, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2003.

Podíl distančního a kombinovaného studia na vysokých školách
(v akademickém roce 1990/91 až 2002/2003)

	1990/91	1995/96	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem formy studia	115 072	136 889	185 588	195 894	212 460
Distanční a kombinované studium	18 693	13 429	24 804	28 102	33 954
Podíl distančního a kombinovaného studia na celkové formě studia v %	16,2	9,8	13,4	14,3	16,0

Pozn. Data bez čtyř soukromých vysokých škol, jejichž údaje nebyly zahrnuty v systému SIMS.

Data bez šesti soukromých VŠ, jejichž údaje nebyly zahrnuty v systému SIMS.

Pramen: Vývojová ročenka školství, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2003.

Vzdělávání zaměstnanců podniků a dalších organizací se ve své většině vyvinulo do současné podoby až během posledních 15 let. Delší vývoj a tradici má pouze jedna jeho (menší) součást, a to povinné vzdělávání pracovníků stanovených povolání, jehož absolvování ukládají příslušné právní normy. Na počátku ekonomické transformace došlo k několikaletému útlumu podnikových vzdělávacích aktivit v důsledku restrukturalizace a platební neschopnosti podniků. Postupná změna byla zaznamenána až po roce 1994 zejména v souvislosti s přílivem zahraničního kapitálu, který přinesl progresivní pojetí rozvoje lidských zdrojů. Nedostatek nabídky vyšších kvalifikací pracovních sil a některých profesí na trhu práce přinutil podniky se více angažovat ve vzdělávání vlastních pracovníků.

Údaje o rozsahu vzdělávání zaměstnanců podniků se v ČR pravidelně statisticky nesledují. V rámci šetření o dalším odborném vzdělávání zaměstnanců „CVTS 2“¹⁸ byl odhadnut podíl vzdělávaných zaměstnanců podniků a dalších organizací v ČR v roce 1999 asi na 49 %

¹⁷ Historická ročenka školství v České republice 1953/54 – 1997/98. Praha:UIV, 1998.

¹⁸ CVTS 2 (Continuing Vocational Training Survey) – podrobné šetření o dalším odborném vzdělávání zaměstnanců iniciované Evropskou unií, které proběhlo v roce 2000. Šetření se uskutečnilo celkem v 25 zemích, proběhlo podle jednotné metodiky, za referenční období šetření byl stanoven rok 1999 a v ČR byl za šetření odpovědný ČSÚ.

celkového počtu zaměstnaných osob. Tento údaj je ovšem průměr, zatímco skutečnost je velmi diferencovaná z více hledisek, například podle odvětví, podle velikosti podniků, podle zahraniční kapitálové účasti v podniku, podle stupně vzdělání zaměstnanců, podle povolání atd.

Podíl podniků poskytujících vzdělávání (v %)

	Malé	Střední	Velké	Průměr
ČR	62	84	96	69
EU-15	56	81	96	62

Pramen: European Social Statistics – CVTS 2, EC 2002.

69 % podniků v ČR zajišťuje nějakou formu vzdělávání pro své zaměstnance. Souhrnný údaj lze odlišit podle velikostních skupin podniků. Rozsah vzdělávání se zvyšuje s velikostí podniků. 96 % velkých podniků poskytovalo vzdělávání oproti 62 % malých podniků. Mezi sledovanými kandidátskými zeměmi patřila v r. 1999 Česká republika z hlediska podílu podniků poskytujících vzdělávání k nejúspěšnějším a její výsledky byly srovnatelné i s průměrem EU ve všech velikostních skupinách podniků.

Podíl pracovníků účastnících se vzdělávacích kurzů (pouze podniky poskytující vzdělávací kurzy)

	Malé	Střední	Velké	Průměr
ČR	42	42	53	49
EU-15	43	42	49	47

Pramen: European Social Statistics – CVTS 2, EC 2002.

Průměrný počet hodin vzdělávacích kurzů na účastníka

	Malé	Střední	Velké	Průměr
ČR	26	24	25	25
EU-15	33	32	30	31

Pramen: European Social Statistics – CVTS 2, EC 2002.

Také podíl pracovníků účastnících se vzdělávacích kurzů je srovnatelný s průměrem EU. Naopak nižší je v ČR intenzita vzdělávání vyjádřená počtem hodin na účastníka kurzu, převažují spíše krátkodobější vzdělávací aktivity.

Rozhodování o hlavních rysech vzdělávání zaměstnanců podniků, např. o jeho rozsahu, obsahovém zaměření, poskytovatelích nebo financování, se uskutečňuje na úrovni podniků. Většina vzdělávacích kurzů je zajišťována prostřednictvím externích vzdělávacích institucí, pouze část kurzů je zajišťována interně prostřednictvím podnikových vzdělávacích útvarů. Výrazně nejčastějším poskytovatelem vzdělávání zaměstnanců podniků jsou soukromé vzdělávací organizace, zatímco střední školy a vysoké školy zaujímají mezi poskytovateli dalšího vzdělávání jedny z nejnižších podílů (1,4 a 3,7 %).

Specifické vzdělávání pracovníků určitých resortů či odvětví je zpravidla upraveno zákonem (např. ve zdravotnictví), vyhláškou nebo jiným rezortním či oborovým předpisem. Resortní/oborové vzdělávací instituty jsou zřizovány a podřízeny přímo jednotlivým ministerstvům. Hlavními úkoly těchto institutů jsou řízení a provádění školení pracovníků (specialistů) ve specializačních kurzech a na výběrových pracovištích, vypracovávání učebních plánů pro odbornou výchovu pracovníků, jejich metodické řízení a kontrola.

Specifické vzdělávání pracovníků je tradičně rozvíjeno zejména ve zdravotnictví, energetice, veřejné správě, školství, dopravě, vnitr a obraně. (viz též téma 8.1)

Rekvalifikace uchazečů a zájemců o zaměstnání, popř. dalších skupin osob se začal rozvíjet po r. 1990 s budováním služeb zaměstnanosti a s narůstající nezaměstnaností. Jsou jedním z opatření aktivní politiky zaměstnanosti. Počty osob vstupujících do rekvalifikací se do roku 1998 pohybovaly asi mezi 12 – 17 tis. a od roku 1999 se rychle zvyšují, takže v roce 2003 překročily 42 tis. Zvyšuje se i objem finančních prostředků vynaložených na rekvalifikace. Vzhledem k rostoucímu počtu nezaměstnaných se však podíl uchazečů zařazených do rekvalifikací zvyšuje pouze nevýrazně a v současné době dosahuje kolem 8 %. V dalších letech lze očekávat, že se budou počty účastníků rekvalifikačního vzdělávání dále zvyšovat a že rozsah i struktura kurzů se bude více přizpůsobovat individuálním potřebám klientů, zejména ze skupin znevýhodněných na trhu práce.

Vývoj vybraných ukazatelů o rekvalifikovaných uchazečích o zaměstnání (v tisících)

Rok	Počet uchazečů zařazených do rekvalifikace	Průměrný měs. počet evidovaných nezaměstnaných	Podíl uchazečů zař. do rekvalifikace na prům. počtu uchazečů (%)	Výdaje (tis. Kč)
1993	12 095	155 214	7,79	73 359
1994	14 814	172 064	8,61	103 248
1995	13 454	154 992	8,68	100 091
1996	12 107	162 042	7,47	91 727
1997	11 448	222 983	5,13	90 418
1998	16 381	316 567	5,17	147 325
1999	22 938	447 367	5,13	236 232
2000	33 331	468 708	7,11	345 920
2001	35 145	444 017	7,92	382 652
2002	36 015	479 650	7,51	370 431
2003	42 753	522 758	8,18	405 870

Pramen: Analýzy trhu práce MPSV.

5.2 Plánování a organizace vzdělávání

Odpovědnost

Celkovou odpovědnost za vzdělávání má **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy**. Vzdělávání dospělých poskytované středními školami, vyššími odbornými školami a školskými institucemi jako tzv. studium při zaměstnání je v kompetenci příslušných útvarů ministerstva. Vzdělávání dospělých na vysokých školách, tj. vzdělávání distanční a celoživotní, vč. univerzity „třetího věku“, jsou v kompetenci vysokých škol.

Odpovědnost za rekvalifikace má **Ministerstvo práce a sociálních věcí**, které stanovuje podmínky pro vzdělávací organizace poskytující rekvalifikace (musí mít akreditaci MŠMT). Rekvalifikace jsou zajišťovány prostřednictvím **úřadů práce**, které stanovují typy a rysy rekvalifikací podle potřeb a požadavků regionálního trhu práce, popř. zaměstnavatelů.

Systémy specifického dalšího vzdělávání v rámci jednotlivých **resortů** jsou upraveny zákony, předpisy a vyhláškami příslušných ministerstev (např. resort Ministerstva zdravotnictví¹⁹).

¹⁹ Podle zákona č. 95/2004 Sb. o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta.

Obdobné je to u vzdělávání určitých profesních skupin prostřednictvím celostátně působících subjektů (např. energetika). Předpisy jsou závazné pro všechny zaměstnavatele.

Poskytování **vzdělávacích služeb na komerční bázi** nepodléhá žádnému řídicímu orgánu. Výjimkou jsou instituce, které chtějí poskytovat certifikáty dalšího profesního vzdělávání s celostátní platností (ty žádají o akreditaci resortně příslušný orgán) a instituce poskytující jazykové vzdělávání, které se považuje za studium (ty žádají o akreditaci MŠMT).

Počátkem roku 2003 byla zřízena **Rada vlády pro rozvoj lidských zdrojů** jako stálý poradní, iniciativní a koordinační orgán vlády České republiky v oblastech strategického řízení rozvoje lidských zdrojů, včetně vzdělávání dospělých. (viz také téma 3)

Sociální partneři se v oblasti vzdělávání angažují pouze krátkou dobu – zhruba od roku 1996. Jde především o tři hlavní instituce: Svaz průmyslu a dopravy ČR, Hospodářská komora ČR a Českomoravská konfederace odborových svazů. Hlavní oblastí jejich zájmu je vzdělávání odborné. Usilují o změnu ekonomických pravidel, která by měla podniky zainteresovat na účasti ve vzdělávání. Jsou aktivně zapojeni do tvorby a hodnocení klíčových dokumentů týkajících se dalšího vzdělávání. Jejich role je však omezena spíše na roli konzultantskou, nemají žádné rozhodovací ani výkonné pravomoci. (více viz téma 3.3)

Legislativa

V ČR zatím neexistuje zákon, který by se zabýval vzděláváním dospělých a ani v minulosti nikdy neexistoval. V roce 2004 byly zahájeny práce na tvorbě zákona o dalším vzdělávání. V současné době je zpracován návrh věcného záměru zákona. Zákon bude navazovat na již existující právní předpisy, zejména školský zákon. Dokončen by měl být v roce 2005.

Současnou legislativu ovlivňující další vzdělávání tvoří předpisy, které upravují jiné oblasti než další vzdělávání, avšak dotýkají se jeho různých aspektů. Lze rozlišit tři skupiny norem:

- **zákony platné pro oblast počátečního vzdělávání**, které na každém vzdělávacím stupni uvádějí formy, jimiž lze na školách poskytovat vzdělávání dospělým (včetně doplnění vzdělání základního);
- **normy, které souvisí s výkonem práce**: zákoník práce²⁰, zákon o zaměstnanosti²¹ a návazná vyhláška o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání a o rekvalifikaci zaměstnanců²²; zákon o investičních pobídkách a o změně některých zákonů²³ a nařízení vlády o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst a rekvalifikaci zaměstnanců v rámci investičních pobídek²⁴;
- **ostatní zákony a vyhlášky** (např. zákon o pedagogických pracovnících; zákon o technických normách a zákon o státním odborném dozoru; zákon o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta; zákon o živnostenském podnikání atd.).

²⁰ Zákon č. 65/1965 Sb. – zákoník práce.

²¹ Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti.

²² Vyhl. 519/2004 Sb. o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání a o rekvalifikaci zaměstnanců.

²³ Zákon č. 72/2000 Sb. o investičních pobídkách a o změně některých zákonů.

²⁴ Nařízení vlády č. 103/2002 Sb. o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst a rekvalifikaci zaměstnanců v rámci investičních pobídek.

Certifikace a uznávání vzdělání

V ČR není vytvořen všeobecný **systém akreditace a uznávání neformálního vzdělávání**. V některých případech instituce poskytující další vzdělávání ověřují znalosti účastníků kurzů. Neexistuje zde ani ucelený **systém hodnocení a certifikace** znalostí a dovedností získaných v dalším odborném vzdělávání. Používá se několik typů certifikátů. Například po absolvování dalšího vzdělávání, které vede k získání stupně vzdělání, obdrží absolvent dokument mající stejnou platnost jako dokument získaný při ukončení počátečního odborného vzdělávání (výuční list, maturitní vysvědčení, vysokoškolský diplom). Po absolvování povinného dalšího odborného vzdělávání obdrží absolvent certifikát, který umožňuje držiteli vykonávat specifické odborné aktivity (certifikát má celonárodní platnost). Úspěšní absolventi rekvalifikačních kurzů a absolventi podnikového vzdělávání obdrží certifikát, který poskytuje informace o absolvování kurzu; určité druhy certifikátů jsou vydávány na základě absolvování obecně uznávaného typu dalšího vzdělávání – tyto certifikáty mohou vydávat pouze akreditované instituce, mají celostátní platnost a jsou v mnoha případech i mezinárodně uznávány. (více viz téma 8)

Informace o nabídce vzdělávání

V České republice zatím nefunguje ucelený systém poskytující informace o nabídce vzdělávání dospělých. Existují pouze dílčí informační systémy či zdroje.

Informace o nabídce dálkového, večerního a externího studia na středních, vyšších odborných a vysokých školách jsou součástí informačního systému Registr sítě škol, který je pravidelně aktualizován Ústavem pro informace ve vzdělávání (ÚIV). Tato informační databáze je přístupná on-line, umožňuje vyhledávání podle zadaných kritérií a zajišťuje propojení na webové stránky jednotlivých škol.

Informace o nabídce rekvalifikačních kurzů je poskytována úřady práce a jejich Informačními a poradenskými středisky (IPS).

Informace o nabídce kurzů poskytovaných na tržní bázi jsou poměrně roztržštěné a často neúplné. Seznam institucí, které mají akreditovány vzdělávací programy, je veden na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy a je přístupný veřejnosti. V r. 2001 vznikla internetová databáze dalšího vzdělávání DAT (www.eu-dat.com) obsahující údaje o vzdělávacích akcích, které sem vkládají jejich poskytovatelé. Zájemci o vzdělávání si mohou informace vyhledat podle zvolených výběrových kritérií. Databáze je zároveň používána v rámci zprostředkování rekvalifikací úřady práce. Vedle toho existuje Internetová databáze *Učení online* (www.uceni-online.cz), která zahrnuje především jazykové kurzy (v tuzemsku i v zahraničí), méně početně zastoupena je vzdělávací nabídka v informatice a ostatních oborech.

5.3 Způsoby vzdělávání a poskytovatelé

Vzdělávání dospělých zajišťují:

- školy - převážně střední školy a vysoké školy
- neškolské instituce
 - i. organizace pro své zaměstnance: podniky, instituce, orgány státní správy, atp.
 - ii. neziskové organizace: nadace, církve, odbory, politické strany,
 - iii. komerční vzdělávací instituce (na komerčním základě mohou v oblasti vzdělávání dospělých působit i školy)

Vzhledem k absenci statistiky v oblasti vzdělávání dospělých nelze přesně určit počet institucí, které na vzdělávacím trhu působí. Na základě databáze, získané z různých zdrojů, lze jejich počet odhadnout na cca 2 500 – 3 000 (v roce 2002). Počet institucí s akreditovanými vzdělávacími programy v devadesátých letech rychle rostl (z 1 435 v roce 1998 na 1 825 v roce 2000) a v současné době již spíše stagnuje (1 626 v roce 2002)²⁵. Přes 70 % institucí s akreditovanými vzdělávacími programy tvoří soukromé vzdělávací a poradenské firmy.

Skladba institucí s akreditovanými vzdělávacími programy, které se zabývají vzděláváním dospělých:

	1995	2000	2002
Skladba	Skladba v %	Skladba v %	Skladba v %
Soukromé vzdělávací firmy	64,5	53,0	55
Resortní instituty	7,6	6,1	3,9
Školy	10,6	19,4	17,7
Humanitární organizace	1,5	1,5	4,4
Podniky	7,6	2,1	4,4
Soukr. agentury a porad. firmy	5,9	17,9	14,6
Jiné	2,3	0	0
Celkem	100,0	100,0	100,0

Pramen: Průzkum činnosti institucí s akreditovanými vzdělávacími programy prováděný MŠMT.

Struktura institucí nabízejících další vzdělávání se mění. Celkově je zaznamenáván pokles podílu podnikových vzdělávacích zařízení a nárůst podílu flexibilních soukromých agentur a poradenských firem. Velikost vzdělávacích firem se nijak dramaticky nemění. Více než 70 % vzdělávacích institucí má 1 – 9 zaměstnanců.

Struktura vzdělávacích institucí s akreditovanými vzdělávacími programy podle počtu jejich pracovníků (v %):

Počet pracovníků v instituci	1-2	3-5	6-9	10-14	15-20	21-25	26-30	31 a více
1995	9,4	41	22,8	16,1	6,2	1,8	1,5	1,2
2000	38,5	25,7	7,8	9,0	5,2	1,9	1,1	10,8
2002	31,6	35,5	13,4	7,2	5,2	0,9	1,6	4,6

Pramen: Průzkum činnosti institucí s akreditovanými vzdělávacími programy prováděný MŠMT.

Střední a vyšší odborné školy

Školy realizují různými formami studia (dálkové, večerní, externí, kombinované) ucelené vzdělávání dospělých poskytující stupeň vzdělání. Je organizováno na úrovni středního a vyššího odborného vzdělávání v některých studijních a učebních oborech, pro něž existuje denní studium. Pro občany, kteří absolvovali povinnou školní docházku, ale nezískali základní vzdělání, mohou základní i střední školy organizovat kurzy pro získání základního vzdělání.

²⁵ Systém dalšího profesního vzdělávání, in Vzdělávání, výzkum a vývoj jako klíčové faktory rozvoje společnosti a ekonomiky, NVF 2003.

Studium dospělých ve školách vedoucí k dosažení stupně vzdělání se vyznačuje několika charakteristickými rysy. Za prvé **jeho vzdělávací programy jsou odvozovány z kurikula denního studia mládeže**. To na jedné straně umožňuje srovnatelnost výstupů a certifikátů, avšak na druhé straně nebere dostatečně v úvahu odlišné odborné i životní zkušenosti dospělých. Za druhé jsou pro zmíněný druh vzdělávání dospělých příznačné **dlouhé, několikaleté vzdělávací programy**, které jsou (nebo by aspoň měly být) v souladu se vzdělávacími standardy, avšak na druhé straně nemohou pružněji reagovat na vývoj vzdělávacích potřeb. Za třetí má studium dospělých ve školách **další důležité rysy shodné s počítačným studiem mládeže**: poskytují je většinou veřejné školy, řízené a financované krajskými úřady nebo Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Absolventi studia při zaměstnání ve středních či vyšších odborných školách získávají po složení předepsaných zkoušek osvědčení nebo titul stejné platnosti jako ve studiu denním.

Střední odborné školy a střední odborná učiliště mohou také organizovat různé kurzy dalšího vzdělávání vč. rekvalifikací. Toto vzdělávání probíhá na komerčním základě.

Vysoké školy

Také vysoké školy poskytují dospělým možnost studovat určité studijní programy formou distanční nebo formou kombinace prezenčního a distančního studia. Absolventi získávají po složení předepsaných zkoušek titul stejné platnosti jako ve studiu denním.

V rámci své vzdělávací činnosti může vysoká škola poskytovat bezplatně nebo za úplatu programy celoživotního vzdělávání mimo rámec studijních programů. Mohou být orientovány na výkon povolání nebo zájmově (např. univerzity „třetího věku“). Bližší podmínky celoživotního vzdělávání stanoví vnitřní předpisy jednotlivých škol. Účastníci celoživotního vzdělávání nejsou studenty ve smyslu vysokoškolského zákona.

S podporou programu PHARE byla vytvořena **Centra distančního vzdělávání** (např. při Pedagogické fakultě Technické univerzity v Liberci). Tato centra jsou vybavena učebnou napojenou na internet a knihovnou s teoretickými publikacemi o distanční vzdělávací technologii i ukázkami distančních vzdělávacích kurzů zahraničních i domácích.

Instituce vzdělávání dospělých (komerční a neziskové)

Vzdělávání poskytované podniky, neziskovými či komerčními organizacemi zahrnuje velmi rozmanité typy, zaměření, úrovně a délky kurzů. Je organizováno v závislosti na nabídce a poptávce, a proto nejsou vymezeny podmínky pro přijetí, cíle vzdělávání, jeho obsah, metody, hodnocení a certifikace. Obecně lze říci, že nejčastěji jsou kurzy zaměřené na výuku cizích jazyků, využívání počítačů, management a účetnictví.

Podniková vzdělávací zařízení

Podniková vzdělávací zařízení se zaměřují zejména na zabezpečování a naplňování podnikových vzdělávacích potřeb. Většina aktivit vychází ze zákonné povinnosti školit nebo z naplňování podnikových směrnic, řada dokladů o ukončených kurzech má pouze podnikovou platnost.

V posledních letech je běžné, že v rámci outsourcingu podniky vzdělávací útvar vyčleňují z podnikové struktury a dávají mu možnost osamostatnění. Vzdělávání je potom zajišťováno externě.

Resortní a jiné vzdělávací instituty a centra

V některých resortech existují vzdělávací instituty či obdobná vzdělávací zařízení, která organizují systematicky školení zaměstnanců v daném resortu. Způsob jejich řízení a fungování je různý, v některých případech jde o organizace přímo řízené příslušnými ministerstvy, v jiných případech jde o poradenská a vzdělávací centra poskytující služby na komerční bázi. Patří sem například:

Instituty veřejné správy: *Institut státní správy* při Úřadu vlády ČR, který se věnuje vzdělávání zaměstnanců v ústřední státní správě. *Institut pro místní správu* zřízený Ministerstvem vnitra ČR, který zabezpečuje vzdělávání úředníků územních samosprávných celků v souladu se zákonem o úřednících územních samosprávných celků.

Resortní vzdělávací instituty: Např. *Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví*, což je vědecké a vzdělávací pracoviště řízené Ministerstvem zdravotnictví; *Pedagogické centrum Praha* přímo řízené MŠMT, které má detašovaná pracoviště v jednotlivých krajích a zabezpečuje další vzdělávání pedagogických pracovníků především základních a středních škol. Některé z poboček realizují i vzdělávací programy pro nepedagogickou veřejnost.

Další instituty, které slouží jako výuková centra v energetice dopravě, atd. Např. *Institut Svazu průmyslu* je zaměřen na poskytování vzdělávání a výcviku, poradenství a konzultací pro členy Svazu průmyslu, jakožto dobrovolného sdružení zaměstnavatelů a podnikatelů z oblasti průmyslu a dopravy. *Hospodářské komory* se ve vzdělávání zaměřují zejména na začínající, dále pak malé a střední podnikatele. *Regionální poradenská a informační centra (RPIC)* – síť 36 regionálních poradenských a informačních center pro malé a střední podnikatele. Tato centra nabízejí vzdělávací programy zejména, ale nejen, pro začínající podnikatele. *Podnikatelská a inovační centra (BIC)*, která poskytují služby malým a středním podnikům, orientují se na podporu inovačního podnikání, transfer technologií ze zahraničí a na realizaci výsledků výzkumu a vývoje s využitím možností Evropské sítě podnikatelských a inovačních center EBN, která metodicky řídí a monitoruje jejich činnost. Některá BIC organizují semináře a školení pro podnikatele.

5.4 Přístup ke vzdělávacím příležitostem a programům

Podmínky financování

Z hlediska přístupu ke vzdělávání jsou důležité **podmínky** jeho **financování**. Tyto se liší podle poskytovatele a typu vzdělávání. Kurzy mohou být poskytovány zdarma, za částečnou nebo úplnou úhradu účastníkem.

Finanční podmínky dálkového, večerního, distančního a kombinovaného studia na školách vedoucích k získání stupně vzdělání jsou obdobné dennímu studiu, tj. na veřejných základních, středních školách a veřejných vysokých školách je studium poskytováno zdarma a na vyšších odborných školách a na soukromých školách je placeno školné. Vzdělávání je financováno z prostředků MŠMT buď prostřednictvím krajských či obecních úřadů nebo přímo.

Rekvalifikační kurzy jsou financovány z různých zdrojů. Nezaměstnaným uchazečům a zájemcům o práci je hradí úřad práce v plné výši (a to ze státního rozpočtu). Pokud

rekvalifikaci organizuje podnik pro vlastní zaměstnance, podílí se na jejím financování spolu s úřadem práce.

Další vzdělávání v podnicích je záležitostí zaměstnavatele. Zaměstnavatel zpravidla financuje celý rozsah vzdělávání a poskytuje na něj zaměstnanci placené volno, je-li zvyšování kvalifikace v souladu s jeho potřebami, příp. se se zaměstnancem dohodne na podmínkách spolufinancování.

Na financování dalších druhů vzdělávání dospělých (např. univerzita třetího věku, vzdělávání poskytované občanskými sdruženími, nadacemi, autoškoly apod.) se podílí nestátní organizace a jednotlivci. Údaje o finančních zdrojích a výdajích u těchto druhů dalšího vzdělávání nejsou k dispozici. Podle odhadu však představují jen velmi nízký podíl na celkových zdrojích financování dalšího vzdělávání a výdajích na další vzdělávání u nás.

Finanční pobídky pro zvýšení účasti na dalším vzdělávání

Finanční pobídky **pro jednotlivce** neexistují nebo jsou velmi slabé. Existuje pouze zvýhodnění vyšší sazbou při pobírání dávek v nezaměstnanosti v případě, když osoba vstoupí do rekvalifikačního kurzu. Zvýhodnění je v rozsahu 10 %, což není příliš stimulační.

Ani pobídky pro zaměstnavatele nejsou příliš účinné. **Podniky** mohou výdaje na školení svých zaměstnanců zahrnout do uznatelných nákladů. V rámci aktivní politiky zaměstnanosti mohou získat od úřadu práce příspěvek na zajištění rekvalifikací, které umožní setrvání těchto zaměstnanců v daném podniku. V rámci investičních pobídek pro zaměstnavatele a podnikatele mohou velcí investoři získat dotaci na školení nebo rekvalifikace zaměstnanců. (viz také 5.2 Legislativa) Menší investoři mohou získat obdobnou (omezenější) dotaci, a to v rámci Programu pro podporu tvorby nových pracovních míst v regionech nejvíce postižených nezaměstnaností. (viz také téma 10) V budoucnu by mohla být podpora dalšího vzdělávání v podnicích výraznější, neboť v souvislosti se vstupem ČR do EU se nově otevřela možnost čerpání prostředků na zajištění specifického vzdělávání z Evropského sociálního fondu.

Přístup ke vzdělávání pro sociálně znevýhodněné skupiny

Sociálně znevýhodněné skupiny zpravidla trpí nedostatečnou úrovní vzdělání, nemají odpovídající motivaci k jejímu zvyšování a často se u nich projevují finanční, zdravotní či rodinné problémy. Neexistující legislativně institucionální rámec pro politiku dalšího vzdělávání má negativní dopad mimo jiné právě na znevýhodněné skupiny. Neexistuje komplexní přístup státní politiky k těmto skupinám v rovině vzdělávání, natož přístup, ve kterém by se propojovaly sociální a vzdělávací aspekty.

Pro dospělé, kteří nedokončili všechny ročníky základní školy, nebo pro ty, kteří absolvovali zvláštní školu (což nebylo uznáno jako ukončené základní vzdělání) existují při základních školách kurzy na doplnění základního vzdělání.

Vzdělávání široké veřejnosti v informačních a komunikačních dovednostech zahájilo Ministerstvo informatiky v roce 2003 prostřednictvím **Národního programu počítačové gramotnosti**. Cílem je naučit se základům práce s počítačem a Internetem. V rámci programu jsou za minimální cenu poskytovány kratší praktické kurzy, které jsou zaměřeny zejména na znevýhodněné skupiny.

V zákoně o zaměstnanosti jsou uvedeny osoby, kterým se při zprostředkování zaměstnání věnuje zvýšená péče z důvodu jejich zdravotního stavu, věku, péče o dítě nebo jiných vážných důvodů²⁶. Tyto skupiny mohou být zařazeny do všech typů rekvalifikačního vzdělávání, včetně cílených motivačních a resocializačních kurzů. Navíc může úřad práce pro tyto osoby vypracovat tzv. **individuální akční plán** (IAP) směřující ke zvýšení možnosti jejich pracovního uplatnění. Mladým lidem do 25 let a absolventům vysokých škol do 30 let do dvou let po ukončení studia je úřad práce povinen nabídnout vypracování IAP (v rámci programu První příležitost, který je plošně realizován od roku 2004). IAP je určitou formou poradenské činnosti, kdy je uzavřena mezi nezaměstnaným a úřadem práce písemná dohoda (zpravidla po 3-4 měsících nezaměstnanosti), v níž úřad práce společně s nezaměstnaným naplánuje všechny kroky a opatření. Obvykle je jeho součástí i vzdělávací program nezaměstnaného přizpůsobený jeho osobnostnímu a pracovnímu potenciálu, přičemž bývá využívána i bilanční diagnostika.

Poradenství a bilanční diagnostika pro potřeby dospělých ze znevýhodněných skupin se začaly rozvíjet jako součást aktivní politiky zaměstnanosti na základě usnesení vlády 640/1999²⁷. Ve všech regionech NUTS 2 vznikla střediska, která ve spolupráci s úřady práce poskytují služby na bázi testování individuálních schopností a předpokladů pro uplatnění klienta na trhu práce včetně doporučení vhodných vzdělávacích kurzů.

Přístup osob se zdravotním postižením k dalšímu vzdělávání vyžaduje systematické řešení. Po dlouhých letech, kdy zůstávala tato oblast nedořešená, byly schváleny vládou v r. 2003 „**Teze ucelené rehabilitace osob se zdravotním postižením**“. Na ně navázala příprava zákona, který by měl platit od r. 2006. Bude řešit mimo jiné i vzdělávání zdravotně postižených osob pro vhodné pracovní uplatnění, a to v návaznosti na léčebnou, sociální a pedagogickou rehabilitaci. Osoby se zdravotním postižením mají právo na pracovní rehabilitaci, kterou zabezpečují úřady práce a která nabízí širší možnosti jejich integrace na trh práce.

5.5 Propojení počátečního a dalšího vzdělávání a přípravy

Průchodnost mezi počátečním a dalším vzděláváním je zatím omezená. Mezi důvody patří zejména skutečnost, že certifikáty získané v kurzech dalšího vzdělávání poskytovaných institucemi mimo školský systém, nemají obecnou platnost. Chybí transparentní národní systém kvalifikací, který by umožnil posuzovat a uznávat kompetence získané prostřednictvím různých vzdělávacích programů včetně kompetencí osvojených neformálním učením. Nejsou rozvinuty modulární formy studia v rámci školského systému, které by umožňovaly flexibilněji kombinovat kurzy počátečního a dalšího vzdělávání anebo jednotlivě doplňovat chybějící části vzdělání nutné pro přijetí do vyššího stupně škol.

²⁶ Jde o tyto osoby:

- a) fyzické osoby se zdravotním postižením,
- b) fyzické osoby do 25 let věku,
- c) absolventi vysokých škol po dobu 2 let po úspěšném ukončení studia, nejdéle však do 30 let věku,
- d) těhotné ženy, kojící ženy a matky do devátého měsíce po porodu,
- e) fyzické osoby pečující o dítě do 15 let věku,
- f) fyzické osoby starší 50 let věku,
- g) fyzické osoby, které jsou vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání déle než 6 měsíců,
- h) fyzické osoby, které potřebují zvláštní pomoc; těmito osobami se rozumí zejména fyzické osoby, které se přechodně ocitly v mimořádně obtížných poměrech nebo které v nich žijí, fyzické osoby společensky nepřízpůsobené, fyzické osoby po ukončení výkonu trestu odnětí svobody a fyzické osoby ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

²⁷ Usnesení vlády č. 640/1999 o opatřeních na podporu zaměstnanosti osob obtížně umísitelných na trhu práce.

Nový školský zákon, který vstoupí v platnost od roku 2005 sice dané problémy neřeší, ale obsahuje některé prvky, které usnadňují průchodnost mezi oběma systémy. Nově se zavádí možnost zkráceného studia k získání výučního listu a zkráceného studia k získání středního vzdělání s maturitou. Mládež i dospělí absolventi středních škol s maturitou budou moci získat druhou odbornou kvalifikaci, aniž by museli absolvovat celé několikaleté studium. Ředitelé škol budou moci při přijímání do studia uznat předchozí formálně i neformálně dosažené vzdělání. Přestože uznání jinde nabytého vzdělání není založeno na objektivních kritériích, kreditním systému apod., lze očekávat, že aspoň částečně usnadní přechody mezi počátečním a dalším vzděláváním.

Národní systém kvalifikací zatím neexistuje. Probíhají práce na jeho přípravě. Základem by se mohl stát Integrovaný systém typových pozic (ISTP), jehož garantem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. ISTP obsahuje informace o profesích na trhu práce včetně jejich nároků na vzdělání. Ve stávající podobě je zaměřen na charakteristiku vhodného počátečního vzdělání, požadované praxe a nezbytných certifikátů pro výkon příslušné profese a typové pozice. V budoucnu by měl zahrnovat i informace týkající se dalšího vzdělávání. V cílové podobě tento systém bude propojovat požadavky na vzdělávání a přípravu v jednotlivých oborech počátečního i dalšího vzdělávání s požadavky trhu práce.

5.6 Potřeba rekvalifikace z důvodu změn na trhu práce a mobility

Úřady práce organizují rekvalifikace v rámci aktivní politiky zaměstnanosti. Rekvalifikací se rozumí změna či doplnění dosavadní kvalifikace uchazeče, získání nových znalostí a dovedností umožňující jeho pracovní uplatnění ve vhodném zaměstnání. Za rekvalifikaci se nepovažuje studium na středních a vysokých školách, ani nástavbové formy studia. Rekvalifikace se provádí na základě uzavřené písemné dohody mezi úřadem práce a uchazečem o zaměstnání, ve které jsou stanoveny podmínky, za nichž bude rekvalifikace provedena (vyhl. č. 519/2004 Sb.).

Postupně se vytvořily **dva základní druhy rekvalifikací:**

- specifická (cílená), tj. změna dosavadní kvalifikace zaměřená na získání konkrétních teoretických a praktických poznatků pro nové vhodné pracovní uplatnění. Vychází většinou z bezprostředních nebo očekávaných potřeb trhu práce a je podpořena často příslibem zaměstnání a monitoringem trhu práce;
- nespecifická, tj. pro zvýšení zaměstnanosti zejména absolventů středních a vysokých škol prostřednictvím osvojování znalostí trvale požadovaných a běžných na trhu práce.

Nejvyšší podíl osob se účastní specifických rekvalifikací (více než 50 %), tj. rekvalifikací zaměřených na chybějící profese na současném trhu práce, na straně druhé stoupá podíl nespecifických rekvalifikací a doplňkových rekvalifikací (cca 30 %), které jsou určeny zejména pro nedostatečně připravené absolventy škol na vstup na trh práce.

Průměrná délka rekvalifikačních kurzů se pohybuje kolem 2 měsíců. Většina absolventů rekvalifikačních kurzů je umístěna do 3 měsíců po rekvalifikaci (63,2 %) a společně s umístěním do 6 měsíců (19,5 %) je celková úspěšnost zařazení do pracovního procesu 82,7 %.

Dalším impulsem rozvoje rekvalifikačního vzdělávání na trhu práce je poskytování investičních pobídek nově přicházejícím investorům, kdy jim v souladu se zákonem může být poskytnut příspěvek na úhradu nákladů na rekvalifikaci a školení zaměstnanců. Investiční pobídky jsou cíleně zaměřeny do okresů s vyšší nebo průměrnou mírou nezaměstnanosti.

S rozvojem rekvalifikačního vzdělávání se rozšířily i formy jeho poskytování. Legislativa²⁸ vymezuje tyto formy rekvalifikací:

- a) ve vzdělávacích programech dalšího profesního vzdělávání,
- b) ve speciálních programech k získání konkrétní pracovní dovednosti,
- c) ve vzdělávacích aktivitách v rámci mezinárodních programů,
- d) ve vzdělávacích programech určených pro uchazeče o zaměstnání, kterým se věnuje zvýšená péče při zprostředkování zaměstnání podle zákona o zaměstnanosti,
- e) ve školních vzdělávacích programech pro střední vzdělávání v rámci soustavy oborů vzdělání,
- f) v jiných vzdělávacích aktivitách, které směřují k získání nové kvalifikace nebo rozšíření stávající kvalifikace.

Rekvalifikační vzdělávání mohou poskytovat pouze instituce akreditované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. V roce 2002 mělo 1 124²⁹ institucí akreditované vzdělávací programy. Hlavními **poskytovateli rekvalifikačního vzdělávání** jsou soukromá vzdělávací zařízení, střední odborná učiliště a podniková zařízení. Podle průzkumu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí³⁰ jsou poskytovateli rekvalifikačního vzdělávání **asi ve dvou třetinách případů soukromé vzdělávací instituce**. Orgány služeb zaměstnanosti zabezpečují rekvalifikace většiny **dělnických profesí** v podnikových vzdělávacích zařízeních a v učňovských zařízeních, rekvalifikace **technickohospodářských pracovníků, administrativy a zejména absolventů** středních škol zabezpečují v soukromých vzdělávacích zařízeních a částečně na středních odborných školách.

²⁸ Vyhláška 519/2004 Sb. o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání a o rekvalifikaci zaměstnanců. Vyhláška doplňuje nově zpracovaný zákon o zaměstnanosti platný od 1. 10. 2004.

²⁹ Průzkum akreditací MŠMT k rekvalifikacím za rok 2002. Praha: MŠMT, 2003.

³⁰ Úloha služeb zaměstnanosti při uplatňování státní politiky zaměstnanosti, uplatňování politiky zaměstnanosti v souladu s potřebami trhu práce. Praha: VÚPSV, 1999.

Téma 6: Vzdělávání učitelů a školitelů v odborném vzdělávání a přípravě

6.1 Východiska

V odborném školství v České republice působí učitelé všeobecně vzdělávacích předmětů, učitelé odborných teoretických předmětů a dále učitelé předmětu praxe a mistři odborné výchovy.

Učitel předmětu praxe vyučuje praktické předměty ve školních dílnách středních odborných škol. **Mistr odborné výchovy** odpovídá za praktickou složku odborné přípravy ve středním odborném učilišti. Mimo systém školství se na odborném vzdělávání a výchově podílejí také **instruktoři praktického výcviku**, kteří vedou praktický výcvik žáků středního odborného učiliště na pracovišti.

Pracovní podmínky zmíněných pedagogických pracovníků obecně stanovuje zákoník práce, který ale neobsahuje specifikaci učitele jako pracovní kategorie. Školský zákon vymezuje kategorii pedagogických pracovníků, mezi které patří i učitelé a mistři odborné výchovy, ředitelé a zástupci ředitelů škol. 1. ledna 2005 vstoupí v platnost nový **školský zákon a zákon o pedagogických pracovnících**, které nově definují postavení pedagogických pracovníků. Zákon o pedagogických pracovnících upravuje mj. další vzdělávání pedagogických pracovníků a zavádí systém kariérního postupu. Ukládá pedagogům povinnost dalšího vzdělávání a ředitelům povinnost organizovat další vzdělávání podle školního plánu dalšího vzdělávání. Pro kariérní růst konkrétního učitele budou relevantní osvědčení ze vzdělávacích akcí těch institucí, které získají akreditaci MŠMT. Podrobnější podmínky zařazování pracovníků do kariérních stupňů stanoví vyhláška, která se nyní zpracovává.

Ředitel je jmenován zřizovatelem školy. Školy mají právní subjektivitu, mají tedy i pravomoci v pracovněprávních vztazích, jsou zaměstnavateli učitelů a mistrů odborné výchovy. Učitelé odborných škol a mistři odborné výchovy jsou přijímáni na základě **otevřeného náboru, který není standardizován**. Pracovní smlouvu podle podmínek stanovených zákoníkem práce uzavírá s pedagogickým pracovníkem ředitel školy. Ředitelé mohou přijímat kvalifikované uchazeče podle vlastního výběru. V případě nedostatku kvalifikovaných uchazečů může ředitel přijmout i uchazeče bez odpovídající aprobační, učitelské kvalifikace či který není plně kvalifikovaný.

Nízká atraktivita učitelského povolání a neadekvátní finanční ocenění učitelů a mistrů se negativně odráží v kvalitě pedagogických sborů a výuky samé. Absolventi učitelských studií do školství vstupují v malé míře, a pokud nastoupí, jsou velmi časté jejich odchody z profese během několika prvních let praxe. Z finančních důvodů opouští profesi mnoho mužů a kvalitních pedagogů. Důsledkem zmíněných finančních problémů je stárnutí pedagogických sborů. Decizní sféra, odborné školské instituce a zřizovatelé škol si uvědomují vážnost situace týkající se učitelské profese. V programových dokumentech jsou vymezeny cíle směřující k profesionalizaci práce pedagogických pracovníků, zvyšování kvality jejich přípravného i dalšího vzdělávání a nápravě platové úrovně pedagogických pracovníků.

Zavádění ICT do výuky a přípravy na výuku je podmíněno počítačovou gramotností učitelů a vybaveností škol. Cílem Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání (blíže viz téma 7) je dosáhnout využití ICT jako běžného výukového nástroje u 75 % učitelů a zajistit vybavenost škol výpočetní technikou. Vzdělávání učitelů v používání ICT je financováno státem, je poskytováno akreditovanými školicími středisky (např. Pedagogickým centrem

Praha) a umožňuje učitelům získat počítačové kompetence od úrovně začátečník až po úroveň pokročilý s možností specializací po absolvování různých modulů.

6.2 Vzdělávání pedagogických pracovníků ve vzdělávacích zařízeních

Přípravné vzdělávání učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů a učitelů odborných předmětů

V České republice existují **dva modely přípravného vzdělávání** pedagogických pracovníků: integrativní a konsekutivní. **Integrativní model** je charakteristický pro přípravné vzdělávání učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů. V integrativním modelu jsou všechny prvky učitelské přípravy, tedy odborné předměty, pedagogicko psychologické disciplíny a praxe, integrovány v jednom vzdělávacím programu. V závěru studia vykonávají studenti státní závěrečné zkoušky z aprobačních předmětů a jejich didaktik a z pedagogických a psychologických disciplín. Tím splňují podmínky odborné i pedagogické způsobilosti.

Budoucí učitelé, kteří se připravují na svou profesi v rámci integrativního modelu, studují **akreditované magisterské studijní programy na veřejných vysokých školách**, na kterých se v ČR neplatí školné. Nejvíce učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů studuje na pedagogických fakultách univerzit. Kurikulum studijních programů připravují jednotlivé fakulty vysokých škol. Každý studijní program podléhá akreditaci, kterou uděluje ministerstvo školství na dobu odpovídající maximálně dvojnásobku standardní doby studia příslušného programu.

Konsekutivní model vzdělávání je charakteristický pro přípravné vzdělávání učitelů odborných předmětů. Student je nejprve připravován jako budoucí odborník ve zvoleném oboru a tomuto cíli odpovídá výběr učiva i zvolené formy a metody výuky. Po vykonání příslušných státních zkoušek se stává např. strojním, ekonomickým, chemickým, zemědělským či jiným inženýrem. Pokud se absolvent rozhodne pro učitelství, musí dále splnit podmínky tzv. pedagogické způsobilosti. Tu získá **studiem pedagogického studia**, které může probíhat souběžně s pregraduální přípravou v daném oboru, nebo až po dokončení své odborné pregraduální přípravy. Tento model je v současné době jedinou možností, jak mohou podmínky odborné i pedagogické způsobilosti splnit učitelé odborných předmětů, nicméně v tomto modelu získává učitelskou kvalifikaci i část učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů.

Do roku 1998 byly pro (doplňující) pedagogické studium stanoveny MŠMT určité podmínky, např. vstupní požadavky na posluchače, délky studia, souboru disciplín, jež musely být ve studiu zahrnuty, požadavky na závěrečnou zkoušku apod. Od roku 1998 je však toto studium podle zákona o vysokých školách zařazeno mezi tzv. celoživotní vzdělávání. **Kurzy celoživotního vzdělávání** nemusí vysoká škola akreditovat, není stanoven ani hodnocen jejich rozsah či obsah. V závěru kurzu obdrží frekventant osvědčení o absolvování kurzu. V pravomoci zaměstnavatele pak je rozhodnutí, zda toto osvědčení bude či nebude respektovat, zda splněnou podmínku pedagogické způsobilosti uzná či neuzná. Kurzy celoživotního vzdělávání, a tedy i pedagogické studium, mohou být vysokými školami realizovány **za úplatu**, stát na jejich realizaci nepřispívá. Proto vysoké školy, resp. jednotlivé fakulty často buď „dotují“ pedagogické studium z prostředků, které jim stát poskytuje na vzdělávání v akreditovaných studijních programech, nebo žádají od posluchačů pedagogického studia minimální úhradu.

Základní podmínkou pro **přijetí do pedagogického studia** je splnění požadavků kladených na již získané vzdělání: budoucí učitelé odborných předmětů musí být absolventi akreditovaného vysokoškolského magisterského studia. Protože však pro učitele některých odborných předmětů vyučovaných zejména v programech středních odborných učilišť (ISCED 3C), ale i v programech např. vyššího odborného studia (ISCED 5B) neexistuje adekvátní vysokoškolská příprava (jedná se např. o odborné předměty oborů kadeřník, číšník, zubní technik, ortopedicko-protetický laborant aj.), jsou k tomuto studiu přijímáni i zájemci, kteří mají pouze úplné střední odborné vzdělání (ISCED 3A). Tito učitelé pak na školách působí jako ne plně kvalifikovaní, což má za následek jejich nižší finanční ohodnocení i nižší sociální jistotu.

Pedagogické studium není – vyjma souběžného studia - realizováno jako prezenční studium, posluchači při studiu již nejčastěji pracují jako učitelé odborných předmětů. Některé odborné školy, ve kterých posluchači pedagogického studia pracují, finančně participují na úhradě jejich pedagogického studia. Některé školy svým učitelům poskytují na studium studijní volno, jiné jim hodiny jejich učitelského úvazku soustředí např. do 4 dnů v týdnu, na některých školách si musí učitelé vybírat na studium dny dovolené.

Kurikulum pedagogického studia zpracovává každá příslušná fakulta, resp. katedra či ústav odpovídající za jeho realizaci. Rozsah pedagogického studia realizovaného tzv. kombinovanou formou se na všech pracovištích, která jej realizují, pohybuje mezi 3 až 4 semestry. Pedagogické studium je ukončováno **závěrečnou zkouškou**, která zpravidla zahrnuje pedagogické a psychologické disciplíny a didaktiku odborných předmětů. Součástí této zkoušky je i obhajoba závěrečné práce.

Kromě pedagogického studia realizovaného na vysokých školách formou kursů celoživotního vzdělávání předpokládá nový zákon o pedagogických pracovnících další formy získávání doplňující pedagogické způsobilosti u učitelů odborných (ale i všeobecně vzdělávacích) předmětů středních škol. Jedná se o vysokoškolská vzdělání získané studiem v akreditovaném bakalářském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na přípravu učitelů střední školy nebo o vzdělání získané studiem v akreditovaném vzdělávacím programu v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Učitel všeobecně vzdělávacích nebo odborných předmětů vyšší odborné školy získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu příslušného studijního oboru, který odpovídá charakteru vyučovaného všeobecně vzdělávacího nebo odborného předmětu. To znamená, že na rozdíl od učitele střední školy je postačující pouze odborná kvalifikace pro vyučovaný předmět – pedagogický kvalifikace již pro tento stupeň vzdělání není vyžadována.

Přípravné vzdělávání mistrů odborné výchovy

Přípravné vzdělávání mistrů odborné výchovy je obdobou přípravného vzdělávání učitelů odborných předmětů. Podmínky **odborné způsobilosti** plní mistři odborné výchovy ukončením vysokoškolského magisterského nebo bakalářského studia, nebo vyššího odborného studia, nebo úplného středního odborného vzdělání a vyučením v daném oboru. Ve školní praxi převažují mistři odborné výchovy s ukončeným středním odborným vzděláním s maturitou a vyučením v příslušném oboru. Podmínky **pedagogické způsobilosti** plní mistři odborné výchovy absolvováním výše popsaného pedagogického studia. Další formou

získávání pedagogické způsobilosti mistrů odborné výchovy je tzv. doplňkové pedagogické studium.

Kurikulum pedagogického studia pro mistry odborné výchovy je obdobné jako kurikulum tohoto studia pro učitele odborných předmětů. Pouze je zde vedle didaktiky odborných předmětů, jejíž rozsah je menší než u učitelů odborných předmětů, vyučována i didaktika odborného výcviku. Vstupní požadavky i podmínky ukončení pedagogického studia mistrů odborné výchovy jsou shodné s podmínkami stanovenými pro učitele odborných předmětů.

Spolupráce vysokých škol, které realizují pedagogické studium pro učitele odborných předmětů či mistry odborné výchovy byla do nedávné doby nesystematická a nahodilá. V současné době ovšem dochází z iniciativy MŠMT a za podpory Evropského střediska pro rozvoj odborné přípravy (Cedefop) k vytvoření partnerské sítě vzdělavatelů, učitelů odborných předmětů, mistrů odborné výchovy a instruktorů v podnicích – tzv. TTnetu České republiky.

Další vzdělávání učitelů odborných předmětů a mistrů odborné výchovy

Nejobecněji je povinnost dalšího vzdělávání pracovníků v České republice zahrnuta v zákoníku práce. Nový zákon o pedagogických pracovnících ukládá jednoznačně **povinnost dalšího vzdělávání**. MŠMT poskytuje školám každý rok určitou částku, která je účelově vázána na další vzdělávání. Z těchto prostředků mohou školy hradit programy dalšího vzdělávání, které jsou akreditovány akreditační komisí MŠMT pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Postupně se v praxi škol objevují plány personálního rozvoje. Školy z nabídky dalšího vzdělávání volí na základě svých potřeb a vzdělávacích potřeb jednotlivých učitelů a mistrů odborné výchovy.

Programy dalšího vzdělávání mohou realizovat vysoké školy jako kurzy celoživotního vzdělávání, dále **Pedagogické centrum Praha** a další instituce a organizace včetně škol, které mají uvedeno poskytování dalšího vzdělávání ve své zřizovací listině. Pedagogické centrum Praha je financováno z rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jeho pobočky existují v každém kraji a jsou institucemi určenými přímo pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Další vzdělávání je realizováno vždy za úplatu.

Programy dalšího vzdělávání tedy vytvářejí pracovníci výše uvedených institucí a akredituje komise MŠMT. Obsahově směřují programy dalšího vzdělávání k inovaci, prohlubování či rozšiřování profesních kompetencí pedagogických pracovníků, tzn. že se týkají aprobační, pedagogicko-psychologické i osobnostně kultivující složky vzdělávání pedagogických pracovníků. Podniky a svět práce se na dalším vzdělávání učitelů a mistrů odborné výchovy podílejí pouze v omezené míře.

Učitelům odborných předmětů a mistrům odborné výchovy je přitom určeno nejméně programů dalšího vzdělávání. Jedním z důvodů je, že spektrum odborných předmětů je velmi široké, avšak počet vyučujících jednotlivých odborných předmětů je ve srovnání s počty pracovníků v jiných pedagogických sub-profesích relativně nízký. Dále existuje obecně **nedostatek odborníků** zabývajících se didaktikou odborných předmětů a didaktikou odborného výcviku. Otázkám odborného vzdělávání není navíc věnována dostatečná výzkumná pozornost.

Další vzdělávání týkající se změn kurikula odborného vzdělávání by mělo být zajišťováno především Pedagogickým centrem Praha (ve spolupráci s NÚOV, vysokými školami aj.). V současné době je připravována koncepce tohoto typu dalšího vzdělávání.

Na vzdělávání učitelů, zejména dalším, se vedle vzdělávacích zařízení mohou podílet také podniky. Školení učitelů provádějí nejčastěji ty firmy, jejichž nové technologie a výrobky se právě prosazují na trhu (např. sádrokartonové systémy, automobily, apod.). Relevantní informace o rozsahu tohoto typu vzdělávání, umožňující jakékoli srovnání, však nejsou k dispozici. Vzdělávání učitelů v podnicích je spíše ojedinělé, není systémově ošetřeno a v podstatě závisí na iniciativě samotných škol a podniků a na kvalitě vztahů dané školy s potenciálními zaměstnavateli svých absolventů.

6.3 Vzdělávání lektorů a učitelů učňovského a dalšího vzdělávání působících v podnicích

Praktický výcvik žáků středních odborných učilišť a učilišť vedou přímo v podnicích tzv. instruktoři. Tito pracovníci jsou zaměstnanci podniku, který zajišťuje na smluvním základě s učilištěm praxi. Kompetence a zodpovědnost je upravována kontraktem, jehož stranami je odborná škola, podnik a instruktor. Instruktoři za tyto služby pobírají smluvní odměnu. Vzdělávání instruktorů spočívá v několikadenním školení v psychologických a pedagogických disciplínách, které poskytují vysoké školy vzdělávající učitele pro odborné školství. Instruktoři by si tuto rozšiřující kvalifikaci měli po nějaké době obnovovat. Další vzdělávání instruktorů však není upraveno žádnými předpisy a není systematicky zajišťováno.

6.4 Vzdělávání lektorů a učitelů dalšího vzdělávání působících mimo podniky

V ČR nejsou podmínky pro lektorské působení v programech dalšího vzdělávání nijak regulovány. Ani další vzdělávání lektorů a učitelů dalšího vzdělávání není zajišťováno systematicky. V současné době působí na českém vzdělávacím trhu dvě instituce, které zajišťují vzdělávací programy lektorů ukončené certifikátem. Asociace institucí vzdělávání dospělých (AIVD) zajišťuje vzdělávací kurzy, které jsou vedeny distanční formou kombinovanou s prezenční výukou v tréninku dovedností. Lektori manažerského vzdělávání jsou připravováni Asociací trenérů a konzultantů managementu (ATKM).

Téma 7: Rozvoj dovedností a způsobilostí a inovační pedagogika

7.1 Mechanismy prognózování kvalifikačních potřeb

Požadavek předvídání budoucí potřeby kvalifikované práce pro trh práce je uváděn ve významných vládou přijatých dokumentech jako jedna z priorit (Strategie rozvoje lidských zdrojů, Dlouhodobý plán rozvoje vzdělávání a vzdělávací soustavy, Národní akční plán zaměstnanosti).

V ČR neexistuje ucelený mechanismus prognózování potřeb kvalifikací. Již několik let se však rozvíjejí iniciativy směřující k vytvoření stálého systému včasné identifikace potřeby kvalifikací. Zatím existují jako jednotlivé projekty, které nejsou vzájemně propojené a jejich výsledky neslouží jako pravidelný zdroj informací, který by mohli uživatelé na různých úrovních spolehlivě využívat.

Kvalitativním změnám v obsahu kvalifikované práce se věnují tzv. oborové skupiny v rámci resortu MŠMT. V nich jsou zastoupeni odborníci na tvorbu programů odborného vzdělávání, dále zástupci odborných škol a zaměstnavatelů. Na základě dostupných informačních zdrojů o vývoji jednotlivých odvětví sledují **vývojové trendy ve skupinách příbuzných povolání**. Práce oborových skupin svým zaměřením pokrývají prakticky všechny možnosti profesního uplatnění absolventů středního a vyššího odborného školství. Dílčím výsledkem práce jednotlivých oborových skupin se stalo 21 sektorově zaměřených studií, jejichž texty byly bezprostředním podkladem pro zpracování souhrnné studie publikované v r. 1999.³¹ Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání se bude v oborových skupinách periodicky opakovat. Výsledky tohoto sledování mají bezprostřední efekt pro tvůrce rámcových vzdělávacích programů odborného vzdělávání, které jsou kurikulárními dokumenty na národní úrovni.

Zejména kvantitativní přístup se uplatňuje v projektu **Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce (ISA)**³² realizovaném rovněž v rámci resortu školství. Cílem tohoto projektu je vytvářet informační servis tak, aby už v okamžiku rozhodování o volbě povolání byly zohledněny jak schopnosti a zájmy uchazeče, tak i rizika spojená s volbou povolání ve vztahu k situaci na trhu práce a možnostem pracovního uplatnění. ISA podává aktuální informace o faktorech, které uplatnění absolventů ovlivňují (ekonomický vývoj, demografický vývoj, potřeby zaměstnavatelů, vývoj nezaměstnanosti, vývoj vzdělávacího systému apod.) a následně tyto informace zprostředkovává důležitým skupinám uživatelů prostřednictvím Internetu, publikací, informací v médiích apod. Uživatelé jsou zejména uchazeči o studium na odborných školách a jejich absolventi, zaměstnavatelé, poradenská pracoviště (např. informačně poradenská střediska při úřadech práce), školy, zaměstnavatelé či úřady regionální školské správy. Projekt **RISA – Regionální informační systém o uplatnění absolventů na trhu práce**³³ je variantou pro regionální úroveň dokončenou v r. 2004 v Moravskoslezském regionu. Umožňuje shromažďovat, zpracovávat a analyzovat informace vztahující se k vývoji nabídky a poptávky na regionálním trhu práce, k potřebám regionálních zaměstnavatelů a k nabídce vzdělávání ze strany škol a dalších vzdělávacích zařízení v regionu.

³¹ Kadlec, M.: Sledování vývojových trendů ve skupinách příbuzných povolání. Praha, VÚOŠ 1999.

³² Vojtěch, J. a kol: Uplatnění absolventů škol – 2003. Praha NÚOV, 2003.

³³ www.risa.cz

V r. 2001 byla v rámci projektu financovaného z programu Leonardo da Vinci vypracována kombinovaná kvantitativně kvalitativní metodika prognózování potřeby kvalifikované práce založená na zkušenostech převzatých z praxe vybraných zemí západní Evropy a přizpůsobená pro podmínky ČR. Metodika zahrnuje jednak kvantitativní prognostický model, který poskytuje informace o vyhlídkách na uplatnění na pracovním trhu v rámci celé ČR v pětiletém časovém horizontu pro nositele určitého typu vzdělání a informace o šancích zaměstnavatelů takového pracovníka najít. Dále je doplněna metodikou zpracování kvalitativních sektorových či regionálních studií, jejichž úlohou je prohloubit značně agregované informace modelu a doplňovat je o kvalitativní aspekt požadovaných kvalifikací. Metodika je dále rozvíjena a využívána v rámci projektů podporovaných MPSV.

Při prognózování potřeb kvalifikací a dovedností se tedy v ČR uplatňují různé přístupy rozpracované zpravidla v rámci jednotlivých projektů, které postupně získávají na významu jak při projektování odborných kurikulů, tak i při rozhodování o kvantitativních aspektech struktury systému VET (např. počty přijímaných žáků do jednotlivých oborů VET).

Náročnost procesu včasné identifikace potřeby kvalifikované práce na zdroje informací, na potřebu spolupráce širokého okruhu institucí a expertů na různých úrovních (národní, regionální, rezortní) a na finanční zdroje vedla ke zpracování návrhu na vybudování stálého systému prognózování potřeby kvalifikací pro ČR. Návrh, zpracovaný v r. 2003 pro MPSV, obsahuje přehled vykonávaných činností, okruh spolupracujících institucí vázaných smlouvou o spolupráci, odhad finanční náročnosti a možné zdroje financování. Systémový přístup by měl vytvořit prostředí pro pravidelně se opakující prognostické práce nezávislé na schválení izolovaných projektů. Tento systém zatím nefunguje.

ČR se přihlásila k nové iniciativě Cedefopu **Skillsnet**, zaměřené na vytvoření a fungování mezinárodní sítě zabývající se problematikou včasného rozpoznávání potřeby kvalifikací. Sdílení věcných informací, metodických přístupů i způsobů organizace prací při jejich zjišťování přináší cenné informace a inspiraci pro další rozvoj prognostických prací.

7.2 Propojování vzdělávacích cest a nová partnerství ve vzdělávání

V ČR se uplatňuje při překonávání bariér mezi různými typy a úrovněmi vzdělávání především strategie spolupráce a **integrace různých vzdělávacích programů v rámci jedné školské instituce**.

Příkladem toho je např. **tzv. nástavbové studium**, v rámci kterého mají absolventi středních odborných učilišť (ISCED 3C) možnost pokračovat ve studiu a doplnit si tak vzdělání na úroveň ISCED 3A, která již otevírá cestu k terciárnímu vzdělávání. Podmínkou k přijetí je vyučení v oboru stejného nebo příbuzného zaměření. Dvouletá nástavba je zakončena maturitní zkouškou. V optimálním případě se tak žák může stát během pěti let držitelem jak výučního listu, tak maturitního vysvědčení, a to bez přerušení studia a přestupu do jiného školního zařízení.

K propojení středního všeobecného a odborného vzdělávání došlo spíše ojediněle integrací gymnázia a střední odborné školy. Gymnázia se totiž profilovala jako školy pro přípravu na studium vysokých škol a integrace s odbornými školami se obávala. Vzhledem k tomu, byly také již v 90. letech vytvořeny a zavedeny na středních odborných školách obecně odborné vzdělávací programy typu **lyceum** (technické, ekonomické, přírodovědné a pedagogické), které mají všeobecně vzdělávací charakter a jsou určeny pro žáky, kteří mají zájem studovat vysoké školy technického a ekonomického zaměření. Ve školním roce 2003/2004 tvořil podíl

studentů prvních ročníků lyceí 5,7 % studentů prvních ročníků středních odborných škol (ISCED 3A). Do budoucna se jako velmi perspektivní jeví zejména technická lycea, neboť mají dobře ošetřenu spolupráci s vysokými školami. Vznik lyceí se navíc těší značné podpoře krajských samospráv. V situaci nízkého počtu gymnázií může být totiž obor lyceum alternativní cestou, jak zvýšit počet žáků s všeobecným i odborným vzděláním na úrovni ISCED 3A, připravených zároveň ke studiu na vysoké škole.

K propojování vzdělávacích cest metodou modularizace v ČR nedošlo, protože modulární konstrukce kurikula mohla být dosud uplatněna z důvodu legislativních bariér pouze v rámci existujících vzdělávacích cest. Teprve v současné době se připravuje národní soustava kvalifikací, která by v budoucnu mohla umožnit propojení vzdělávacích cest počátečního i dalšího vzdělávání, formálního a neformálního učení.

7.3 Inovace kurikula

Potřeba zvýšené mobility a flexibility pracovních sil vedla k tomu, že se středoškolské VET kurikulum zevšeobecňuje. Vzdělávací programy mají tradičně poměrně velký rozsah všeobecného vzdělání, které umožňuje absolventům snáze pokračovat v dalším vzdělávání. Podíl **všeobecného vzdělávání** v maturitních oborech (ISCED 3A) je stanoven na minimálně 45 % a v učebních oborech (ISCED 3C) na 30 %. Ke zvýšení podílu všeobecné složky vzdělávání v učebních oborech došlo především na úkor praktické složky vzdělávání, která dříve tvořila až 50 % výuky, kdežto nyní má tvořit pouze cca 35 %³⁴.

Výuka **cizích jazyků** je povinnou součástí kurikula maturitních i učebních oborů, úroveň výuky je ovšem často nízká, a to i vlivem nedostatečné kvalifikace učitelů.³⁵ Rozšířena je především výuka angličtiny, němčiny a ruštiny. Ostatní jazyky, včetně francouzštiny, jsou rozšířeny prakticky zanedbatelně.

Součástí kurikula VET se postupně od 90. let stala i podpora **podnikatelských dovedností**. Byl zaveden nový předmět, který zahrnuje i témata jako zřízení vlastní živnosti nebo firmy a rozvoj manažerských a podnikatelských dovedností. V tříletých učebních programech pokrývá základy podnikání, v maturitních programech je již záběr širší a často zahrnuje i práci ve „fiktivních“ či studentských firmách. Zaměstnavatelé se podílejí na rozvoji podnikatelských dovedností prostřednictvím odborných praxí pro studenty.

Dovednosti vážící se k orientaci ve světě práce se také postupně stávají součástí VET kurikula. Studenti získávají základní informace o trhu práce v rámci poradenství poskytovaného Informačně poradenskými centry při úřadech práce. Byla vypracována metodika pro výuku problematiky **úvodu do světa práce** včetně e-learningového programu pro vzdělávání učitelů. Integrace této problematiky do výuky není však pro školy závazná a je zcela v odpovědnosti ředitelů škol.

Z uvedeného vyplývá, že významný pokrok v inovacích kurikula nastal zejména v koncepci jeho obsahu a požadovaných nových kompetencích. Zásadní prosazení nových způsobů výuky se však očekává až s implementací nového školského zákona.

³⁴ Kofroňová, O. – Vojtěch, J.: Analýza vzdělávacích programů z hlediska zaměstnatelnosti absolventů. Praha, Tauris, 2000.

³⁵ Podle výsledků projektu Přístup mladých lidí ke vzdělávání a jejich profesní uplatnění (kód LS02G) programu LS Výzkum pro státní správu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy MŠMT, NÚOV, 2003.

Školský zákon schválený v roce 2004 legislativně zakotvuje změny v kurikulární politice. Na centrální úrovni jsou vytvářeny tzv. **rámcové vzdělávací programy** (RVP), které představují snahu o zásadní posun ke kurikulu založenému na kompetencích a stanovují vedle obsahu vzdělání i požadované výstupní kompetence absolventů. RVP jsou pak základem pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Do konce r. 2003 bylo vytvořeno více jak 20 RVP, které pokrývají cca 70 % žáků VET³⁶ a jejich využití bylo a bude i nadále pilotně ověřováno³⁷. Tvorbu RVP koordinují pracovníci NÚOV, kteří spolupracují vždy s příslušnou oborovou skupinou, jejímiž členy jsou jak zástupci školské sféry, tak zástupci sociálních partnerů, zejména zaměstnavatelů. Tvorba RVP je náročný proces, který zahrnuje několikakolové projednávání se všemi zainteresovanými subjekty (učiteli, školskými asociacemi, sociálními partnery, profesními asociacemi, regionálními školskými orgány) a konečné schválení MŠMT.

Významnou součástí RVP jsou i **klíčové kompetence**, které v zásadě zahrnují dovednosti komunikovat, pracovat s informacemi, pracovat v týmu, řešit problémy a rozvoj schopnosti učit se. Jsou koncipovány jako přenositelné kompetence, které každý člověk potřebuje v osobním životě i při pracovním uplatnění. Metodická doporučení k integraci klíčových kompetencí do kurikula jsou zaměřena zejména na realizaci **projektové výuky**, a to již od poloviny 90. let, kdy byl realizován projekt Reformy odborného vzdělávání – PHARE VET.³⁸

Na základě RVP budou školy tvořit **školní vzdělávací programy**. V konkrétním ŠVP budou zohledněny jak cíle celonárodní politiky, tak záměry a požadavky na vzdělávání vycházející z konkrétního prostředí sociálních partnerů školy a regionu, ve kterém působí. Pro tvorbu školních vzdělávacích programů jsou vytvářeny metodické materiály, které mají pomoci jejich tvůrcům na školách.

Velká pozornost se věnuje zlepšení informační gramotnosti. V r. 2000 byla proto přijata **Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání**³⁹. Cílem 1. etapy realizace (do r. 2005) je vytvoření podmínek umožňujících účelné a efektivní zavedení ICT do výuky škol a následně dosažení informační gramotnosti absolventů škol; dále využití ICT jako běžného pracovního nástroje učitele u 75 % učitelů; a vytvoření podmínek pro zapojení škol do systému celoživotního vzdělávání občanů v oblasti ICT.

³⁶ Obejdeme se i bez rámcových programů. Učitelské noviny, r. 106, č. 44 2003. s. 11
Výroční zpráva NÚOV. Praha NÚOV, 2004.

³⁷ Projekt POSUN. Praha NÚOV, 2003.

³⁸ Od pilotních škol k reformní strategii. Praha NVF, 1998.

³⁹ Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání. Praha: MŠMT, 2000.

Téma 8: Hodnocení výsledků vzdělávání – uznávání a mobilita

8.1 Oceňování (validace) formálního vzdělávání – obecný rámec

V současné době jsou v České republice na národní úrovni formálně uznávány v zásadě pouze výstupy **formálního počátečního odborného vzdělávání** a jemu odpovídajícího vzdělávání „druhé šance“ v rámci vzdělávání dospělých na školách; **výstupy tzv. normativního vzdělávání** k získávání a obnovování speciálních tzv. odborných způsobilostí, které jsou formálním předpokladem pro výkon některých činností (např. průkazy k řízení některých dopravních prostředků, svářečské průkazy či průkazy revizních techniků, soudních aj. znalců atp.) a **výstupy akreditovaných rekvalifikačních kursů**, nabízených především tzv. registrovaným uchazečům o práci a dalším zájemcům o zaměstnání.

Formální počáteční odborné vzdělávání

Certifikáty vydávané ve formálním vzdělávání se řídí legislativou MŠMT⁴⁰, která vymezuje kromě jiného také způsoby hodnocení příslušných programů a vydávání certifikátů (dokladů o jejich úspěšném ukončení).

Mimo regulované profese nejsou certifikáty formálního odborného vzdělávání a přípravy právně závaznou podmínkou pro výkon konkrétní profese - o požadavcích týkajících se úrovně a oboru vzdělání zaměstnanců rozhoduje fakticky zaměstnavatel. Přesto bývá na trhu práce obvykle požadováno formální vzdělávání vhodného oboru a odpovídající úrovně.

Všeobecné a odborné formální vzdělání maturitní úrovně je právně rovnocenné (existují pouze maturitní obory typu ISCED 3A). Certifikáty odborného vzdělávání získané na této úrovni plní **formálně nezávaznou kvalifikační funkci a formálně závaznou vzdělávací funkci**, a jsou podmínkou vstupu do terciárního vzdělávacího sektoru.

Závěrečné zkoušky a certifikace jsou za současného stavu prováděny komisionálně školami jako veřejné zkoušky podle centrálně stanovovaných předpisů o jejich obsahu a především průběhu. Členy zkušebních komisí doposud mohli, ale nemuseli být, zástupci sociálních partnerů. Nový školský zákon platný od r. 2005 již stanovuje účast sociálních partnerů ve zkušebních komisích odborných škol jako povinnou.

Na maturitní a nižší úrovni je k hodnocení výkonu žáků využíváno pěti stupňové škály (1=výborně; 5=nedostatečně), v terciárním vzdělávacím sektoru se užívá škála čtyřstupňová (1=výborně; 4=nedostatečně). Závěrečná zkouška je považována za úspěšnou, pokud žádná její část není hodnocena stupněm nedostatečně. Společné **rysy uplatňované při hodnocení výsledků vzdělávání žáků a studentů** v rámci středních odborných učilišť, středních odborných škol jsou následující:

- v průběhu studia je realizováno formativní i sumativní hodnocení;
- neexistuje obecný popis výkonu žáka či studenta vztažený ke klasifikaci;
- neexistují standardy pro hodnocení výsledků žáků v průběhu studia;
- v závěru studia skládají žáci a studenti obsáhlé závěrečné zkoušky, podle legislativy má být hodnocen aktuální výkon žáka či studenta bez vztahu k jeho předchozím studijním výsledkům;
- závěrečné zkoušky nejsou standardizovány (více níže);

⁴⁰ Školský zákon, vyhláška MŠMT č. 354/1991 Sb., o středních školách, vyhláška MŠMT č. 442/1991 Sb., o ukončování studia ve středních školách a učilištích ve znění zákona č. 138/1995 Sb.

- hodnocení je proto velmi subjektivní záležitostí (odhaduje se rozptýl dvouklasifikačních stupňů, tzn. výkon žáka, který je na škole A ohodnocen jako dobrý, může být na škole B ohodnocen jako velmi dobrý a na škole C jako dostatečný).

Hodnocení studentů VOŠ principiálně odpovídá hodnocení studentů na vysokých školách. Na závěr studia studenti skládají absolutorium. (více viz téma 4)

Všechny závěrečné zkoušky realizované v rámci některého z programů odborného vzdělávání a přípravy jsou buď zcela (závěrečná zkoušky v učebních oborech - programy ISCED 3C) nebo v převažující části zaměřeny na **ověřování výsledků žáka či studenta v odborné složce studia**. Maturitní zkouška (programy ISCED 3A) obsahuje i část zaměřenou na ověřování výsledků žáka v oblasti všeobecně vzdělávacích předmětů. V současné době je povinným maturitním předmětem český jazyk a buď matematika nebo cizí jazyk (záleží na rozhodnutí žáka). Povinnou součástí absolutoria (ISCED 5B) je cizí jazyk.

Vzhledem k výše uvedeným nedostatkům certifikace, zejména neexistence standardů pro hodnocení výkonů žáků, jsou připravena **nová pravidla pro ukončování studia v odborném vzdělávání a přípravě** (závěrečné zkoušky v učebních oborech a maturitní zkoušky ve studijních oborech).

Po roce 2007 vstoupí v platnost **reforma maturitní zkoušky** (úroveň ISCED 3A), která se v nové koncepci bude skládat ze dvou částí – společné a profilové. Společná část zkoušky je v kompetenci státu, je připravena centrálně, centrální je i hodnocení. Skládá se ze zkoušky z mateřského jazyka, cizího jazyka a volitelné zkoušky (student volí z nabídky matematika, občanský a společenský základ, přírodovědně-technický základ či informačně-technologický základ). Uvedené pojetí umožní standardizaci zkoušek, zvýší transparentnost zkoušky a následně i relevantnost maturitního vysvědčení a jeho využitelnost při vstupu na další část vzdělávací dráhy, zejména v terciárním vzdělávání. Profilová část maturitní zkoušky je v kompetenci ředitele školy. Přihlíží k charakteristice studijního oboru, profilu absolventa, stanoveným cílovým kompetencím a příslušnému vzdělávacímu programu. Tato část maturitní zkoušky umožní škole výraznou profilaci, která je v odborném vzdělávání zvláště důležitá.

Podle nového školského zákona se **závěrečná zkouška** v oborech vzdělání, v nichž se dosahuje středního **vzdělání** s výučním listem (ISCED 3C), skládá z písemné zkoušky, z ústní zkoušky a praktické zkoušky z odborného výcviku. Nově je v zákoně zakotvena povinnost jmenovat do zkušební komise odborníka z praxe. Dosavadní legislativa totiž neumožňovala, aby byl sociální partner právoplatným členem zkušební komise - pokud byl přizván k závěrečné zkoušce, mohl klást žákovi otázky, nepodílel se však na jeho hodnocení.

Komplexní řešení problematiky ukončování přípravy v učebních oborech podporuje systémový projekt **„KVALITA – Vytvoření komplexního systému monitorování a hodnocení včetně zřízení Centra pro zjišťování výsledků vzdělávání“**, který bude MŠMT a partneři realizovat s podporou z Evropského sociálního fondu. Koncepčním východiskem projektu jsou evaluační standardy, které stanovují odborné kompetence pro jednotlivé obory vzdělání a kritéria pro jejich hodnocení. Evaluační standardy budou v projektu propojovány s tvorbou jednotného zadání závěrečných zkoušek. Do konce roku 2008 bude jednotné zadání závěrečných zkoušek navrženo a pilotně ověřeno ve všech oborech vzdělání úrovně ISCED 3C.

Normativní vzdělávání

Nedostatek všeobecně platné právní úpravy uznávání neformálního vzdělávání způsobil, že v mnoha konkrétních právních předpisech, které jsou v gesci MPSV či příslušných odvětvových ministerstev (zvl. zemědělství, průmyslu a obchodu, zdravotnictví, vnitra, spravedlnosti, obrany) existují dílčí specifické úpravy různých forem zejména dalšího profesního vzdělávání nebo ověřování kvalifikace. Těchto právních předpisů je značné množství a týkají se např. uznávání odborné způsobilosti pracovníků v elektrotechnice⁴¹, odborné způsobilosti členů posádky lodí⁴², odborné způsobilosti osob při provozování dráhy a drážní dopravy⁴³ zdravotnictví⁴⁴, apod. Podle příslušných předpisů je u nich podmínkou pro získání příslušného osvědčení buď absolvování příslušné přípravy nebo jen složení příslušných zkoušek. Rozhodujícím kritériem je zde však to, že bez příslušného formálního osvědčení není možné v praxi provádět příslušnou kvalifikovanou činnost.

Rekvalifikační vzdělávání

Uznávání rekvalifikačních kursů organizovaných úřady práce je právně upraveno v zákoně o zaměstnanosti⁴⁵ tak, že MŠMT je tímto zákonem zmocněno k vydání vyhlášky a k provádění akreditací rekvalifikačních zařízení a kursů. Kompetence k rekvalifikačnímu vzdělávání jsou tedy rozděleny mezi MPSV a MŠMT. MPSV spolu s úřady práce, které spadají do jeho kompetence, mají na starosti tvorbu nabídky tzv. rekvalifikačních programů, zatímco akreditační komise při MŠMT má formálně na starosti jejich akreditaci včetně rozhodování o povaze, funkci a právní platnosti vydávaných osvědčení.

Absolventi akreditovaných rekvalifikačních kursů získávají formálně uznávané celostátně platné osvědčení o kvalifikaci, které ovšem není ekvivalentem certifikátů získávaných ve formálním vzdělávacím systému. Zatím neexistuje totiž možnost formálního uznávání dílčích kvalifikací, která by při jejich akumulaci mohla vést k získání ekvivalentu certifikátu uznávaného ve formálním vzdělávání (na principu formálního uznávání výsledků neformálního vzdělávání či informálního učení). Přijímání těchto certifikátů trhem práce není proto zcela jednoznačné, závisí na konkrétním poskytovateli a na kvalitě tohoto vzdělávání.

8.2 Oceňování a uznávání neformálního vzdělávání a informálního učení

Ucelená právní úprava, která by řešila **uznávání neformálního a informálního učení v ČR neexistuje**. Tato situace omezuje prostupnost mezi počátečním a dalším vzděláváním a tím i participaci na celoživotním učení. Přestože až na výjimky⁴⁶ nejsou pro výkon povolání formální certifikáty závazným kvalifikačním předpokladem, ztěžuje tato situace jak orientaci zaměstnavatelů při výběru nových pracovníků, tak profesní mobilitu zaměstnanců.

Na nynějším stavu je nevyhovující zvláště to, že v rámci vzdělávání dospělých, především ve vzdělávání „druhé šance“, dospělí musí pro získání certifikátu ověřujícího stupeň vzdělání absolvovat tytéž komplexní obory vzdělávání jako v počátečním odborném vzdělávání

⁴¹ Vyhláška č. 50/1978 Sb. O odborné způsobilosti v elektrotechnice.

⁴² Zákon č. 61/2000 Sb. o námořní plavbě.

⁴³ Zákon č. 266/1994 Sb. o drahách.

⁴⁴ Zákon č. 95/2004 Sb. o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta.

⁴⁵ Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti.

⁴⁶ Jmenovitě stanovené regulované profese a legislativně vymezené činnosti pro jejichž výkon je třeba příslušné osvědčení.

a přípravě (liší se pouze formy vzdělávání). Nebere se přitom ohled na individuální různost předchozího formálního vzdělání i reálný stav osobních kompetencí. Nebere se ani ohled na individuální cíle, jež tito zájemci o studium opětným vstupem do vzdělávacího systému sledují.

Snad jedinou výjimkou je možnost vykonat tzv. **kvalifikační zkoušku** těm, kteří nesplňují kvalifikační podmínky pro provozování některé řemeslné živnosti podle zákona o živnostenském podnikání⁴⁷. Úspěšným vykonáním této kvalifikační zkoušky před komisí složenou ze zástupců živnostenského úřadu, příslušné střední odborné školy nebo středního odborného učiliště je pak možno nahradit chybějící odbornou způsobilost.

Vzhledem k této situaci uložila vláda ve svém usnesení ze dne 4. 6. 2003 o Národním akčním plánu zaměstnanosti Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s dalšími zainteresovanými subjekty vypracovat **návrh věcného záměru zákona o dalším vzdělávání**, který by mimo jiné řešil i otázky uznávání neformálního a informálního učení.

Cíle, o které za současné situace jde především, lze formulovat zhruba takto:

- umožnit dospělým potřebnou různost cest k dosažení týchž certifikátů (zvláště maturitní zkoušky jako formálně vyžadovaného předpokladu pro vstup do obou typů terciárního vzdělávání);
- umožnit uznání jejich disponibilních reálných osobních kompetencí bez ohledu na místo a způsob jejich nabytí.

Návrh věcného záměru⁴⁸ tohoto zákona předpokládá, že základním systémovým rámcem pro uznávání výsledků neformálního a informálního učení bude národní soustava kvalifikací odvozená z národní soustavy povolání, kterou spravuje MPSV. Pro každou kvalifikaci zařazenou do této soustavy bude vytvořen evaluační standard, který má představovat standardizovaný popis způsobilostí, jejichž osvojení je nutné ověřit, aby bylo možné uznat odpovídající kvalifikaci. Evaluační standardy mají být vydávány MŠMT, které je bude zpracovávat ve spolupráci s jednotlivými profesními sdruženími a ve spolupráci s resortními ministerstvy v návaznosti na národní soustavu povolání.

Ověření dosažených způsobilostí se podle návrhu věcného záměru zákona provede porovnáním prokázaných způsobilostí s příslušným evaluačním standardem. Toto ověřování výsledků neformálního a informálního učení má provádět tzv. autorizovaná osoba jmenovaná organizací pověřenou MŠMT. Autorizované osoby jsou fyzické i právnické osoby, navržené v rámci oboru své působnosti profesními sdruženími, které mají požadované vzdělání a odbornou způsobilost v oboru, pro který je autorizace udělována, a mají odbornou praxi v předepsané délce. Ověření způsobilosti se má provádět zkouškou, o kterou má mít možnost požádat každý, kdo získal nezbytnou způsobilost pro vykonání zkoušky. Zkoušky by měla organizovat organizace pověřená MŠMT. Zkouška má probíhat před autorizovanou osobou, její forma může být ústní, písemná nebo praktická a je dána nároky na vykonávané pracovní činnosti. Dokladem o osvojení a prokázání odborných způsobilostí je **osvědčení, které se váže na příslušnou kvalifikaci**. Součástí osvědčení má být i výčet získaných způsobilostí.

Tato osvědčení získaná jako uznaný výsledek neformálního nebo informálního učení mají být uznatelná v systému počátečního vzdělávání i na trhu práce.

⁴⁷ Zákon č 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání.

⁴⁸ Návrh věcného záměru zákona o dalším vzdělávání. Pracovní materiál MŠMT, Praha, říjen 2004.

V rámci počátečního vzdělávání provádí uznání výsledků neformálního nebo informálního učení na základě vydaných osvědčení ředitel příslušné školy, který může např. přijmout žáka do vyššího ročníku nebo vydat doklad o ukončeném formálním stupni vzdělání, případně určit, které dodatečné zkoušky musí uchazeč vykonat, aby stupeň vzdělání získal.

Na uplatnění těchto osvědčení na trhu práce, co se týká přístupu k povoláním, nebude ovšem právní nárok (kromě specifických osvědčení potřebných pro přístup k některým povoláním, které jsou určeny právními předpisy). V ČR neexistuje (až na uvedené výjimky) přímý, tj. legislativně závazný vztah jednotlivých zaměstnání (výkonu určitých prací nebo povolání) a kvalifikace dosažené vzděláváním a přípravou na povolání. Posouzení kvalifikačních předpokladů uchazeče o zaměstnání je tak záležitostí zaměstnavatele. Záležitosti mzdy, případně mzdových tarifů jsou v nestátní sféře upravovány vnitřními podnikovými předpisy, eventuálně jsou záležitostí kolektivního vyjednávání. Osvědčení nebudou mít tedy ani z tohoto hlediska nárokový charakter.

Téma 9: Poradenství v oblasti vzdělávání, volby povolání a profesního rozvoje

9.1 Stávající systém kariérového poradenství v ČR a strategie jeho dalšího rozvoje

V současné době jsou v České republice **služby kariérového poradenství** rozvíjeny převážně ve dvou vedle sebe působících systémech. První z nich je součástí resortu **Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)**, druhý resortu **Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV)**. Oba mají společný cíl - poskytování služeb, které mají přispívat k optimalizaci řešení problémů seberealizace, tj. při rozhodování o výběru optimální profesní orientace, vzdělávací cesty, kariéry a s tím souvisejících specifických situací v osobním životě.

Služby kariérového poradenství poskytované ve školách a školských poradenských zařízeních v působnosti resortu MŠMT jsou orientovány především na pomoc při řešení otázek a problémů, se kterými se děti a mládež potýkají v průběhu svého studia, při úvahách o změně či výběru dalšího vzdělávání.

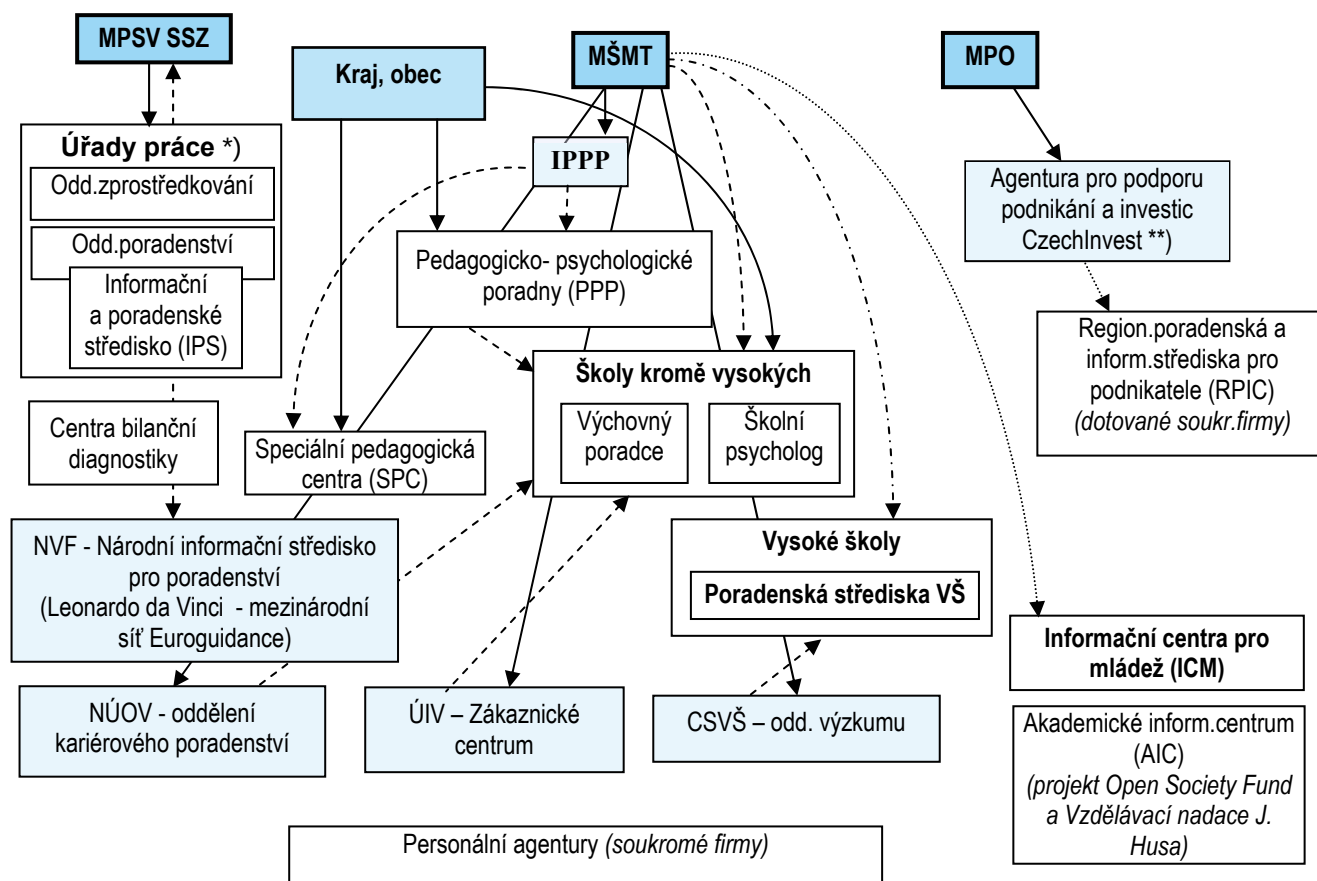
Systém poradenských služeb v rámci resortu MPSV – Správy služeb zaměstnanosti je soustředěn zejména na řešení problémů přechodu mezi školou a prací a dále na podporu aktivního a samostatného rozhodování při vyhledávání optimálního pracovního uplatnění.

Oba tyto systémy jsou doplněny poradenskými službami, které poskytuje řada **dalších poskytovatelů**, zejména zaměstnavatelé, zaměstnavatelské svazy a poradenské subjekty, které spadají do působnosti resortu ministerstva průmyslu a obchodu, ale i další subjekty.

Významnou roli hraje **Národní informační středisko pro poradenství** (National Resource Centre for Vocational Guidance), které je součástí celoevropské sítě Euroguidance pracující v rámci evropského programu Leonardo da Vinci. Jedním z hlavních cílů Národního informačního střediska pro poradenství je podpora evropského rozměru spolupráce v poradenství. Přispívá také k rozšíření spolupráce mezi jednotlivými poradenskými systémy na národní úrovni.

V roce 2004 byl v resortu MŠMT zpracován **návrh národní politiky rozvoje kariérového poradenství v ČR**. Úloha kariérového poradenství je zde vnímána v kontextu principu celoživotního učení jako významný nástroj strategie rozvoje lidských zdrojů a nástroj se zásadním potenciálem v oblasti prevence nezaměstnanosti. Politika definuje strategické cíle a způsoby jejich naplnění - např. zefektivnění a posílení služeb kariérového poradenství, propojení systému kariérového poradenství horizontálně (meziresortně a mezi centrální a krajskou úrovní) a vertikálně (garantující všem klientům průchodnost celým systémem), rozvíjení služeb kariérového poradenství na úrovni škol, propojení poradenské a vzdělávací činnosti ve školách, realizace informačního systému o uplatnění absolventů na trhu práce atd. Některé cíle budou naplněny i s podporou Evropského sociálního fondu.

Systém poradenských služeb v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti v ČR a funkční vztahy mezi jeho složkami⁴⁹

Vysvětlivky :

Tmavě šedivé jsou řídicí instituce, šedivé jsou metodické instituce, bílé jsou vlastní poradenské instituce.

- přímé řízení a financování
- metodická pomoc
-→ částečné financování pomocí grantů a dotací
- - - - -→ financování, nikoliv přímé řízení

*) Úřad práce má ještě mnoho dalších útvarů

**) Do konce roku 2003 Agentura pro rozvoj podnikání. Agentura pro podporu podnikání a investic (CzechInvest) vznikla dne 2. 1. 2004 z rozhodnutí ministra průmyslu a obchodu o sloučení CzechInvestu s dalšími dvěma agenturami (Agenturou pro rozvoj podnikání a CzechIndustry).

⁴⁹ Poradenské služby v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti – národní dotazník (Česká republika), OECD, 2003.

Poradenský systém v působnosti MŠMT

Na současném systému kariérového poradenství v působnosti MŠMT se podílejí následující subjekty: rezortní útvary MŠMT, školy a školská poradenská zařízení.

Rezortní ústavy MŠMT mají zejména koncepční, metodické a koordinační úkoly v oblasti rozvoje školské soustavy, tedy i v oblasti kariérového poradenství. Z hlediska rozvoje kariérového poradenství je klíčová úloha **Institutu pedagogicko-psychologického poradenství**, jehož hlavními úkoly jsou zejména koordinace systému poradenských služeb ve školství, péče o kvalitu a efektivitu jejich poskytování. Institut rovněž zabezpečuje vzdělávání specificky zaměřené na problematiku poskytování poradenských služeb, zabývá se tvorbou a zaváděním nových metod psychologické, speciálně pedagogické a pedagogické diagnostiky. **Národního ústav odborného vzdělávání** se vedle tvorby koncepce odborného vzdělávání a strategie jejího uskutečňování zaměřuje i na výzkumnou, metodickou a informační činnost v oblasti kariérového poradenství a podporu výuky úvodu do světa práce. Součástí ústavu je **Centrum kariérového poradenství** poskytující informace o vzdělávací nabídce středního a vyššího odborného školství a o studijních a učebních oborech středních škol. Ústav rovněž pracuje na tvorbě integrovaného informačního systému o uplatňování absolventů škol ISA a zprostředkovává různým skupinám uživatelů informace o situaci na trhu práce a uplatnitelnosti absolventů škol.

Ve školách jsou koordinátory poradenských služeb **výchovní poradci**. Ze zákona jejich funkci zřizují všechny základní i střední školy. Jsou zároveň učiteli. Učitelům-výchovným poradcům se podle počtu žáků na škole snižuje míra přímé vyučovací činnosti. Jsou metodicky vedeni příslušnou pedagogicko-psychologickou poradnou a ve spolupráci s ostatními učiteli, ředitelem školy, rodiči a specializovanými poradenskými pracovišti plní úkoly poradenství v oblasti vzdělávání, výchovy a podpory profesní orientace žáků. Na školách dále působí **školní metodik prevence sociálně-patologických jevů** a mohou působit **školní psychologové** a **školní speciální pedagogové**.

Počínaje školním rokem 2000/2001 bylo **do vzdělávacích programů středních škol zařazeno učivo úvodu do světa práce**. Jde o komplex tematických celků, které mají sloužit k rozvoji osobnostních předpokladů pro orientaci a flexibilitu na trhu práce. Jednotlivé tematické celky mají být realizovány v součinnosti se službami kariérového poradenství ve školách. Výuka Úvodu do světa práce na školách je ovšem limitována především chybějící přípravou učitelů na výuku tohoto předmětu. Proto byl zpracován Metodický návod pro učitele a Metodika výuky učiva úvodu do světa práce. Problematika úvodu do světa práce je zakotvena v nově vytvářených **rámcových vzdělávacích programech** pro střední odborné vzdělávání, které budou postupně zaváděny, v podobě **průřezového tématu Člověk a svět práce**.

Počínaje školním rokem 2000/2001 je **součástí základního vzdělávání výchova k volbě povolání**. Přípravuje žáky na přechod ze základní školy na školu střední a do světa práce. Zaměřuje se na utváření a rozvíjení dovedností, které jsou předpokladem pro budoucí úspěšné začlenění žáků do pracovního života a učí je orientovat se v důležitých kariérových informacích. Vzdělávací oblast Člověk a svět práce je integrální součástí rámcového vzdělávacího programu pro základní (a gymnaziální) vzdělávání.

Na poradenské služby poskytované ve školách navazuje činnost **školských poradenských zařízení** – pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče a informačních středisek pro mládež.

Pedagogicko-psychologické poradny (PPP) jsou umístěny ve všech okresech a poskytují poradenství v případech studijních a psychologických problémů a problémů s chováním. Hlavní součástí jejich činnosti je přímá práce s dětmi, žáky a jejich rodiči, a to jak formou individuální péče, tak formou skupinové práce s dětmi a žáky. Kariérové poradenství poskytované PPP vychází z pedagogicko-psychologické diagnostiky schopností, osobnostních charakteristik, zájmů a dalších individuálních předpokladů vhodné vzdělávací a profesní dráhy žáků.

Speciálně pedagogická centra (SPC) poskytují poradenství cílové skupině dětí a mládež se zrakovým, sluchovým, tělesným, mentálním nebo kombinovaným postižením a poruchami komunikace.

Střediska výchovné péče (SVP) poskytují služby kariérového poradenství jako součást preventivně výchovné péče o děti a mládež s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji.

Informační centra pro mládež, kde se soustřeďují vyčerpávající informace o vzdělávacích možnostech pro všechny věkové kategorie; tvoří asociaci informačních a poradenských center pro mládež (www.icm.cz).

Poradenský systém v působnosti MPSV

V resortu MPSV se poskytování služeb kariérového poradenství začalo systematicky rozvíjet až od počátku 90. let, kdy byly nově zřizovány úřady práce. Nadřízeným orgánem úřadů práce je MPSV - Správa služeb zaměstnanosti. Úřady práce poskytují všem občanům poradenské služby spojené s hledáním a zprostředkováním zaměstnání, s volbou nebo změnou povolání, s odbornou výchovou, rekvalifikacemi a s pracovněprávní problematikou. Celkem bylo zřízeno 77 úřadů práce (v každém bývalém okresním městě), 182 poboček - tedy 259 kontaktních míst pro klienty.

Veškerou **poradenskou činnost** na úřadech práce je možno dělit na:

- **základní** – prolínající se všemi činnostmi ÚP, při kterých dochází k vzájemnému kontaktu klienta a pracovníka ÚP;
- **odbornou** - realizuje se převážně v Informačních a poradenských střediscích (IPS) úřadů práce a jde o poradenské služby související s volbou a změnou povolání;
- **specializační** - posuzuje přiměřenost pracovní dráhy pro konkrétního jedince z hlediska jeho schopností, potřeb, cílů a celkové orientace, včetně osobního zázemí a zdravotního stavu. Realizuje se prostřednictvím odborných poradců, psychologů a sítě bilančně-diagnostických pracovišť.

Informační a poradenské středisko (IPS) je zřízeno u každého úřadu práce a slouží především pro pomoc při volbě profesní orientace mládeže a dospělých. K tomuto účelu je zde široká škála informačních materiálů a médií určená převážně k „samoobslužnému“ prohlížení klienty (zejména popisy povolání a příručky o vzdělávací nabídce), tak softwarových produktů (zejména programy pro volbu povolání a programy se vzdělávací nabídkou), tak videokazet (filmy o povoláních a o profesních směrech). V IPS je také přítomen poradce pro volbu povolání, připravený věnovat se každému klientovi.

V roce 2000 vznikla základní **síť bilančně diagnostických pracovišť** úřadů práce a to na těch úřadech práce, které již obdobné psychologické služby průběžně vykonávaly v rámci specializovaného poradenství a měly tudíž i odpovídající odborné personální obsazení. Protože odborná personální kapacita jednotlivých úřadů práce je omezená, zvýšila se možnost

zajištění bilančně diagnostických služeb pro potřeby úřadů práce tím, že síť bilančně diagnostických pracovišť úřadů práce byla postupně rozšířena o externí pracoviště, kterých je v současné době pětadvacet. Úřady práce mohou s externími bilančně diagnostickými pracovišti, která získala pověření MPSV, smluvně zabezpečovat bilančně diagnostické služby pro své klienty. Externí pracoviště jsou povinna respektovat jednotný metodický postup služeb zaměstnanosti a dodržovat Chartu kvality.

Po vstupu ČR do EU začala v rámci úřadů práce fungovat také **informační a poradenská síť EURES**, kam se může obrátit každý občan, který má zájem pracovat v jiné členské zemi. EURES poradci poskytnou zájemci individuální poradenství a služby podle jeho požadavků.

9.2 Hlavní cílové skupiny v oblasti kariérového poradenství

Služby pro mládež

Současný stav je výsledkem postupného vývoje školského poradenského systému, jehož hlavní prioritou dlouhodobě bylo předcházení výchovným a studijním problémům mladší a mladé generace a jejich odstraňování. Teprve v posledních dvou letech je kladen důraz také na přípravu dětí a mládeže pro výběr budoucího povolání. K nejčastějším **metodám poskytování kariérového poradenství** na základních i středních školách patří individuální a skupinové poradenství. Vedle toho žáci mohou navštěvovat nejrůznější veletrhy vzdělávacích příležitostí, dny otevřených dveří na školách, burzy práce aj. K dispozici je jim at' už ve škole, příp. ve specializovaných poradenských pracovištích řada **dalších informační zdrojů**.

Cílová skupina	Priority odborné péče
Žáci základních škol	- komplexní diagnostika vývojových poruch učení, také při nejrůznějších vzdělávacích nebo výchovných problémech, - individuální i skupinová vyšetření profesní orientace s následnými individuálními konzultacemi, - sociometrická vyšetření školních kolektivů, - prevence sociálně patologických jevů, prevence předčasných odchodů ze vzdělávání - v odůvodněných případech navazuje na stanovení diagnózy intervenční činnost, která je zde reprezentována především individuální psychoterapií
Studenti středních a vyšších odborných škol	- testování studijních předpokladů a pomoc při studijní i profesní orientaci, prevence předčasných odchodů ze vzdělávání, - prevence sociálně patologických jevů
Studenti vysokých škol	- pedagogicko-psychologické služby, poradenství v otázkách volby vzdělávací a profesní dráhy

Služby pro dospělé

Poskytování poradenských služeb dospělým prozatím není v ČR uspokojivě řešeno, protože poradenství dospělým řeší primárně pouze resort MPSV. V resortu školství není poradenství dospělým v podstatě poskytováno. Výjimku představují poradenská centra některých rezortních ústavů MŠMT (Centrum kariérového poradenství NÚOV; Zákaznické a informační centrum ÚIV; CSVŠ), kde se lze informovat i o možnostech dalšího vzdělávání. V současné

době se resort MŠMT jako jeden z řešitelů státní informační politiky v oblasti vzdělávání a celoživotního učení zabývá úkolem vytvořit systém všeobecných, dostupných, relevantních a spolehlivých informací o nabídce vzdělávacích i výchovných aktivit pro mládež i dospělé. Podpora **budování systému celoživotního poradenství** je jednou z koncepčních priorit resortu.

V resortu Ministerstva práce a sociálních věcí poskytují dospělým klientům, stejně jako mládeži, své služby úřady práce, zejména oddělení zprostředkování, poradenství a rekvalifikací, informační a poradenská střediska, job cluby a nově i centra bilanční diagnostiky. V rámci politiky zaměstnanosti MPSV jsou **hlavní cílovou skupinou** těchto poraden tzv. **uchazeči o práci**. Jsou to občané, kteří z různých důvodů ztratili zaměstnání, hledají je prostřednictvím úřadu práce a dodržují přitom určité podmínky (nepodnikají, pravidelně docházejí na úřad práce aj.). Další kategorií jsou tzv. **zájemci o práci**, kteří zaměstnání mají, ale z různých důvodů je chtějí změnit, nebo jim hrozí ztráta zaměstnání. Významnou kategorií s vysokou prioritou jsou **absolventi škol** (do dvou let po úspěšném absolvování školy libovolného stupně). Dále je pozornost věnována kategoriím občanů, které mají vstup na trh práce z nějakého důvodu ztížený (např. zdravotně postižení, příslušníci etnických minorit, občané v předdůchodovém věku apod.).

K dispozici je dospělým také celá řada **informačních zdrojů na Internetu**. Mezi systémy rozvíjené se státní podporou patří např. databáze dalšího vzdělávání DAT (www.dat.cz), Integrovaný systém typových pozic – ISTP (obsahující komplexní informace o povoláních a požadavcích na ně včetně možností analýzy způsobilosti klienta – www.istp.cz), registr sítě škol a školských zařízení spravovaný Ústavem pro informace ve vzdělávání (www.uiv.cz), informace Centra kariérového poradenství – www.nuov.cz) aj. Dostupné jsou také systémy realizované na komerční bázi. Poradenské služby většinou pouze pro dospělé klienty poskytují také **soukromé poradenské společnosti** (např. personální agentury).

9.3 Personální zajištění služeb kariérového poradenství

Kategorie zaměstnanců pracujících ve službách kariérového poradenství

Školy (základní a střední)	- výchovní poradci - školní psychologové - na systému se zpravidla podílejí také učitelé učiva výchova k volbě povolání na ZŠ a učitelé učiva úvod do světa práce na SŠ
Pedagogicko-psychologické poradny (PPP) Speciální poradenská centra (SPC)	- psychologové - speciální pedagogové
Informační a poradenská střediska VŠ	odborní poradci
Úřady práce (odbory poradenství a zprostředkování)	- zprostředkovatelé - odborní poradci
Informační a poradenská střediska (IPS)	odborní poradci
Střediska bilanční diagnostiky	- psychologové - odborní poradci
Personální agentury, regionální informační a poradenská centra (RPIC) a další	zpravidla soukromé subjekty, jejichž struktury a personální obsazení mohou být různé

Základní kvalifikační předpoklady pro výkon profesních činností jednotlivých poradenských pracovníků (resort MŠMT)

- **Výchovný poradce** - je zároveň učitel, vysokoškolské vzdělání magisterského stupně je doplněno postgraduálním kvalifikačním studiem výchovného poradenství na vysoké škole. V současné době se ukazuje žádoucí, aby si výchovní poradci doplnili vzdělání v oblasti kariérového poradenství (řada jich tak už učinila), které dostatečně reflektuje nové nároky kladené na proces volby povolání.
- **Školní psycholog** - získává kvalifikaci čtyř-semestrálním postgraduálním studiem (uvažuje se, že tento vzdělávací program bude součástí pregraduální přípravy). Poradenské psychologické služby smí vykonávat jen pracovník s ukončeným vysokoškolským vzděláním v oboru psychologie nebo pedagogika-psychologie. Samostatně provádět diagnostické a intervenční (terapeutické) činnosti smí provádět jen pracovník s poradenskou praxí ve školství v délce alespoň 1 rok.
- **Psycholog** – získává kvalifikaci absolvováním magisterského studia na pedagogických nebo filozofických fakultách v akreditovaných studijních programech.
- **Speciální pedagog** - získává kvalifikaci absolvováním vysokoškolského vzdělání magisterského stupně na pedagogických fakultách s oborovou specializací. Samostatně provádět diagnostické a intervenční činnosti může jen pracovník s poradenskou praxí ve školství v délce alespoň 1 roku.
- **Učitel výchovy k volbě povolání (ZŠ) / úvodu do světa práce (SŠ)** – je zároveň učitel s aprobací v jiných předmětech; studium tohoto zaměření doposud nebylo zařazeno do pregraduální přípravy budoucích pedagogů. Na podporu výuky těchto témat jsou organizovány zvláštní kurzy a vydávány metodické pomůcky.

V rámci **dalšího vzdělávání těchto pracovníků** se pořádají různé tematicky zaměřené semináře, organizované Institutem pedagogicko-psychologického poradenství, pedagogicko-psychologickými poradnami, úřady práce či pedagogickými centry. Způsob zařazení tematiky kariérového poradenství se různí. Záměrem, který vyplývá z Národní politiky rozvoje kariérového poradenství je mj. také zpracování profesních standardů výchovného-kariérového poradce a ověření nové koncepce odborné přípravy těchto poradců v programech pregraduálního studia a celoživotního vzdělávání.

Základní kvalifikační předpoklady pro výkon profesních činností jednotlivých poradenských pracovníků (resort MPSV)

Koncepce vzdělávání těchto poradenských pracovníků na úřadech práce vychází z modulového způsobu vzdělávání, který předpokládá tři úrovně vzdělávání:

- **1. vstupní** - vede k osvojení společného základu (základní sociálně-psychologický výcvik; právní minimum, základní orientace v problematice služeb zaměstnanosti);
- **2. funkční** - vede k osvojení znalostí a dovedností potřebných pro výkon konkrétní pozice - v tomto případě poradce;
- **3. specializační** - vede k získání znalostí a dovedností umožňujících další profesní rozvoj a zvyšování kvality poskytovaných služeb.

Téma 10: Financování - investice do lidských zdrojů

10.1 Základní informace týkající se financování vzdělávání

Systém financování počátečního odborného vzdělávání se odvíjí od systému státní správy a samosprávy ve školství a od toho, zda se jedná o veřejnou nebo soukromou školu. V souvislosti s decentralizací veřejné správy a s posílením územní samosprávy byly v roce 2001 převedeny zřizovatelské funkce **středního školství a vyšších odborných škol** na kraje (krajské úřady). Kraje jsou zřizovateli cca 76 % středních odborných škol a učilišť a cca 66 % vyšších odborných škol.

Struktura škol poskytujících střední odborné vzdělání podle zřizovatele

zřizovatel	školy		školy	
	počet	podíl v %	počet	podíl v %
	střední odborné vzdělávání ^{*)}		vyšší odborné vzdělávání	
MŠMT	-		-	-
MS	1	0,1	-	-
MV	4	0,3	1	0,6
MO	4	0,3	-	-
obec	7	0,5	-	-
kraj	1 054	76,2	111	65,7
soukromé	296	21,4	45	26,6
církev	17	1,2	12	7,1
celkem	1 383	100	169	100

Pramen: Vlastní propočty na základě dat ve Statistické ročenka školství 2002/2003, Výkonové ukazatele, tab.A1.1.7, ÚIV.

*) Zahrnuje střední odborná učiliště i střední odborné školy.

Zodpovědnost za financování je rozdělena mezi zřizovatele a MŠMT. Financování středních odborných škol a vyšších odborných škol se řídí školským zákonem⁵⁰.

Financování **vysokých škol** je upraveno zákonem o vysokých školách⁵¹. Tímto zákonem získaly vysoké školy postavení **veřejných vysokých škol**. Do jejich majetku byl převeden státní majetek potřebný k plnění pedagogické, výzkumné a veřejné činnosti. Na řádné hospodaření s tímto majetkem dohlíží správní rada, která musí být ustanovena v každé veřejné vysoké škole.

Zdrojem příjmů **soukromých vysokých škol** je školné. Pokud je soukromá vysoká škola obecně prospěšnou společností⁵² může získat dotaci od MŠMT. Dotaci musí využít na výuku akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání⁵³ a na tvůrčí činnost, která je s těmito programy spojena.

Vzdělávání zaměstnanců je financováno zaměstnavatelem, zaměstnancem nebo participací obou. Zaměstnavatel může při splnění stanovených podmínek získat určitý objem prostředků

⁵⁰ Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání č. 561/2004 Sb.

⁵¹ Zákon o vysokých školách č. 111/1998 Sb.

⁵² Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů.

⁵³ Blíže o programech celoživotního vzdělávání poskytovaných vysokými školami – viz kap 5.3.

ze státního rozpočtu jednak v rámci aktivní politiky zaměstnanosti, dále na základě zákona o investičních pobídkách⁵⁴ a také v rámci určitých programů⁵⁵.

Rekvalifikace uchazečů a zájemců o zaměstnání jsou financovány ze státního rozpočtu, z kapitoly Ministerstva práce a sociálních věcí v rámci aktivní politiky zaměstnanosti⁵⁶. Rekvalifikace zajišťují úřady práce, pro účastníky jsou poskytovány zdarma.

10.2 Financování počátečního odborného vzdělávání a přípravy

Příjmy školské právnické osoby jsou stanoveny školským zákonem v následující struktuře:

- a) finanční prostředky ze státního rozpočtu,
- b) finanční prostředky z rozpočtů územních samosprávných celků,
- c) příjmy z hlavní a doplňkové činnosti,
- d) finanční prostředky přijaté od zřizovatele,
- e) úplata za vzdělávání a školské služby,
- f) příjmy z majetku ve vlastnictví školské právnické osoby,
- g) dary a dědictví.

Veřejné střední odborné školství a VOS

U **veřejných škol** zřizovaných krajů jsou výdaje hrazeny jednak ze státního rozpočtu, z kapitoly MŠMT a jednak z rozpočtu kraje. Z prostředků **státního rozpočtu** jsou školám přidělovány finanční prostředky na úhradu výdajů (a) vyplývajících z pracovně právních vztahů (mzdy a platy včetně pojistného na sociální a zdravotní pojištění, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti), (b) na učební pomůcky, školní potřeby a učebnice poskytované bezplatně, (c) na další vzdělávání pedagogických pracovníků. Z prostředků **krajských rozpočtů** jsou školám přidělovány prostředky na úhradu provozních výdajů a investičních výdajů. V případě, že zřizovatelem školy je obec, potom jsou její provozní a investiční výdaje hrazeny z rozpočtu obce. Obec může na základě svých priorit a finanční situace přispívat na úhradu jakýchkoli nákladů školám zřízeným v jejich územním obvodu. V případě škol zřizovaných ministerstvem jsou výdaje spojené se zabezpečením výuky, provozu školy i investiční náklady hrazené z rozpočtu ministerstva.

Financování z veřejných rozpočtů, na které mají školy nárok je založeno na normativech. **Republikové normativy** stanoví MŠMT jako výši výdajů na vzdělávání a školské služby připadající na jednoho žáka/studenta na kalendářní rok. Normativ na jednoho žáka/studenta je závislý na typu školy (střední odborné učiliště, střední odborná škola, vyšší odborná škola) a na oboru vzdělávání. Prostředky se poskytují podle skutečného počtu žáků/studentů, nejvýše však do ministerstvem povoleného počtu žáků/studentů. Finanční prostředky jsou poskytovány formou dotace do rozpočtu kraje, a to na zvláštní účet.

Kraj stanovuje tzv. **krajské normativy**, prostřednictvím kterých rozepisuje celkový objem prostředků získaných ze státního rozpočtu na jednotlivé školy v kraji. Při stanovování krajských normativů vychází kraj zejména z (a) dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje

⁵⁴ Zákon o investičních pobídkách č. 72/2000 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Před rokem 2000 byly investiční pobídky udělovány individuálně na základě usnesení vlády ČR.

⁵⁵ Program pro podporu tvorby nových pracovních míst v regionech nejvíce postižených nezaměstnaností, schválený vládou ČR Usnesením č. 566/2004 dne 2. 6. 2004. Operační program Rozvoj lidských zdrojů, Jednotný programový dokument hl.m. Prahy pro cíl 3.

⁵⁶ Zákon o zaměstnanosti č.1/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů.

vzdělávací soustavy v kraji, (b) z rámcových vzdělávacích programů, (c) z rozsahu přímé výuky, (d) naplněnosti tříd. Kraj musí postupovat podle metodiky zpracované MŠMT. Výše krajských, stejně jako republikových normativů, je **zveřejňována**.

Ze státního rozpočtu mohou být dále školám poskytovány prostředky na **pokusná ověřování a na rozvojové programy**. Tyto výdaje nemají povahu mandatorních výdajů a závisí na tom, jaké programy MŠMT v tom kterém období vyhlásí. Kromě toho mohou být zákonem o státním rozpočtu stanoveny také **dotace**, které slouží k částečné úhradě provozních výdajů škol zřizovaných kraji.

Soukromé prostředky představují pouze velmi omezený zdroj financování veřejného středního odborného školství. Jde jednak o příjmy, které získává **škola** z pronájmu svého majetku, z poskytování služeb za úplatu nebo z doplňkové hospodářské činnosti. Tyto aktivity může škola realizovat pouze tehdy, pokud tím nedojde k narušení hlavní funkce. Škola může přijímat **dary** od jednotlivců i firem. Soukromé prostředky **jednotlivců** jsou vynakládány zejména na nákup učebnic a učebních pomůcek, které nejsou poskytovány zdarma.

Soukromé střední odborné školství a VOŠ

Ze státního rozpočtu se poskytují finanční prostředky i na činnost **soukromých škol** a škol, které byly zřízeny registrovanými církvemi nebo náboženskými společnostmi⁵⁷ a které jsou zařazeny do sítě škol. Finanční prostředky se poskytují na základě smlouvy uzavřené mezi příslušnou školou a krajským úřadem. Ve smlouvě jsou konkretizovány činnosti, na které se dotace poskytuje, obecně se jedná o neinvestiční výdaje související s výchovou a vzděláváním. Dotace je stanovena procentním podílem z normativu na jednoho žáka/studenta platného pro srovnatelný studijní obor a formu studia, zabezpečované veřejným odborným vzděláváním. Škola může požádat kraj o zvýšení dotace, pokud splní určité podmínky⁵⁸. Výši procentního podílu z normativu a výši zvýšené dotace ilustruje následující tabulka. Tyto procentní podíly jsou platné od školního roku 2000/2001.

Financování soukromých škol ze státního rozpočtu

typ školy	% z normativu	zvýšené % z normativu
střední odborná učiliště	80	100
střední odborné školy a VOŠ	60	90

Pramen: Zákon o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

Dílčím zdrojem financování soukromých středních odborných škol a soukromých, ale i veřejných vyšších odborných škol jsou prostředky, které vybírají tyto školy za poskytování vzdělávání nebo školských služeb. Podmínky pro určování výše **úplaty** a maximální výše úplat pro veřejné vyšší odborné školy jsou stanoveny předpisem MŠMT. Stanovování školního, které vybírají soukromé školy je plně v jejich kompetenci.

⁵⁷ Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením, ve znění zákona č. 132/2000 Sb., zákona č. 255/2001 Sb., zákona č. 16/2002 Sb. a zákona č. 284/2002 Sb.

⁵⁸ Tyto podmínky jsou stanoveny zákonem o poskytování dotací soukromým školám. Škola, která žádá o zvýšení dotace musí mít poslední hodnocení, které bylo provedeno Českou školní inspekcí průměrné nebo lepší než průměrné, musí se zavázat k tomu, že celý zisk využije na výdaje na vzdělávání a běžný provoz. V případě, že se jedná o školu, která zabezpečuje nástavbové studium absolventů učebních oborů, musí se zavázat, že dodrží stanovený počet přijímaných studentů.

Veřejné vysoké školy

Financování vysokých škol je upraveno zákonem o vysokých školách⁵⁹. Příjmy **veřejných vysokých škol** tvoří zejména

- a) dotace ze státního rozpočtu (dále jen „dotace“),
- b) poplatky spojené se studiem,
- c) výnosy z majetku,
- d) jiné příjmy ze státního rozpočtu, ze státních fondů a z rozpočtů obcí,
- e) výnosy z doplňkové činnosti,
- f) příjmy z darů a dědictví.

Na **základní dotaci** ze státního rozpočtu má **nárok** každá veřejná vysoká škola. Tato dotace slouží k úhradě nákladů spojených s realizací akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, dále nákladů spojených s vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činností⁶⁰ a na rozvoj vysoké školy. Výše základní dotace se odvíjí od dlouhodobého záměru veřejné vysoké školy, dlouhodobého záměru rozvoje vysokých škol vypracovaný MŠMT, od typu a finanční náročnosti akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, počtu studentů, dosažených výsledků ve vzdělávací a tvůrčí činnosti a od její náročnosti.

Kromě základní dotace může být veřejným vysokým školám poskytována dotace na ubytování a stravování studentů. Tuto dotaci stanoví MŠMT pro každou vysokou školu na základě rozsahu ubytování a stravování, které škola poskytuje svým studentům.

Pravidla pro poskytování dotací veřejným vysokým školám, která obsahují způsob jejich výpočtu, stejně tak jako výše dotací poskytnutá jednotlivým školám jsou zveřejňovány ve Věstníku MŠMT a na webových stránkách ministerstva.

Veřejná VŠ může stanovit **poplatky** spojené se studiem. Jejich výše se odvíjí od základu⁶¹, který vyhláší MŠMT pro každý akademický rok. Pro rok 2004/2005 tento základ představuje 2 561 Kč. Poplatky se mohou vybírat:

- a) za účast v přijímacím řízení ve výši 20 % základu,
- b) za překročení standardní délky studia o více jak jeden rok ve výši nejméně 25 % základu za každý započatý měsíc prodlouženého studia,
- c) za studium dalšího bakalářského nebo magisterského studijního programu, pokud již studium jednoho studijního oboru má student uzavřené, maximálně ve výši základu,
- d) za studium v cizím jazyce.

Výši poplatků VŠ zveřejní před termínem pro podávání přihlášek ke studiu, poplatky s výjimkou poplatku (d) jsou příjmem stipendijního fondu. Rektor může poplatky (b) až (d) prominout nebo odložit termíny jejich splatnosti s přihlédnutím ke studijním výsledkům a sociální situaci studenta.

V rámci doplňkové činnosti může vysoká škola vykonávat za **úplatu** činnosti, které navazují na její vzdělávací a tvůrčí činnost nebo zabezpečují účinnější využití lidských zdrojů a majetku. Tato doplňková činnost nesmí ohrozit kvalitu, rozsah a dostupnost hlavní činnosti.

⁵⁹ Zákon č.111/1998 Sb. o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁰ Tato činnost musí navazovat na akreditované studijní programy a programy celoživotního vzdělávání.

⁶¹ Základ je stanoven na úrovni 5 % celkových neinvestičních prostředků připadajících na jednoho studenta, které byly veřejným vysokým školám poskytnuté MŠMT v uplynulém roce.

Soukromé vysoké školy

Soukromé vysoké školy si musí podle zákona o vysokých školách zajistit finanční prostředky pro realizaci činností, na která získala oprávnění. Poplatky spojené se studiem stanovuje škola ve svém vnitřním předpisu. Ministerstvo může soukromým vysokým školám, poskytnout **dotaci** na uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání a tvůrčí činnosti s nimi souvisejícími. Dotace je poskytována na základě Pravidel pro poskytování dotací soukromým vysokým školám MŠMT. Na tuto dotaci není právní nárok, při výpočtu její výše se přiměřeně využívají ustanovení Pravidel pro poskytování dotací veřejným vysokým školám, která stanovuje MŠMT.

Podíl institucí zodpovědných za financování počátečního odborného vzdělávání na celkových výdajích na odborné školství

V ČR nejsou běžně sledovány **souhrnné výdaje na počáteční odborné školství**. Chybí zejména data o soukromých výdajích. U **středního odborného vzdělávání** nejsou vykazovány ani příjmy škol z vedlejší hospodářské činnosti, o kterých však lze předpokládat, že v celkovém objemu tvoří zanedbatelnou položku. Veřejné výdaje nejsou rozlišeny podle toho, zda se jedná o výdaje na počáteční vzdělávání nebo vzdělávání dospělých poskytovaných školskými zařízeními (dálkové, večerní, externí, kombinované).

Na financování **vysokoškolského vzdělávání** se v roce 2003⁶² veřejné rozpočty (dotace ze státního rozpočtu a územních rozpočtů na vzdělávací činnost, ubytování a stravování studentů, výzkum a vývoj a na investice) podílely na celkovém ročním rozpočtu vysokých škol⁶³ cca 78,5 %. Příjmy z vlastní činnosti (služby pro studenty, příjmy za kolejné, ze stravování studentů, zaměstnanců VŠ, dary, příjmy z pronájmu prostor, tržby z prodeje vlastních výrobků, prodeje vlastního majetku, příjmy za kurzy, školení, sympozia apod.) tvoří 21,5 % rozpočtu veřejných vysokých škol. Na základě dostupných údajů nelze rozlišit výdaje na počáteční a další vzdělávání poskytované vysokými školami.

10.3 Financování dalšího odborného vzdělávání a přípravy, a vzdělávání dospělých

Veřejně poskytované

Financování dalšího odborného vzdělávání, které je poskytováno středními nebo vysokými školami v rámci večerního, distančního a dálkového studia a je ukončeno stejně jako denní studium, se řídí stejnými pravidly jako počáteční vzdělávání.

Vysoká škola může v rámci své vzdělávací činnosti poskytovat bezplatně nebo za úplatu programy celoživotního vzdělávání orientované na výkon povolání nebo zájmově. Bližší podmínky jsou stanoveny vnitřním předpisem školy.

Z průzkumu institucí poskytujících akreditované rekvalifikační kurzy vyplývá, že na úhradě nákladů na realizaci těchto kurzů se v průměru za léta 2000-2002 podíleli účastníci kurzů 42 %, úřady práce 40 %, podniky 15 % a jiné zdroje 3 %.⁶⁴

⁶² Zdroj: Podklady MŠMT.

⁶³ Jedná se o veřejné i soukromé vysoké školy. Podíl soukromých vysokých škol se však na financování ze státního rozpočtu podílí cca 1/1000.

⁶⁴ Zdroj: Průzkum akreditací MŠMT k rekvalifikacím za rok 2002, materiál MŠMT, vlastní propočty.

Poskytované v rámci podniku

Vzdělávání zaměstnanců je v rozhodující míře financováno zaměstnavateli, výdaje jsou zahrnovány do nákladů podniků. Při rozhodování o výši výdajů nejsou podniky vázány žádnými právními normami. Výjimku představuje povinné vzdělávání pracovníků určitých povolání, které je zaměstnavatel povinen zajistit. Neexistují žádné plošné finanční pobídky, které by podněcovaly zaměstnavatele k vyšším výdajům na vzdělávání a zaměstnance k vyšší účasti v něm.

Podniky mohou získat určité příspěvky na vzdělávání svých zaměstnanců. V rámci aktivní politiky zaměstnanosti mohou získat od **úřadu práce** příspěvek na zajištění rekvalifikací, které umožní setrvání těchto zaměstnanců v daném podniku. V souvislosti se vstupem ČR do EU se také otevřela možnost čerpání prostředků na zajištění specifického vzdělávání z **Evropského sociálního fondu**.

V rámci **investičních pobídek** mohou velcí investoři⁶⁵ získat dotaci ve výši 35 % nákladů na školení nebo rekvalifikace. Menší investoři⁶⁶ mohou získat obdobnou dotaci, maximálně však do výše 30 tis. Kč na jednoho zaškolovaného nebo rekvalifikovaného zaměstnance. Tito investoři získávají dotaci v rámci **Programu pro podporu tvorby nových pracovních míst v regionech nejvíce postižených nezaměstnaností**.

V ČR se údaje o výdajích zaměstnavatelů na vzdělávání zaměstnanců pravidelně nesledují. Jednorázové průzkumy však ukázaly, že v 90. letech se tyto výdaje pohybovaly pod 1 % z celkového objemu hrubých mezd⁶⁷. V roce 1999 tento ukazatel dosáhl výše 1,13 %, dochází tedy k mírnému nárůstu. Tyto údaje zahrnují pouze přímé náklady na vzdělávání. Pokud se k těmto prostředkům připočtou náklady na mzdy školených pracovníků činí podíl celkových nákladů, které podniky v souvislosti se vzděláváním zaměstnanců zaplatí, kolem 1,9 % z celkových nákladů práce. Tato úroveň je nejvyšší z 10 nových členských zemí, ovšem stále nedosahuje průměru EU 15 (2,3 %).

Za průměrnou úroveň přímých výdajů na vzdělávání se skrývají rozdíly mezi podniky různých velikostních kategorií a jednotlivých oborů. Nejvyšší podíl přímých výdajů na vzdělávání na celkovém objemu hrubých mezd vykázaly podniky v oboru výroby a rozvodu elektřiny, plynu a vody (5,8 %). V podnicích tohoto oboru je však vysoký podíl povinného dalšího odborného vzdělávání zaměstnanců. K podnikům s nadprůměrným podílem výdajů na vzdělávání se řadí ještě podniky oboru peněžnictví a pojišťovnictví (3,4 %). Naopak nejméně vydávaly podniky v oborech dobývání nerostných surovin, dřevozpracujícího a nábytkářského průmyslu (0,3 %) a podniky textilního, oděvního a kožedělného průmyslu (0,4 %). Z hlediska velikosti podniků nejméně vydávaly podniky nejmenší (do 50 zaměstnanců – 1,1 %), nejvíce podniky střední velikosti (250 – 499 zaměstnanců – 2,6 %). Rozdíly jsou také z hlediska vlastníka podniku. Průzkumy ukazují, že podniky se zahraničním vlastníkem věnují vzdělávání zaměstnanců větší pozornost než podniky s vlastníkem domácím.

⁶⁵ Musí jít o investice do zpracovatelského průmyslu přesahující 100 mil. Kč a umístěné do regionů s nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti.

⁶⁶ Investice nad 10 mil Kč lokalizované do regionů nejvíce postižených nezaměstnaností.

⁶⁷ Coufalík J.: Účast na dalším vzdělávání, in Lidské zdroje v České republice 2003, Praha 2004.

10.4 Financování vzdělávání nezaměstnaných a skupin ohrožených vyloučením z trhu práce

Rekvalifikační vzdělávání uchazečů o zaměstnání je financováno výhradně ze státního rozpočtu, z kapitoly Ministerstva práce a sociálních věcí. Finanční prostředky jsou prostřednictvím Správy služeb zaměstnanosti MPSV převáděny na jednotlivé úřady práce. Jejich výše se odvíjí od kalkulací nákladů na jednotlivá opatření aktivní politiky zaměstnanosti, které vypracovávají úřady práce. Úřady práce hradí zejména kurzovné, ale mohou přispívat i na úhradu dalších nákladů spojených s rekvalifikací. Úhrada nebo příspěvek na cestovné, stravné, nocležné závisí na finančních zdrojích úřadu práce.

Z dlouhodobějšího hlediska je patrné zvyšování podílu výdajů na rekvalifikaci na celkových výdajích na aktivní politiku zaměstnanosti. Lze předpokládat, že tento trend bude dále pokračovat vzhledem k tomu, že v ČR je ve srovnání s vyspělými zeměmi velmi nízká účast na rekvalifikacích. Na druhé straně bude růst výdajů na rekvalifikaci hrazených úřady práce zmírňován skutečností, že se zvyšuje podíl jiných zdrojů financování (projekty kofinancované z předvstupních fondů EU) a že narůstá podíl krátkodobých (levnějších) kurzů.

Vývoj výdajů na rekvalifikaci v letech 1993-2003 a jejich podíl na HDP a na celkových výdajích na aktivní politiku zaměstnanosti

Rok	Výdaje na rekvalifikaci v tis.Kč, b.c.	Podíl výdajů na rekvalifikaci na celkových výdajích na APZ v %	Podíl výdajů na APZ na HDP v %
1993	73 359	9,8	0,07
1994	103 248	14,4	0,06
1995	100 091	15,8	0,05
1996	91 727	16,6	0,04
1997	90 418	16,6	0,03
1998	147 325	16,3	0,05
1999	227 957	8,8	0,14
2000	334 794	10,2	0,17
2001	382 652	9,4	0,19
2002	370 431	10,6	0,15
2003	405 870	12,4	x

Pramen: Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti MPSV v jednotlivých letech, Statistické ročenky ČSÚ, vlastní propočty.

V souvislosti se vstupem ČR do EU budou čerpány i prostředky z ESF na kvantitativní i kvalitativní rozšíření rekvalifikací zabezpečovaných úřady práce. Tyto zdroje budou využívány na kofinancování aktivit v souladu s příslušnými opatřeními Operačního programu Rozvoj lidských zdrojů a Jednotného programového dokumentu pro hl.m. Prahu, cíl 3.

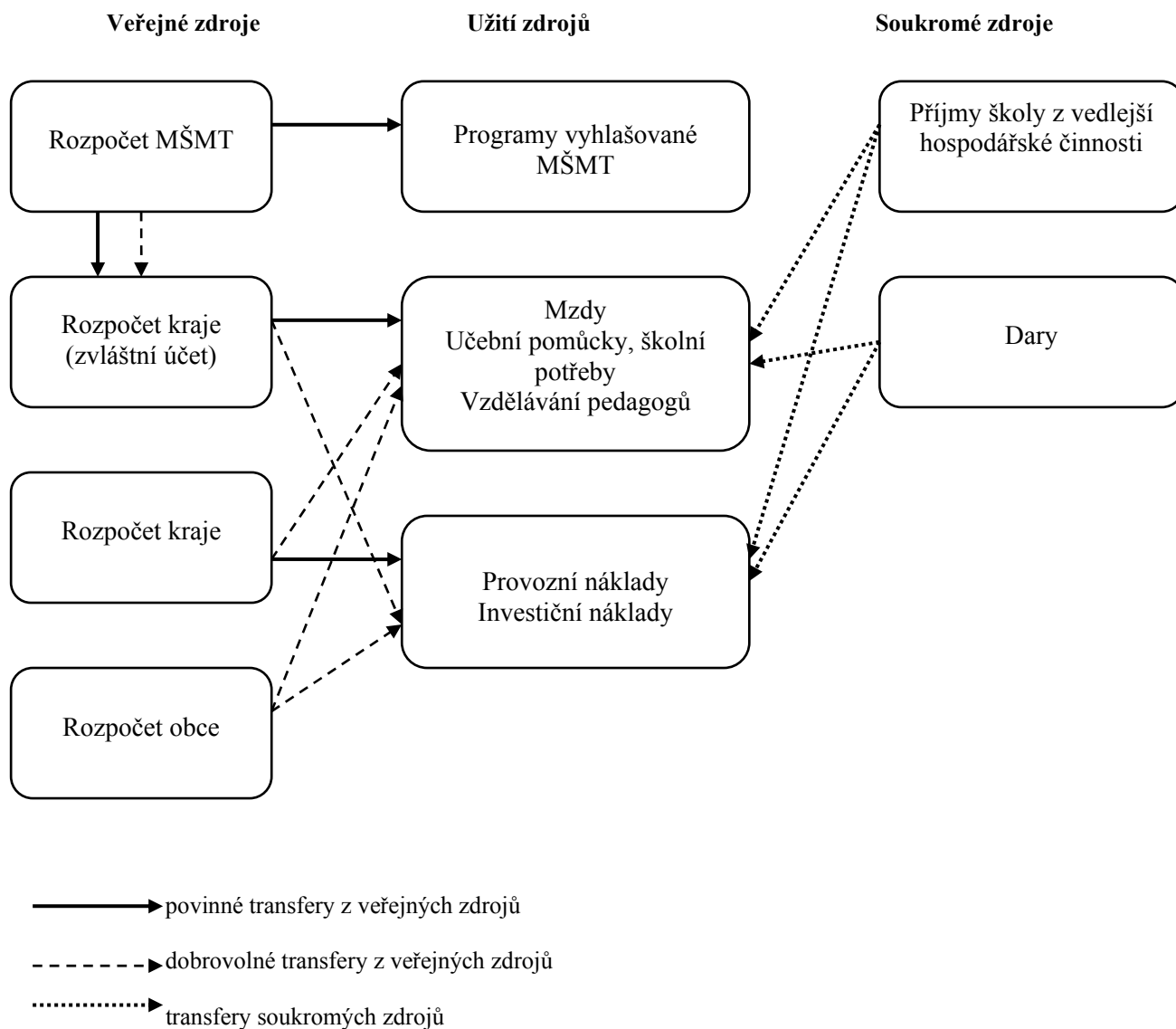
10.5 Perspektivy a východiska: od financování k investicím do lidských zdrojů

Určité změny ve financování připravuje MŠMT pro oblast vysokoškolského vzdělávání. Tyto změny se pohybují v rámci závazku vlády zachovat **bezplatné veřejné vysokoškolské vzdělávání**. Financování veřejných vysokých škol z prostředků státního rozpočtu by mělo být

založeno na střednědobém výhledu, na zmírnění váhy kvantitativních hledisek a posílení váhy hledisek kvalitativních (výzkumná a vývojová činnost, spolupráce s průmyslem a regionem, kvalita vzdělávání apod.). Jsou připravovány takové změny v legislativě, které podpoří vícezdrojové financování. Připravena bude také změna pravidel finanční podpory ubytování studentů.

V rámci věcného záměru zákona o **dalším vzdělávání** (více viz 5.2) jsou navrhována určitá finanční opatření, která by měla zvýšit zájem o další vzdělávání vedoucí k získání **dílčí kvalifikace**, a to jak na straně zájemců, tak poskytovatelů.

Schéma finančních toků v počátečním středním odborném vzdělávání¹⁾

1) Schéma je platné pro školy, jejichž zřizovatelem je kraj, tj. cca pro 76 % všech středních škol.

Schéma finančních toků v terciálním vzdělávání – vyšší odborné školy

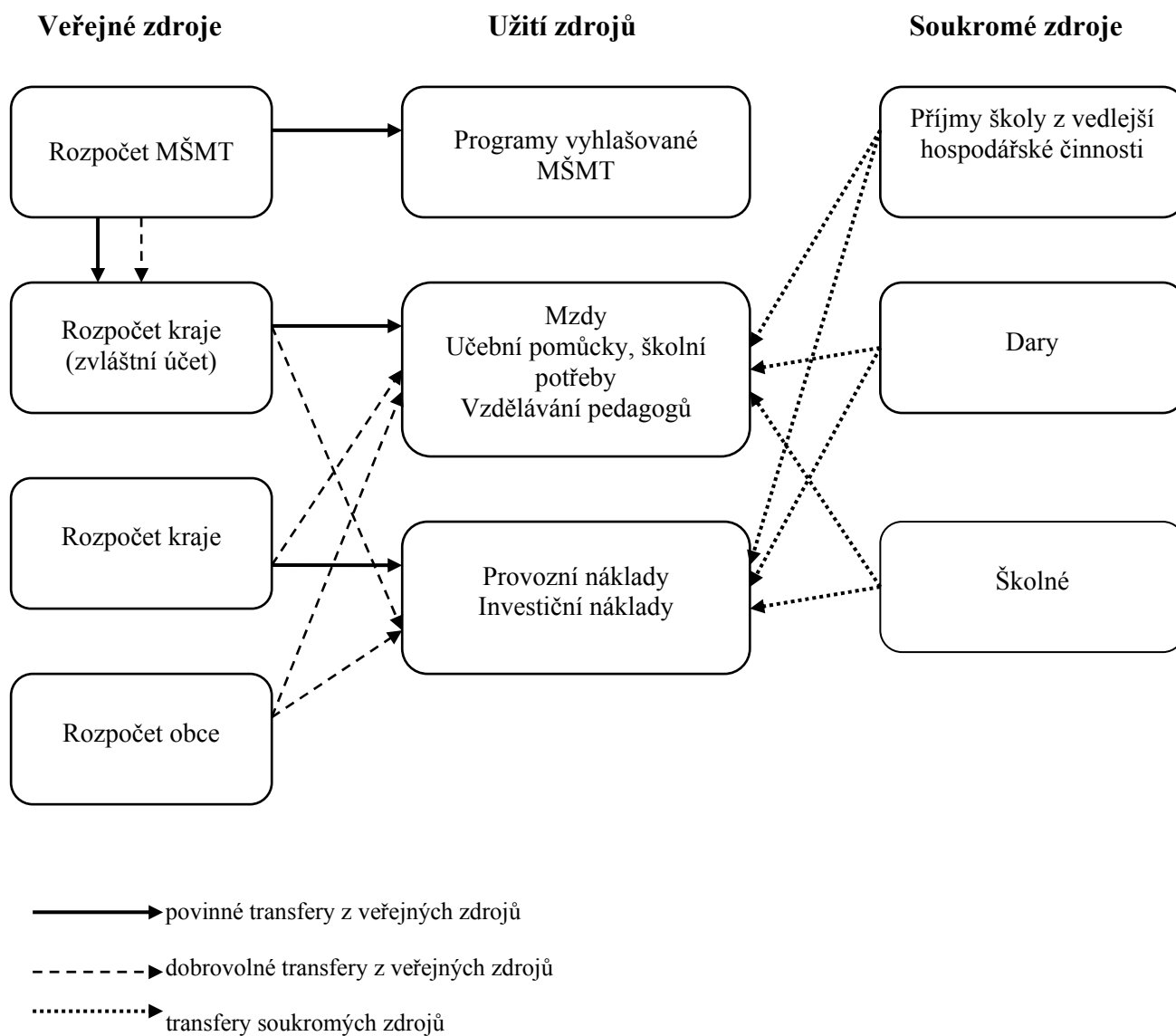
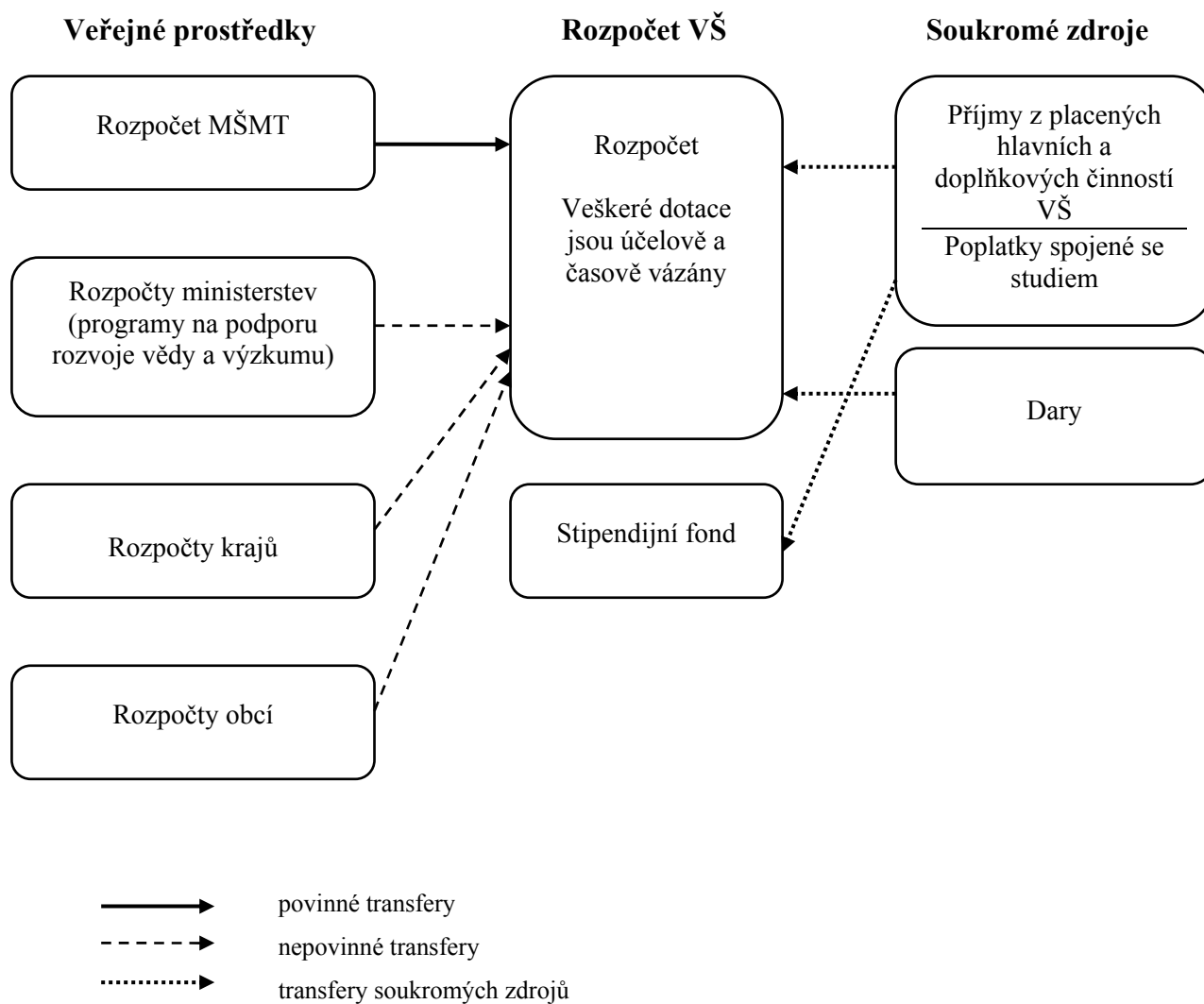

Schéma finančních toků v terciárním vzdělávání – veřejné vysoké školy

Téma 11: Evropský a mezinárodní rozměr – budování otevřeného prostoru celoživotního učení

11.1 Národní strategie vztahující se k politickým prioritám, programům a iniciativám na úrovni EU

Česká republika začala usilovat o naplňování cílů evropské strategie v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti v první polovině 90. let 20. století. **Cíle lisabonské strategie** se promítají v zásadních **strategických dokumentech a politikách** vypracovaných v ČR ještě před vstupem do EU: Národní akční plán zaměstnanosti, Národní program rozvoje vzdělávání v ČR (2001), Strategie rozvoje lidských zdrojů pro ČR (2003), Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (DZ, 2002) a aktualizovaná podoba Dlouhodobého záměru na léta 2004-2008.

V rámci **předstrukturální pomoci** pro kandidátské země měla ČR možnost čerpat již od roku 1993 podporu prostřednictvím programu Phare. V letech 1993-2001 z něj Česká republika získala celkem 632 milionů EUR, které byly využity i v oblasti rozvoje lidských zdrojů. Z těchto prostředků byl mj. v letech 1994-1998 spolufinancován pro oblast odborného vzdělávání zásadní projekt Phare Reforma odborného vzdělávání, který nastartoval transformaci a inovace systému počátečního odborného vzdělávání v ČR. Od roku 2002 se Česká republika podílí na **činnosti pracovních skupin Evropské komise** ustanovených pro efektivní naplňování cílů Lisabonské strategie v oblasti odborného vzdělávání. Činnost pracovních skupin se začala promítat do aktivit Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a jeho přímo řízených organizací.

DZ z roku 2002 a jeho aktualizovaná verze na léta 2004-2008 stanovují následující **rozvojové priority**: modernizace cílů a obsahu vzdělávání (včetně zavádění dvoustupňové tvorby kurikula); zajišťování kvality, monitorování a hodnocení vzdělávání; podpora žáků se speciálními vzdělávacími potřebami; rozvoj poradenských a informačních systémů; zvyšování profesionality a společenského postavení pedagogických pracovníků a podpora dalšího vzdělávání v rámci celoživotního učení pro všechny. Zároveň se předpokládá, že velká část těchto priorit bude realizována s finanční podporou z Evropského sociálního fondu (ESF).

S finanční podporou z **ESF** bude ve zkráceném programovacím období 2004 – 2006 realizován **Operační program Rozvoj lidských zdrojů** (pro celou ČR mimo Prahu, která bude z ESF čerpat na základě JPD 3). Jedna z priorit OP RLZ je přímo zaměřena na rozvoj celoživotního učení. Za její realizaci odpovídá MPSV (v oblasti dalšího vzdělávání) společně s MŠMT (v oblasti počátečního vzdělávání). MŠMT má na starosti mj. realizaci opatření zaměřeného na zkvalitňování vzdělávání a ustavení systémů podporujících rozvoj vzdělávání a jeho vazby na trh práce. MPSV bude realizovat opatření zaměřené na rozvoj dalšího profesního vzdělávání. Opatření k rozvoji celoživotního učení budou realizována jednak prostřednictvím systémových projektů (k rozvoji národních politik a systémů), národních projektů (k realizaci národní politiky) a grantových projektů (k doplnění národní politiky pro cílové skupiny jednotlivců na regionální a místní úrovni).

11.2 Vliv internacionalizace/europeizace na vzdělávání

Vedle předstrukturální pomoci v rámci Phare měla ČR možnost zapojit se již v roce 1996 do **komunitárních programů** zaměřených na rozvoj evropské spolupráce v oblasti vzdělávání.

V rámci **Programu Leonardo da Vinci** bylo dosud schváleno a realizováno 473 **projektů mobility**, jichž se zúčastnilo 5131 osob. Z toho 77% procent byli studenti všech druhů odborných škol a dalších 7% učitelé těchto škol. Účast v projektech mobility zlepšuje odborné a jazykové dovednosti žáků a má také pozitivní vliv na jejich zaměstnatelnost. Odborným školám pomáhá rozšiřovat jejich zahraniční spolupráci, zlepšovat jejich dovednost připravovat a řídit nadnárodní vzdělávací projekty a uplatňováním poznatků ze zahraničních stáží zvyšovat kvalitu poskytovaného vzdělávání. Víceleté **pilotní projekty** programu Leonardo da Vinci umožňují inovovat cíle a obsah odborného vzdělávání a uplatňovat poznatky z dalších evropských zemí. V období 2000 – 2003 schválila Evropská komise 27 projektů předložených českými organizacemi. Kromě toho se asi 80 českých organizací každoročně začleňuje do pilotních projektů a projektů jazykových dovedností v roli partnera zahraniční organizace. Výměna zkušeností z projektů Leonardo da Vinci a informace o výsledcích těchto projektů umožňuje zvyšovat vliv programu na systém odborného vzdělávání v ČR.

Projektů **Programu Sokrates**, do kterého je Česká republika zapojena od roku 1997, se dosud účastnilo 327 středních a vyšších odborných škol (z toho pouze 4 % jako koordinátoři projektů). Celkový počet účastníků představuje více než deset tisíc studentů a učňů, z nichž 786 se jich přímo zúčastnilo pobytu v partnerské škole v zahraničí. Učitelů, školitelů a řídících pracovníků z výše uvedených vzdělávacích institucí se podílelo na odborné přípravě v zahraničí 1690.

V oblasti vysokoškolské je mobilita studentů a učitelů podporována v rámci podprogramu **Erasmus**. Celkem je do podprogramu Erasmus zapojeno 39 českých institucí poskytujících vzdělání na terciární úrovni. Počet studentů účastnících se mobility má rostoucí trend (v letech 1998 až 2004 se mobility účastnilo více než 10 000 studentů). Prioritou pro nadcházející období je soustředit se zejména na kvalitu mobility, nikoli pouze na jejich kvantitu, prodlužovat délku mobility a zapojit do podprogramu více soukromých vysokých škol.

Mimo programy Sokrates a Leonardo da Vinci existuje pro české studenty možnost vycestovat za vzděláním do zahraničí v rámci různých mezistátních kulturních dohod. Pobyt studentů v takovém případě hradí většinou ministerstvo zahraničí hostitelské země, stipendia získávají zájemci na základě výběrového řízení. Jiné možnosti studia v zahraničí jsou spíše výjimečné a záleží na aktivitách jednotlivce či jednotlivých škol. Největší překážkou bývá finanční zajištění studia a pobytu v zahraničí, a dále skutečnost, že části vzdělávání absolvované v zahraničí nemusí být v České republice uznány.

Do budoucna sehraje důležitou roli v podpoře europeizace ve vzdělávání a pracovní i studijní mobility **Národní centrum Europass Česká republika**, jehož úkolem bude rozšířit v ČR používání dokumentů usnadňujících studijní a pracovní mobilitu mladých lidí v zemích EU a poskytovat informace o Europassu a možnostech mobility v zemích EU. Národní agentura Europassu v ČR byla k 1. 10. 2004 ustavena při Národním ústavu odborného vzdělávání.

Seznam zkratk

AIC	Akademické informační centrum
AIVD	Asociace institucí vzdělávání dospělých
ATKM	Asociace trenérů a konzultantů managementu
Cedefop	Evropské středisko pro rozvoj odborného vzdělávání
CSVŠ	Centrum pro studium vysokého školství
CVTS	Šetření o dalším odborném vzdělávání zaměstnanců (Continuing Vocational Training Survey)
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DAT	Databáze akcí dalšího profesního vzdělávání (Database Advanced Training)
DiS.	diplomovaný specialista
DZ ČR	Dlouhodobý záměr rozvoje vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR
ESF	Evropský sociální fond
EU	Evropská unie
EU - 15	státy Evropské unie před rozšířením v roce 2004 (15 států)
EU - 25	státy Evropské unie po rozšíření v roce 2004 (na 25 států)
HDP	hrubý domácí produkt
IAP	Individuální akční plán
ICM	Informační centrum pro mládež
ICT	informační a komunikační technologie
ILO	Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization)
IPPP	Institut pedagogicko-psychologického poradenství
IPS	Informační a poradenské středisko
ISA	Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce
ISCED	Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání
ISTP	Integrovaný systém typových pozic
IVET	počáteční odborné vzdělávání a příprava (initial vocational education and training)
MO	Ministerstvo obrany
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MS	Ministerstvo spravedlnosti
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
NÚOV	Národní ústav odborného vzdělávání
NUTS	Klasifikace územních statistických jednotek (Nomenclature of Territorial Units for Statistics)
NVF	Národní vzdělávací fond
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OP RLZ	Operační program Rozvoj lidských zdrojů
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
RISA	Regionální informační systém o uplatnění absolventů na trhu práce
RLZ	rozvoj lidských zdrojů

RPIC	Regionální poradenská a informační střediska pro podnikatele
RVP	rámcový vzdělávací program
SOŠ	střední odborná škola
SOU	střední odborné učiliště
SPC	Speciální pedagogické centrum
SŠ	střední škola
ŠVP	školní vzdělávací program
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
ÚP	úřad práce
VET	odborné vzdělávání a příprava (vocational education and training)
VOŠ	vyšší odborná škola
VÚOŠ	Výzkumný ústav odborného školství (nyní NÚOV)
VÚPSV	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
ZŠ	základní škola